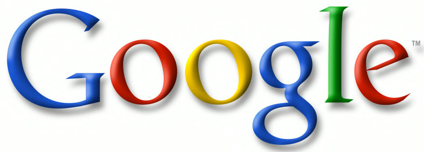
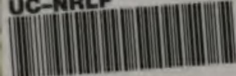
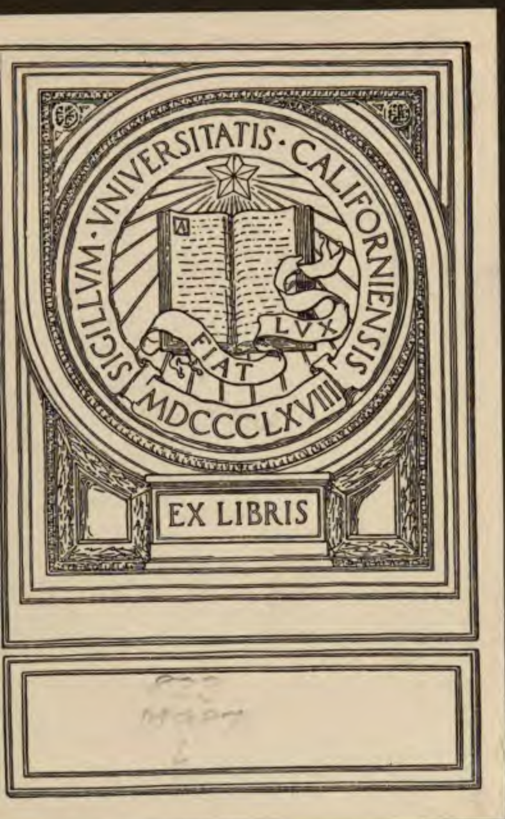

UC-NRLF

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

40 -

Imperfekat i aorist

s partikulama κέν i ἄν kod Homera

i

hrvatski kondicional.

Napisao

August Musić.

(Preštampano iz izvješća kr. gymnasije u Zagrebu za god. 1883/4.)

U Zagrebu.
Tiskara „Narodnih Novinah.“
1884.

Imperfekat i aorist s partikulama κέν i ἄν kod Homera i hrvatski kondicional.

I. Uvod.

U ovoj raspravi hoću da pokažem, što znače i kako se kod Homera upotrebljavaju imperfekat i aorist s partikulama κέν i ἄν, a uz to hoću da se obazrem i na postanje, značenje i upotrebljavanje hrvatskoga kondicionala. O preteritima s partikulama κέν i ἄν pisalo se doduše već mnogo, ali ja opet držim, da im značenje još sveudilj nije odredjeno. Da se vidi, da nemam krivo, što tako mislim, spomenut ću u kratko barem ona novija mnijenja o tom pitanju, koja su odziva našla ili su inače u historiji njegovoj znamenita; a što su stari sami o tom mislili, kazat ću kasnije.

G. Hermann, prvi racionalni gramatik novijega vremena, izvodi u knjizi: De particula ἄν libri IV. Lips. 1831. ἄν od ἀνά, a κέ od καί te veli, da uvijek njekakvu p o g o d b u pokazuju (quum particulae ἄν ea ubique vis sit, ut ad aliquam c o n d i t i o n e m referatur, quae conditio saepe adjungitur, ubi autem non est addita, tamen cogitari debet — str. 6); prevodi pak Hermann te partikule lt. f o r t e, njem. e t w a (str. 10.). A za preterite s ἄν kaže on napose (str. 17.): Quaecunque fieri aut non fieri dicimus aut simpliciter affirmamus negamusve facta esse, vel fieri, vel fore, cui usui nudus omnium temporum indicativus inservit, aut ita commemoramus, ut effectio eorum restringatur conditione aliqua, quae eam vel ex parte vel totam tollat: quod fit adjectione particulae ἄν. Significat ergo illa constructio, fieri quid, si fors ferat. Itaque quum ἔλεγον sine restrictione dicatur, ἔλεγον ἄν r e f e r t u r a d c o n d i t i o n e m ali-

quam, e cujus eventu pendeat effectio. *ἔλεγον ἄν* (*ὁπότε τις ἐρωτῴη — οὐ μὴν ἀεί*) — *ἔλεγον ἄν* (*εἰ ἐβουλόμην, ἀλλ' οὐκ ἔλεγον*); pak (str. 19.): *ἔλεγον ἂν ὁπότε τις ἐρωτῴη* nihil est aliud, quam *ὁπότε τις ἐρωτῴη ἔλεγον, εἰ ἔλεγον*, vel *ἔλεγον, ὁσάκις ἔλεγον*.

Uz Hermanna pristaje *K. W. Krüger* u svojoj grčkoj gramatici (5. aufl. Leipzig 1875.); cf. 53. 10. 3., 54. 10. 1., 69. 7.

Što Hermann uzima, da *ἄν* pokazuje pogodbu, tomu prigovara *W. Baeumlein* (Untersuchungen über die griech. modi und die partikeln *κέν* und *ἄν*. Heilbronn 1846. str. 51—58.), jer 1) da bi se na veoma mnogo mjesta, gdje pogodbene rečenice, na koju tobože *ἄν* pokazuje, nema, takva rečenica morala u mislima dodati; 2) *θεὸς εἴην* bilo bi po Hermannu objektivno istinitije od *θεὸς ἂν εἴην*, ali u istinu nije tako; 3) ne vidi se, zašto *ἄν* ne dolazi s imperativom, konjunktivom zabrane, poziva i dvojbenoga pitanja, kad se i tima modima može kazati nješto, što o kakvoj pogodbi visi; 4) pogodbenoj protasi morala bi uvijek pripadati apodosa s *ἄν*, koji bi pokazivao na pogodbu u protasi.

Koliko vrijede ti prigovori Baeumleinovi, pokazao je *L. Lange* (u Zeitschr. f. österr. gymnasien 1858. str. 52—56) recensirajući grčku gramatiku istoga W. Baeumleina. Lange ističe, da g. Hermann pogodbu, koju mu pokazuje *ἄν*, uzima u dvojakom smislu. Stoji li *ἄν* (ili *κέν*) u glavnoj rečenici, pokazuje, da radnja njezina visi o pogodbi, koja je u podložnoj (igitur quum particulae *ἄν* ea ubique vis sit, ut ad aliquam conditionem referatur, quae conditio saepe adjungitur, ubi autem non est addita, tamen cogitari debet — Hermann o. c. str. 6.); ne stoji li *ἄν* u glavnoj, nego u samostalnoj ili u podložnoj rečenici, pokazuje, da radnja njezina visi o ma kakvoj pogodbi (rei, de qua sermo est, quandam conditionem indicat. o. c. str. 7. — quod qui dicit, ex fortuita aliqua conditione pendere significat, ut ita eveniat. str. 11. — *ἄν* et *κέν* ad ea, quae fortuita sunt, id est ex aliqua conditione pendent. str. 12.). Što Baeumlein Hermannu prigovara, može se ticati samo pogodbe u prvom, ali je se ne može ticati u drugom smislu. Ne pokazuje li *ἄν* odredjenu, nego ma kakvu neodredjenu pogodbu, 1) ne samo da nije nužno u mislima dodavati protasu, gdje je nema, nego i ondje, gdje ima protasa, ne pokazuje *ἄν* pogodbe, koja je u njoj, nego ma kakvu, neodredjenu pogodbu; 2) viseći *θεὸς ἂν εἴην* o ma kakvoj pogodbi, koja ako i jest neodredjena, opet je objektivna, bliže je objektivnoj istini od *θεὸς εἴην*,

koje je samo pomišljeno; 3) što imperativ i konjunktiv zabrane, poziva i dvojbenoga pitanja znače, može visjeti o odredjenoj, ali ne može o neodredjenoj pogodbi; 4) ako ἄν ne pokazuje pogodbe, koja je u protasi, nije nužno, da bi pogodbenoj protasi morala uvijek pripadati apodasa s ἄν.

Lange prihvaća dakle Hermannovu misao, da ἄν i κέν pokazuju pogodbu, ali odstupa od nje u tom, što misli, da je pogodba, koju te partikule pokazuju, uvijek neodredjena, a Hermann misli, da može i odredjena biti. Što pak Lange držeći se toga o značenju preterita s tima partikulama misli, kazat ću, kad izložim, što misli Baeumlein, koji je Hermannu prigovorio.

Baeumlein (u spomenutim Untersuchungen über die griech. modi) drži, da se partikule κέν i ἄν ni funkcijom ni značenjem ne razlikuju (str. 82. — što i Hermann drži), a značenje da im je: dass sie die handlug als wirklich setzen (str. 83.) S indikativom historijskih vremena znači dakle ἄν: die setzung eines factums (str. 85.) Budući da se tako radnja ne kazuje kao objektivna, nego samo (subjektivno) kao zbiljska uzima, može se činiti, da joj se tim načinom objektivnost poriče, što u istinu ne biva; a da je smisao rečenice takav, kao da bi se njom radnji objektivnost poricala, tomu je osim partikule ἄν uzrok i protasa (str. 34. 94. 95. 128. 129.). Osim irealnih hipotetskih rečenica tumači se preterit s ἄν i u rečenicama kao: ὁ θεάσαμενος πᾶς ἄν τις ἀνὴρ ἠράσθη δάιος εἶναι (Aristoph. Ran. 1022.) najbolje, ako se uzme, da znači: setzung eines factums (str. 149.); tako i u iterativnom značenju, koje dobiva samo po savezu (str. 151.).

Uz Baeumleina pristaju *E. Moller* (Ueber die partikel ἄν, u Philologu VI. 719.), *W. H. Kolster* (Ueber das praeteritum indicativi mit ἄν, u programu gimnazije meldorfske 1864.) i *Leopold Schmidt* (De omissa apud optativum et coniunctivum ἄν particula commentatio — u Indexu lectionum acad. Marburgensis per sem. hib. 1869.). Nijedan od njih ne pristaje doduše slijepo uz Baeumleina, svaki razvija dalje ili ispravlja po koju misao njegovu, ali mi se uspjeh njihova rada čini tako neznatan te držim, da nije nužno izlagati posebnih misli njihovih, a u glavnom pristaju uz Baeumleina.

Prigovorio je Baeumleinu najprije *L. W. E. Casselmann* (De usu particularum ἄν et κέν apud Homerum — u programu gimn. casselske 1854.) Casselmann povodi se u opće, a napose, što drži, da ἄν i κέν ne znače isto, za *Sommerom* (u recensiji Hermannove

knjige o partikuli *ἄν* u Allgem. schulz. 1831. abth. II. nro. 121.), kojemu se s te strane protivi Baeumlein (str. 63—82,). Da *ἄν* i *κέν* ne znače isto, to je istina, kako će se niže vidjeti, ako i nije medju njima onaka razlika, kaku uzimaju Sommer i Casselmann.

Najuspješnije opr'o se Baeumleinovoj teoriji *L. Lange* u pomenutoj recensiji njegove gramatike (Zeitschr. f. österr. gymn. 1858. str. 48. i sl.). Langu je Baeumleinovo značenje partikula *κέν* i *ἄν* prema značenju drugih partikula preabstraktno (str. 48.); kod Baeumleinovih objektivnih moda, indikativa i konjunktiva, bile bi te partikule i pleonastičke, jer je već u modima samima subjektivni momenat [indikativ postavlja po Baeumleinu predikat kao zbiljski (Untersuchungen str. 33.), a kod konjunktiva radi se uvijek o ostvaranju (str. 35.)]; a s optativom ne bi se mogle ni slagati, jer pomišljeno prestaje biti pomišljeno, ako se uzme, da je istinito (str. 49.); ako *ἄν* kod preterita objektivnost poriče i neistinitost pokazuje, ne vidi se, zašto ne bi mogao to činiti i kod futura i konjunktiva (str. 49.).

Ja se ne ću upuštati u ispitivanje, koliko su ti prigovori opravdani (cf. Baeumleinov odgovor u Jahnovim Jahrbücher LXXIX. str. 7—10.), ali ne mogu a da još jače od Langa ne istaknem, da se irealno značenje preterita s *ἄν* po Baeumleinu ne može razumjeti. Za primjer: *εἰ μὲν γὰρ ὑπὸ τῶν πληγῶν ὁ ἀνὴρ παραχρῆμα ἀπέθανεν, ὑπ' ἐμοῦ μὲν δικαίως δ' ἂν ἐτεθνήκει* (Antiph. tetral. *Γ. β.* 2.) veli B., da ga valja tačno ovako razumjeti: wenn nämlich der mann an seinen wunden auf der stelle starb, so war er, ist anzunehmen, durch mich zwar, doch mit recht gestorben. Što se apodosa (zato što uz preterit stoji *ἄν*) samo uzima, tim joj se poriče objektivnost te se čini, da nije zbiljska (Untersuchungen str. 130.). Ali ja bih rekao, ako se nješto (subjektivno) samo uzme, da mu se zato ne mora objektivnost poreći. Rečenicu: valja misliti, da sam ja bio kriv smrti njegovoj (er was, ist anzunehmen, durch mich gestorben) težko će tko shvatiti u smislu: ja nijesam bio kriv smrti njegovoj; prije će pomisliti, da onaj koji tako govori, sam drži, da je bio kriv smrti. To valja za svaku irealnu hipotetsku rečenicu.

Čini se, da Baeumlein zato uzima, da je *ἄν* = ich setze, ich nehme an, što se ti izrazi veoma lako dodadu njemačkomu konjunktivu u irealnim hipotetskim rečenicama: wenn nämlich der mann an seinen wunden auf der stelle gestorben wäre, so wäre er, ist anzunehmen, durch mich zwar, doch mit recht gestorben. A upravo to ga je moglo navesti na pravu misao, da kao

što u njemačkom jeziku u takim rečenicama konjunktiv i bez tih dodataka znači isto kao i s njima, tako isto i u grčkom jeziku nije ἄν uzrok onomu značenju, koje imadu preteriti, kad je on s njima.

Zato tumači Baeumlein značenje preterita, uz koje se očekuje ἄν, ali ga nema, kojekako (Untersuchungen str. 136. sl.), samo mu ne pada na um, da bi valjalo polaziti upravo od preterita bez ἄν s istim značenjem, koje imadu, kad su s njim, pa u njima, a ne u ἄν, tražiti uzrok tomu značenju, i po njemu odrediti funkciju partikulama κέν i ἄν.

Napokon Baeumlein (kao i Hermann) ne pomišlja, da je pogodbena rečenica složena od dvije rečenice, koje su njegda samostalne bile; pa da bi mu valjalo polaziti od onakih samostalnih rečenica, kakve su one, koje sastavljaju složenu pogodbenu rečenicu (cf. L. Lange u Zeitschr. f. österr. gymn. 1858. str. 51.). Baeumleinu jednom riječju nedostaje smisla za historijski razvitak jezičnih pojava.

Medjutim uza sve te nedostatke valja mu priznati, što se našega pitanja tiče, osobito tu zaslugu, da se s uspjehom opr'o Hermannu, koji nije mogao pomišljati preterita s ἄν bez podložne pogodbene rečenice. U ostalom Baeumleinova teorija čini prijelaz od Hermannove na Langovu, koja pokazuje velik metodičan napredak.

Pokazavši *L. Lange* u pomenutoj recensiji (u Zeitschr. f. oesterr. gymn. 1858.) Baeumleinove nedostatke pak prihvativši nješto promijenjenu Hermannovu misao, da ἄν i κέν pokazuju neodredjenu pogodbu (cf. gore str. 5.), veli, da valja svaku od onih rečenica, koje sastavljaju irealnu hipotetsku rečenicu, uzeti kao samostalnu (str. 51.) Protasa irealne hipotetske rečenice kao samostalna rečenica znači želju, koja se ne može ispuniti, jer se želi nješto, što je prošlo (str. 57 prim.) A u apodosi kazuje se preteritom s ἄν prošli dogadjaj, koji se pravo ne zna (str. 56.). Ponavljanje i irealnost ne kazuje se preteritom s ἄν, nego se razumijeva iz poznate i kadšto protasom naznačene situacije (str. 57.). — Da bi bila kakva razlika u značenju izmedju partikula κέν i ἄν, Lange u pomenutoj recensiji nigdje ne spominje (ali cf. njegovu raspravu: Der homerische gebrauch der partikel εἰ str. 47. prim. 49.); κέν mu je akusativ pron. korijena *ka, ki*, cf. skr. *kam*, lat. — *cunque* (*quicunque* = ὅς κεν, ὃς ἄν); ἄν mogao bi biti isti oblik kao i κέν izgubivši sprijeda κ ili accus. indefin. pron. korijena α u ἀμός (str. 51. 52.),

čemu je više prilike (Partikel *εἰ* str. 47. prim. 49.). Prevode se pak te partikule njemački najbolje allenfalls (str. 52.).

Te misli Langove pokazuju velik napredak u shvaćanju i rješavanju pitanja, kojim se u ovoj raspravi bavim; metoda je Langova u glavnom bez sumnje jedina prava, da se riješi to pitanje. Ali riješio nije ga ni Lange. Naročito mu moram prigovoriti, 1) što veli, da se preteritom s *ἄν* kazuju prošli dogadjaji, koji se pravo ne znaju; a dogadjaji, koji se tako kazuju, jako se često sasvim dobro znaju; npr. *εἰ μὴ τὴν Ἑλένην Ἀλέξανδρος ἥρπασεν, οὐκ ἂν Τροία ἀπώλετο* (Bekk. Anecd. str. 126.). Onaj, koji to govori, sasvim dobro zna, da je Troja propala. Pa i sam Lange kaže: Aus erfahrung weiss man und protasis deutet an, dass Troja doch untergegangen ist (str. 58.). On doduše dodaje: Diese form wird aber angewendet, weil, wo es sich darum handelt, was eingetreten sein würde, wenn eine nicht erfüllte bedingung erfüllt worden wäre, da ist in der regel kein sicheres wissen möglich (str. 58.). To je istina, ali grčki preterit, s kojim je *ἄν*, ne znači kao njem. konjunktiv „dass etwas eingetreten sein würde", nego „dass etwas eingetreten ist"; to se pak može znati i zna se svaki put, kad je rečenica irealna. Lange je dakle pogriješio, što je uzeo, da grčki preterit znači isto, što i njem. konjuktiv. 2) Gdje u apodosi dolazi preterit sam bez *ἄν*, tu veli Lange, ili je znanje bezuvjetno ili se retorski afektira. A da bi valjalo polaziti upravo od preterita bez *ἄν* s istim značenjem, koje imaju, kad su s njim, kazano je već. Odatle se takodjer vidi, da značenje, koje je partikulama *κέν* i *ἄν* odredjeno s mišlju, da istom po njima preteriti dobivaju ono značenje, koje imaju, kad su s njima, ne može biti pravo značenje tih partikula.

Tih se misli drži Lange u glavnom i u znamenitoj svojoj raspravi: Der homerische gebrauch der partikel ei (Abhandlungen der philologisch-historischen classe der k. sächsischen gesellschaft der wissenschaften, VI. bd., I. einleitung und ei mit dem opt.; II. ei (an) mit dem optativ und ei ohne verbum finitum. Leipzig 1872—3. cf. str. 71. 72. s prim. 80., str. 42. prim. 46, str. 47. prim. 49. Što se partikula *κέν* i *ἄν* tiče, on drži i tu, da pokazuju nepoznate pogodbe, da su izrazi indefinitne pogodbenosti, ali da im značenje nije sasvim isto (cf. gore str. 7.); razlika izmedju *ἄν* i *κέν* ista je kao i izmedju *εἷς* i *τὶς*; *οὐκ ἄν*: *οὔ κεν* = *οὐδείς*: *οὔτις* (str. 47. prim. 49.). *ἄν* prevodi on tu: in einem falle, a *κέν*: in irgend einem falle (str. 183.).

Kazao sam, da Lange krivo tumači značenje preterita s ἄν, kazao sam takodjer, da značenje, koje on za partikule ἄν i κέν uzima, ne može biti pravo značenje njihovo, a samo uzgred spominjem, da ni optativu ne odredjuje pravoga značenja (u raspravi: Der hom. gebr. der part. εἰ); ali uza sve to valja priznati, da su pomenute rasprave njegove veoma znamenite. Ja bih rekao, da se znamenitija rasprava o grčkim modima od Langove: Der hom. gebrauch etc. nikada nije napisala. Toliku vrijednost daje joj poglavito ona uzorna metoda, koje se pisac u njoj drži. Tako je Lange uza sve nedostatke, koje sam spomenuo, mogao unijeti toliko svjetlosti u modalnu sintaksu grčku kao nitko ni prije ni poslije njega.

Langovih misli o pitanju, kojim se u ovoj raspravi bavim, kako su u Zeitschr. f. oesterr. gymn. 1858. izložene, drži se u glavnom i *R. Kühner* u svojoj Ausführliche grammatik der griech. sprache, 2. aufl. Hannover 1869—1872., (cf. II. theil str. 204. 172. 173. 174.) i *Guil. Wilhelmi*, De modo irreali, qui vocatur, Marburgi 1881 (cf. str. 10. 11.).

Još valja da se obazrem na četiri djela, u kojima ima sasvim originalnih misli o našem pitanju.

J. A. Hartung u svom djelu: Lehre von den partikeln d. griech. sprache (2 bde. Erlangen 1832—3.) poredi ἄν s lat. *an* pak s ἄνευ i ἀν priv. (II. str. 190.) te veli, kao što lat. *an* stoji, gdje valja izraziti kolebanje izmedju dvije mogućnosti, tako i ἄν pokazuje, da je vršenju radnje nješto na putu (II. str. 224.); a preterit, s kojim je ἄν, valja smatrati konativnim. Ali konativni preterit ne može značiti irealnosti, jer se konativna radnja ipak vrši; osim toga aorist i pluskvamperfekat ne mogu biti konativni: Baeumlein prigovara još koječemu (Untersuchungen 59—63.), ali ja ne mogu ovdje ocjenjivati prigovora njegovih. Samo ću još kazati, da ima Hartung pravo, što misli, da je grčki ἄν = lat. *an*, i da je dobro učinio, što je išao i u samim preteritima tražiti uzrok značenju, koje imaju, kad su s ἄν.

A. F. Aken veli u knjizi Grundzüge der lehre von tempus und modus im griech. (Rostock 1861.), da grčki glagol sastavljaju tri glagola: I. Vb. imperf. osn. τυπτ- (τύπτω — ἔτυπτον), II. Vb. perf. osn. τετυπ- (τέτυπα — ἐτετύπειν), III. Vb. aor. osn. τυπ- (*τύπω — ἔτυπον). Vremena dijeli on na glavna (τύπτω, τέτυπα, *τύπω) i poredna (ἔτυπτον, ἐτετύπειν, ἔτυπον). Glavna vremena dolaze u bezvremenskom (npr. ἐνδεδύκασι λινέους κιθῶνας Herod.

II, 81.) i u vremenskom značenju, koje se od onoga razvilo (str. 3.) I poredna vremena dolaze u ta dva značenja; i kod njih je vremensko od bezvremenskoga postalo (str. 11.). Bezvremensko je značenje porednih vremena modalno, i to irealno, jer je isto značenje glavnih vremena realno (str. 11.). Tako dolazi Aken do toga te drži, da je modalno, irealno značenje porednih vremena (preterita) isprvično značenje njihovo (str. 46.): Zur bedeutung der vergangenheit gelangten diese (praeterita) nur dadurch, dass die vergangenheit das erste nichtwirkliche war, wofür die sprache eines ausdrucks bedürftig wurde; ausgesprochen war durch sie immer nur die nichtwirklichkeit. Ta irealnost dolazi uvijek u svezi s pogodbom, na koju se partikulom *ἄν* pokazuje (str. 47.). Uzrok irealnosti nalazi dakle Aken u samim preteritima, a ne u partikuli *ἄν* (str. 45. 46.).

Ἄν (= *κέν*) je Akenu star pron. oblik, koji znači *tada;* od toga značenja postalo je ono, u kojem je ta partikula demonstr. korelat k *εἰ* u irealnim hipotetskim rečenicama. Kao što je u njemačkom *wenn-so* jedan korelat temporalan *(wenn* od *wann)*, a drugi modalan *(so)*, tako je i u grčkom jedan modalan (*εἰ* = lat. *si* = njem. *wie*; *si*: *sic* = *ut*: *ita)*, a drugi temporalan (*ἄν* = *tada*). A da *ἄν* zbilja *tada* znači, pokazuje lat. *an* u pitanjima: *num* (od kojega je *nunc)* — *an* (= *tum*, *tunc)*. — str. 41. prim. 2.

Osim načina irealnosti preterit je i prošlost optativa s *ἄν* značeći mogućnost (53. 54.). Ali kako dolazi do toga značenja, ne kaže se nigdje. — Da preterit s *ἄν* ponavljanje pokazuje, to dolazi od saveza stalne glavne rečenice s kondicionalnom podložnom; preterit je dakle temporalan, a *ἄν* = tada (str. 155.).

Tu ima misli, o kojima je već govora bilo, ali ima i novih. Nove su navlastice dvije: 1) da uzrok irealnomu značenju preterita s *ἄν* nije u *ἄν*, nego u preteritima (što je donjekle već Hartung mislio, cf. gore strana 9.), kojima je irealnost pravo i isprvično značenje; 2) da *ἄν* znači *tada*. Spomenuto je već gore (str. 7.), da uzrok irealnomu značenju preterita s *ἄν* ne može biti *ἄν*, jer ima primjera, da preterit sam bez *ἄν* znači irealnost (cf. dolje str. 14.). Aken je evo prvi sasvim odlučno izrekao tu za riješenje pitanju, o kojem raspravljam, veoma znamenitu misao. Ali da preteriti isprvice irealnost znače, ta je misao veoma nesretna i našla je protivnika. Tako je pobija *K. Koppin* u članku: Giebt es in der griech. sprache einen modus irrealis? (Zeitschr. für d. gymnasialwesen 1878. str. 1—20, 97—131.). Dokazujući, da se značenje prošlosti

ne može razviti iz značenja irealnosti kaže dobro Koppin na str. 16: vergangenheit bleibt eben gewesene wirklichkeit und hat als solche unstreitig eine positive seite (cf. i G. Curtius, Verbum I². 111.). Uz Koppina pristaje *Wilhelmi* (de modo irreali etc. str. 7.); ispo- redi i *Gerthov* predgovor 11. izd. Curtiusove grčke gramatike, str. V. — A što se tiče značenja partikule *ἄν*, ja prihvaćam Akenovu misao, da *ἄν* znači *tada* i da je ista riječ kao i lat. *an*, ali poričem, da bi joj značenje bilo isto kao i partikuli *κέν* i da bi joj funkcija bila onaka, kaku joj Aken odredjuje. *Ἄν* ne može biti korelat par- tikuli *εἰ*, jer se nahodi i u rečenicama, kojim ne pripada podložna s *εἰ*, pa opet znače isto, što bi značile, da im pripada. Kako pak ja shvaćam funkciju partikula *κέν* i *ἄν*, kazat ću na svom mjestu.

Knjiga *Leona Meyera*: An im griechischen, lateinischen und gothischen (Berlin 1880.) pokazuje nazadak u shvaćanju našega pi- tanja. L. Meyer poredi grčki *ἄν* s lat. *an* i gotskim *an*. Lat. se *an* upotrebljava u složenim pitanjima u značenju *ili*; kad pitanje nije složeno, valja u mislima dodati ono, čega nedostaje te nije složeno (str. 6—9.). Gotski se *an* u Vulfilinoj bibliji nahodi 5 puta, svaki put u pitanju, tri puta za grčki *καί*, jedan put za grčki *οὖν*, a jedan je put *an nuh* = *οὐκ οὖν*. Svaki put mogao bi se prevesti *oder*, ako ga Luther i ne prevodi tako (str. 10.). Ali ja ne mogu razumjeti, kako bi se *καὶ τίς ἐστίν μου πλησίον*; Luther: wer ist *denn* mein nähester? moglo prevesti: *oder* wer ist mein nähester? (Luk. 10. 29.). *Oder* znači L. Meyeru i grčki *ἄν*, i rečenice kao: *εἰ δὲ ἔπος Πηληϊάδαο φύλαξεν, ἦ τ᾽ ἂν ὑπέκφυγε κῆρα κακὴν μέλανος θανάτοιο* (*Π* 687.) imaju ovaki smisao: er bewahrte das wort des Peliden nicht, *oder* (= sonst) er entging (= wäre er entgangen) dem bösen geschick des dunkeln todes. Mogućnost, koju bi značio glagol *ὑπέκφυγε* bez *ἂν* u savezu s pogodbom *εἰ* — *φύλαξεν*, pretvara *ἄν* (= oder) u irealnost (str. 12.). Koga taj nedokučljivi učinak riječi, koja znači *ili*, i postupak piščev, koji mjesto „er entging“ jednostavno supsti- tuira „er wäre entgangen“ ne bi odvratio od pomišljanja, da je L. Meyer pravo pogodio, učinit će to nedostatak smisla piščeva za hi- storijski razvitak jezika, što se sintakse njegove tiče, jer veli, ako pogodba nije izrijekom kazana, da se iz saveza lako doda (str. 13. 14.), premda je već Baeumlein (Untersuchungen str. 147. i sl.) do- kazao, da ima Hermann krivo, što tako misli (cf. gore str. 4.).

Da *ἄν* doista *ili* znači, to dokazuju L. Meyeru i gotske parti- kule *aiththau* i *thau*, koje znače *ili*, ali ih Vulfila i za grčki *ἄν* u

irealnim pogodbenim rečenicama meće (str. 15—17). Ali te partikule dolaze i u pogodbenim rečenicama, koje nijesu irealne, u kojima dakle ne mogu stajati za partikulu *ἄν* (str. 16. 19.). Taj prigovor ne slabi tim, što se *thau* nalazi i u značenju: möglicher weise, unter gewissen umständen, vielleicht, etwa, za koje L. Meyer veli, da je postalo od *oder*; i što on s *thau* i u tom značenju poredi *ἄν*, kojemu da je značenje tako isto oslabilo (str. 20. 23.). U tom slabijem značenju dolazi *ἄν* osobito s konjunktivom i optativom (str. 24. 43.) Kod optativa pokazuje *ἄν* okolnosti, na koje se može pomišljati i radi kojih optativ s *ἄν* znači mogućnost (str. 45.). Da su mu te okolnosti odredjene, a ne neodredjene (kao Langu), vidi se na str. 45. 52. Što dakle Baeumlein u tom pogledu Hermannu prigovara, moglo bi se i L. Meyeru prigovoriti. — *Κέν* poredi L. Meyer sa staroindskim *kam* (wohl, ja) te veli, da znači gotovo isto kao i *ἄν*, ali da ne znači sasvim isto, dokazuje to, što se često jedan s drugim nalazi (str. 22.).

Da u kratko kažem: ja ne prigovaram L. Meyeru, što poredi grčki *ἄν* s lat. *an* i s gotskim *an*, nego što *ili* za isprvično značenje tih riječi uzima, što misli, da je *ἄν* s tim značenjem uzrok irealnomu značenju preterita, i što *ἄν* s gotskim *aiththau* i *thau* poredi.

C. Thiemann ide u svom djelu: Grundzüge der homerischen modus-syntax (Barlin 1881.) za tim, da pokaže, kakva je razlika izmedju partikula *ἄν* i *κέν*, pa ju nalazi u tom, da partikulom *κέν* onaj, koji govori, na sebe, a partikulom *ἄν* na osobite okolnosti pokazuje (str 51.). *Ἄν* izvodi on od *ἀνά*, a *κέ* od pronom. kor. *ka* (str. 50. 51.). Što se preteritom s *κέ* (vielleicht) kazuje, ono po osvjedočenju onoga, koji govori, može objektivno valjati (str. 33.); a *ἄν* potkrepljuje odlučnu tvrdnju, koja se indikativom izriče, pokazujući na osobite okolnosti (str. 49.). Irealna biva hipotetska rečenica po tom, što se partikulom *εἰ* protasa kao subjektova pomisao irealne radnje prikazuje. Ali da je radnja irealna, ne kazuje se ni partikulama *κέ* i *ἄν* ni preteritima, nego se iz saveza i situacije razumijeva (str. 35. 36.).

Ako i valja odobriti, što Thiemann uzrok irealnomu značenju preterita s *κέν* i *ἄν* ne traži u tima partikulama (cf. gore str. 7.), osobito pak, što tako odlučno tvrdi, da *κέν* i *ἄν* ne znače isto (cf. gore str. 5. 6.), opet čovjek ne može dokučiti, kako može on u rečenici *εἰ δὲ φθεγξαμένου τεν ἢ αὐδήσαντος ἄκουσεν, σύν κεν ἄραξ'*

ἡμέων κεφαλάς (ι. 497.) aoriste ἄκουσεν i ἄραξεν prevoditi: wenn er gehört hätte, so hätte er (glaube ich — κε) zerschmettert (str. 36.). Što ga ovlašťuje, da za grčki indikativ meće njemački konjunktiv? Situacija ipak ne može grčkomu indikativu dati značenje njemačkoga konjunktiva. Ako li se i u njemačkom ostavi indikativ, kao što ga Thiemann ostavlja u prijevodu rečenice ὅσ' ἂν οὐδέ ποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεύς, εἴ περ ἀπήμων ἦλθε (ε. 39.) wie viele (unmöglich = ἄν) nimmer Odysseus aus Troja davontrug, wenn er wohlbehalten zurückkehrte, vidi se, da njemačka rečenica nema istoga smisla kao grčka. Thiemannu valjalo je pokazati, kako grčki preterit dobiva značenje, kojemu odgovara značenje njemačkoga konjunktiva, kad mu partikule κέν i ἄν nijesu uzrok tomu pojavu (cf. gore str. 8.). Što nije to učinio, nego se samo situaciji utekao, krivo je te nije ni on riješio pitanja, o kojem je govor. A što se tiče značenja, koje po njegovu mišljenju partikule κέν i ἄν imadu, ja bih rekao, kad bi se za κέν uzelo ono značenje, koje on za ἄν uzima, a za ἄν ono, koje on za κέν uzima, da bi se ta izmijenjena značenja njihova u najviše prilika mogla tako isto opravdati kao i ona, koja on za njih uzima.

Tako dakle pitanje, što znače preteriti s ἄν i κέν u grčkom jeziku, i kako dobivaju to značenje, ni danas nije riješeno, ako se i jest ovaj ili onaj veoma blizu riješenja njegova primakao. Ponajglavniji uzrok neuspjehu tako obilna rada valja tražiti u krivoj metodi, koje su se držali oni, koji su se bavili tim pitanjem, a osim toga u tom, što su se slabo obzirali na cijeli organisam grčkoga (i indoevropskoga) glagola i na značenje oblika njegovih. Izuzeti bi se mogli, što se metode tiče, L. Lange, a što se onoga drugoga tiče, Aken.

Kako je metoda kod rješavanja takih pitanja veoma znamenita stvar, valja da prije nego izložim, što ja mislim o tom pitanju, kažem, na kojim se načelima osniva metoda, koje ću se držati u ovoj svojoj raspravi: 1) Složene su rečenice postale od samostalnih; dijelove njihove valja dakle kao samostalne rečenice shvatiti i gledati, kako su se kao takve razvijale, dok nijesu stale sastavljati složene rečenice. 2) Radi li se o značenju koje partikule, valja gledati, nema li primjera, da bi rečenica i bez partikule značila ono isto, što s partikulom znači; onda valja potražiti uzrok tomu značenju, koji ne može biti u partikuli; a napokon valja odrediti značenje partikuli smatrajući je eksponentom onoga značenja, koje ima reče-

nica, kad je partikula u njoj, ali ga može i bez nje imati. Metoda će mi biti jednom riječju historijska.

Obzirat ću se gotovo samo na Homerov jezik s uzroka, koje navodi B. Delbrück u I. svesci svoga djela: Syntaktische forschungen (Halle· 1871.) na str. 10. i L. Lange (Partikel εἰ str. 11.) Homera ću citirati po izdanju Nauckovu, ako se i ne slažem sasvim s njegovim mislima o tekstu Homerovu. Osim grčkoga jezika obzirat ću se još i na slovenske jezike, poglavito na hrvatski (srpski), jer ima u njima sintaktičkih pojava, koji divno rasvjetljuju njeke strane pitanja, kojim se u ovoj raspravi bavim. Naročito ću se obzirati na hrvatski kondicional. Ali ću gledati, da bude toga čim manje, već zato, što mi prostor ne će dopuštati, da u ovoj raspravi slovenskim jezicima posvetim toliko pažnje, koliko je u tom pogledu zaslužuju.

Iz onoga, što je o metodi, koje ću se držati, rečeno, vidi se, da uzrok značenju preterita sa κέν i ἄν ne nalazim u tima partikulama, nego u preteritima, jer se preteriti i sami nalaze u značenju, koje imaju, kad su s tima partikulama; n. pr.

πυκινὰς δὲ θύρας σταθμοῖσιν ἐπῆρσεν
κληῖδι κρυπτῇ, τὰς δ' οὐ θεὸς ἄλλος ἄνοιγεν. Ξ 168.
ἀτὰρ μνηστῆρες ἀγαυοὶ
χεῖρας ἀνασχόμενοι γέλῳ ἔκθανον. σ 100.

Budući pak da su preteriti postali od presensa (ev. perfekta) tako, da je augmenat preda nj došao (Curtius, Verbum I² 107.), valja prije svega ogledati, što znači i kako se upotrebljava grčki presens naročito kod Homera. Presensa perfektivnoga glagola, od kojega je postao aorist, u grčkom jeziku istina bog nema, ali ga imaju slovenski jezici pa se iz značenja njegova u njima može vidjeti, što bi i u grčkom značio i kako bi se upotrebljavao.

II. Apsolutni presens.

Kod Homera kao i u grčkom jeziku u opće, pa i u drugim indoevropskim jezicima, presens znači dvoje: sadašnju radnju, n. pr. *τέκνον, τί κλαίεις*; A 362., ili radnju bez obzira na vrijeme, n. pr. *ἠέλιός θ' ὃς πάντ' ἐφορᾷς καὶ πάντ' ἐπακούεις.* Γ 277. (A. F. Aken, Grundzüge, str. 3. — B. Delbrück, Syntaktische forschungen, II. Altindische tempuslehre, str. 89.) Presens u prvom značenju zovem temporalni, a u drugom apsolutni.

Apsolutnim se presensom ne kazuje, da subjekat njekakvu

radnju samo u ovo ili ono vrijeme vrši, nego da je vrši bez ikakva obzira na vrijeme, a to znači, da mu je ona svojstvo. Apsolutnim se dakle presensom njekakva radnja kao subjektovo svojstvo kazuje. U gornjem je primjeru Γ 277. gledati sve i slušti sve svojstvo Eelijevo. Ako bismo hotjeli apsolutni presens opisati, mogli bismo to učiniti participom presensa (koji je takodjer bez vremenskoga značenja) uzevši ga predikativno s kopulom *εἰμί*; dakle u pomenutom primjeru *ἐφορᾷς*=*ἐφορῶν εἶ*, *ἐπακούεις*=*ἐπακούων εἶ*. Smetalo bi jedino to, što se particip presensa rijetko predikativno upotrebljava. To bi se moglo učiniti i glagolskim samostavnicima *ὁρατής*, *ἀκουστής* s kopulom. (G. Curtius pristajući uz Steinthala — Charakteristik str. 191. — drži, da su teme tematskih oblika glagolskih nominalne osnove; u raspravi: Zur chronologie str. 46. veli on: Im unterschied von einem bhar-ti, tud-ti er trägt, er stösst, würde dann bhara-ti, tuda-ti träger er, stösser er bedeuten; cf. i njegov Verbum I.² str. 14.).

Još bi se bolje mogao opisati apsolutni presens u slovenskim jezicima, u kojima se takodjer nahodi, participom preterita akt. II., koji se baš predikativno i upotrebljava, uzevši ga u pravom značenju, u kojem neznači prošlosti (vidi moju raspravu: Perfektivni i imperfektivni glagoli u Izvješću zagr. gimnazije 1880, str. 29. i sl.), ili posamostavničivši ga, i kopulom; n. pr. hrv. koji sve gledaš i sve slušaš = koji si sve gledao i sve slušao = koji si gledalac svega i slušalac svega. U hrvatskom jeziku ima primjera, u kojima se part. praet. act. II. s kopulom sasvim kao presens upotrebljava: Drago je sam sebi najpridje vrat slomio (= slomi). Vuk. n. posl. I mačka je kralja gledala, ama ga se nije bojala ib. cf. I mačka cara gleda (ma ga se ne boji). ib. Nijesu vuci stekli po poruci, nego što si sami priprave (= ne steku). ib. Jesi l' čula, Komnenova ljubo! Vuk, n. pj. II. 458. cf. Čujete li, moje vjerne sluge! Vuk, n. pj. III. 378. Ali obično se taj opisani presens nahodi u značenju, koje ima grčki perfekat, t. j. obično znači sadašnju gotovu (prošlu) radnju. Tomu je uzrok značenje participa. Kaže li se za njekoga, da je n. pr. gledao t. j. gledalac, može se sasvim lako misliti, da je gledao t. j. gledalac po tom, što glèdâše.

Značenje apsolutnoga presensa slovenskoga (s kojim se i grčki slaže) pokazuje najbolje opisani oblik njegov. Kaže li se za koga, da npr. gleda = da je gledao t. j. gledalac, može se odatle veoma lako razabrati, da mu je običaj gledati, da može gledati, da će gle-

dati itd. To može sve i grčki apsolutni presens značiti. Da bi se lakše pregledalo značenje i upotrebljavanje i grčkoga i hrvatskoga apsolutnoga presensa, razdijelit ću sve slučaje, u kojima se nahodi, na dvoje po tom, da li se radnja, koja se apsolutnim presensom kao nječije svojstvo kazuje, ne vrši samo jedan put ili se samo jedan put vrši.

A. Radnja aps. pres. ne vrši se samo jedan put; tako aps. presens:

1. pokazuje ponavljanje; npr.

πλεῖαί τοι χαλκοῦ κλισίαι, πολλαὶ δὲ γυναῖκες
εἰσὶν ἐνὶ κλισίῃσ' ἐξαίρετοι, ἅς τοι Ἀχαιοὶ
πρωτίστῳ δίδομεν, εὖτ' ἂν πτολίεθρον ἕλωμεν. B 228.

Dajemo = davali smo t. j. davaoci smo, što se može razumjeti (i ovdje valja da se razumije) u smislu, da se radnja glagola *δίδωμι* ponovno vrši. Tako i

πολλάκι γὰρ μεθιεῖ τε καὶ οὐκ ἐθέλει πονέεσθαι. K 121.
Φαίηκές μ' ἄγαγον ναυσίκλυτοι, οἵ τε καὶ ἄλλους
ἀνθρώπους πέμπουσιν, ὅ τις σφέας εἰσαφίκηται. π 228.
ἤματα μὲν γὰρ τέρπομ' ὀδυρομένη γοόωσα,
ἔς τ' ἐμὰ ἔργ' ὁρόωσα καὶ ἀμφιπόλων ἐνὶ οἴκῳ. τ 513.

2. dolazi u gnomama; npr.

αἰεὶ δ' ὁπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται. Γ 108.
ἀλλ' αἰεί τε Διὸς κρείσσων νόος αἰγιόχοιο,
ὅς τε καὶ ἄλκιμον ἄνδρα φοβεῖ καὶ ἀφείλετο νίκην
ῥηιδίως, ὁτὲ δ' αὐτὸς ἐποτρύνει μαχέσασθαι. P 177. = Π 689.
ἄλλος γάρ τ' ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρπεται ἔργοις. ξ 228.
αὐτὸς γὰρ ἐφέλκεται ἄνδρα σίδηρος. τ 13.

3. dolazi u prispodobama; npr.

ἠΰτε πῦρ ἀίδηλον ἐπιφλέγει ἄσπετον ὕλην
οὔρεος ἐν κορυφῇσι, ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή,
ὣς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο
αἴγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἷκεν. B 455—458.
ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέι κῦμα θαλάσσης
ὄρνυτ' ἐπασσύτερον ζεφύρου ὕπο κινήσαντος·
πόντῳ μὲν τὰ πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα
χέρσῳ ῥηγνύμενον μεγάλα βρέμει, ἀμφὶ δέ τ' ἄκρας
κυρτὸν ἐὸν κορυφοῦται, ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην·
ὣς τοτ' ἐπασσύτεραι Δαναῶν κίνυντο φάλαγγες
νωλεμέως πόλεμόνδε. Δ 422—428.
οἵη περ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρῶν.
φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη

τηλεθόωσα φύει, ἔαρος δ' ἐπιγίνεται ὥρη·
ὣς ἀνδρῶν γενεὴ ἡ μὲν φύει, ἡ δ' ἀπολήγει. Z 146—149.

Amo idu ovaki hrvatski primjeri: Oca i matere ne poštuješ, nego im bacaš za pećku da jedu. Vuk, n. prip. 78. (cf. To je sve za to što ne poštuje oca i matere; njima baci iza pećke da jedu. ib. 77.). Ima ovamo jedan zmajevski car, pa s nama često ima rat, i sad skoro imamo rok da se udarimo; pa kad se god pobijemo, svu nas trojicu nadbije, i što uteče u ovu jazbinu ono ostane. ib. 34. — U poslovicama: Čista se zlata rdja ne hvata. Vuk, n. posl. Ruka ruku pere, a obraz obadvije. ib. Volovi oru, a konji zoblju. ib. Voda sve pere osvem grijeha. ib. (cf. Voda svašto opere do pogana jezika. ib.). Zlatan ključić gvozdena vrata otvara. ib. (cf. Zlatan ključić carev grad otvori. ib.) Vrijeme grad gradi pa ga vrijeme i razgradi. ib. Neko se za list sakrije, a nekoga ne može ni dub da pokrije. ib. (cf. i gore str. 15.). — Tako dolazi presens i u drugim indoevr. jezicima, čemu ne trebam primjera navoditi.

B. Radnja aps. pres. vrši se samo jedan put.

U primjeru: *αἱρεῖ τὰ τόξα ταῦτα τὴν Τροίαν μόνα* (Soph. Phil. 113.) apsolutni presens *αἱρεῖ* ne znači ništa drugo, nego da je samo u toga luka svojstvo uzimati Troju, da je samo taj luk uzimao t. j. uzimalac Troje. To bi pokazivalo, da nam valja pomišljati na ponavljanje radnje, koju znači glagol *αἱρεῖν*, kad se ne bi iz smisla rečenice i zgode, u kojoj se govori, razbiralo, da o radnji, koja bi se više puta vršila, tu ne može biti govora. A tako znači *αἱρεῖ* sposoban je uzeti, može uzeti. Tako značenje mogu imati i njekoji apsolutni presensi, koji su već navedeni, npr. *P* 177. *τ* 13. (cf. gore str. 16.). A kako apsolutni presens do njega dolazi, vidi se iz opisanoga oblika njegova. Kao što može, kaže li se komu, da je npr. gatalac ili gatalo, to značiti, da je sposoban gatati, tako može i: on je uzimalac (on je uzimao = on uzima) lako značiti: on je sposoban uzeti, on može uzeti. Budući pak da je uzeće Troje za vrijeme, u koje se rečenica govori, budući dogadjaj, zato može uzeti lako prijedje u uzet će.

U primjeru:

Ὀθρυονεῦ, περὶ δή σε βροτῶν αἰνίζομ' ἁπάντων,
εἰ ἐτεὸν δὴ πάντα τελευτήσεις ὅσ' ὑπέστης
Δαρδανίδῃ Πριάμῳ (*N* 374.)

apsolutni presens *αἰνίζομαι* ne znači ni: mogu hvaliti, nego spre-

man sam hvaliti. Kako može aps. presens i tako značenje imati, lako je dokučiti po onom, što je o značenju njegovu doslije rečeno. Hvalilac sam — veoma lako znači: spreman sam hvaliti, a spreman sam hvaliti još lakše nego: može uzeti prijedje u futursko značenje: hvalit ću.

Apsolutni presens, ako mu se radnja samo jedan put vrši, ima uvijek futursko značenje. I ja bih rekao, da bi futursko značenje presensovo u indoevropskim jezicima valjalo u opće onako shvaćati, kako je kod αἱρεῖ i αἰνίζομαι pokazano. Drukčije ga shvaćaju: G. Curtius, Verbum II. 290.; B. Delbrück, Syntakt. forschungen IV. (die Grundlagen der griech. syntax) 113; Miklosich, Vergl. syntax 771. 2. i 772. 5.; J. Grimm, Deutsche grammatik IV. 176.

Sad bi trebalo ogledati, koliko se u grčkom jeziku, naročito kod Homera, apsolutni presens u futurskom značenju upotrebljava. Ali je to za sada još teško učiniti, jer ima navlastito kod Homera oblika glagolskih, koji mogu biti presensi s futurskim značenjem, ali mogu biti i drugo što, n. pr. konjunktivi, pa i pravi futuri. A što upravo jesu, nije još dovoljno ispitano. Tako može n. pr. ἔδομαι, koji ima kod Homera uvijek futursko značenje, biti presens s fut. značenjem (cf. G. Curtius, Verbum II. 290.; G. Meyer, Griech. gramm. §. 534.; B. Delbrück, Synt. forsch. IV. 113), ali može biti i konjunktiv k infinitivu ἔδμεναι (cf. K. Brugman, Morphol. untersuchungen III. 32. i G. Curtius, Verbum II. 55.) Drugi taki glagoli spomenuti su u navedenim djelima na naznačenim mjestima, gdje se takodjer po koje mjesto iz Homera ili kojega drugoga pisca navodi. Oblici kao ἐλῶ mogu biti presensi s futurskim značenjem, ali i pravi futuri s ispalim σ (Curtius, Verbum II. 313. 317.; G. Meyer, Griech gramm. §. 536; gdje su i drugi taki glagoli spomenuti). Iz toga se vidi, kako je teško odgovoriti na pitanje, gdje sve stoji presens u futurskom značenju. Taj je odgovor tim teži, što se mnogo takih glagola bud kod Homera bud kod drugih pisaca osim futurskoga i u presenskom značenju nahodi. Ali se ja u pobliže ispitivanje te stvari ne mogu upuštati, jer mi raspravljanje o apsolutnom presensu u opće nije direktna zadaća. Samo ću još kazati, da sva ta nesigurnost dokazuje, kako je neznatna razlika i formalna i sintaktička izmedju presensa, futura i konjunktiva. I doista ispitivanje pokazuje, da su pomenute tri gramatičke kategorije u indoevropskim jezicima u istinu tek

jedna jedina, naime indikativ presensa (G. Curtius, Verbum II. 55. i sl., 290 i sl.; Chronologie 49. i sl., 63 i. sl.).

A sada evo još njekoliko primjera:

νῦν δ' ε ἶ μ ι Φθίηνδ', ἐπειὴ πολὺ φέρτερόν ἐστιν
οἴκαδ' ἴμεν σὺν νηυσὶ κορωνίσιν. Α 169.

(spreman sam ići — ići ću; tako i *Α* 420. i na više mjesta, cf. Curtius, Verbum II. 290.)

ἔρδ'· ἀτὰρ οὔ τοι πάντες ἐ π α ι ν έ ο μ ε ν θεοὶ ἄλλοι. Δ 29. = *Π* 443. = *Χ* 181.

Tako i kod tragika; s već navedenim mjestom Soph. Phil. 113. isporedi *χρόνῳ μὲν ἀ γ ρ ε ῖ Πριάμου πόλιν ἅδε κέλευθος* Aesch. Agam. 126. (cf. Schneidewina-Hensa ad h. l.), pak *ὡς, ἢν θάνῃς σὺ, παῖς ὅδ' ἐ κ φ ε ύ γ ε ι μόρον, σοῦ δ' οὐ θελούσης κατθανεῖν, τόνδε κτενῶ* Eur. Andr. 381. Kod Herodota u proroštvu:

χαλκὸς γὰρ χαλκῷ συμμίξεται, αἵματι δ' Ἄρης
πόντον φοινίξει. τότ' ἐλεύθερον Ἑλλάδος ἦμαρ
εὐρύοπα Κρονίδης ἐ π ά γ ε ι καὶ πότνια Νίκη. VIII. 77. cf. i VII. 140 (spreman je donijeti — donijet će).

Tako i kod atičkih prosaika, n. pr. *μιᾷ τε νίκῃ ναυμαχίας κατὰ τὸ εἰκὸς ἁ λ ί σ κ ο ν τ α ι.* Thuk. I. 121 (mogu se svladati — svladat će se). Isporedi i Kühnerovu gramatiku II. 119. 5. i Krügerovu 53. 1. 6. (8. 9.).

U takom značenju dolazi presens i u lat. jeziku, n. pr. tuemini, inquit, castra — —; ego reliquas portas c i r c u m e o et castrorum praesidia c o n f i r m o. Caes. B. C. 3. 94. 6. (isporedi Kühnerovu Ausführl. gramm. der lat. Sprache, II. 90. 7.). Tako i u njem. jeziku, n. pr. u poznatoj Schillerovoj pjesmi: Hektors liebe s t i r b t im Lethe nicht (isporedi Grimmovu gramatiku IV. 176.) Za slovenske jezike isporedi Miklošićevu sintaksu 771. 2. i 772.5. Iz hrvatskoga jezika navodim napose: Daj mi blaga jednu galiju i nekoliko momaka, pa ja i d e m da tražim tu vodu. Vuk, n. prip. 236. Ovamo će ići i ova dva primjera: Još se fale, da ti odžak s v a l e; i govore, da kuću o b o r e. Vuk, n. pj. I. 638 (Drukčije P. Budmani u akad. rječniku II. 173 a). Kojino se bjehu zafalili, da d o v e d u živoga vladiku, ja l' d o n e s u glavu vladičinu. Vuk, n. pj. IV. 77.; isporedi: Bijahu se oni zafalili, d a ć e d o v e s t' živoga vladiku, ja l' d o n i j e t' glavu vladičinu. ib. 76. cf. i str. 82. stih 111. Amo idu i ovi opisani aps. pres.: Jaši vranca, bježi u Kotare, oboje s m o i z g u b i l i glave. Vuk, n. pj. III. 127. Stani, careviću, n i j e s i u t e k a o! Vuk, n. prip. 202.

*

Sto je doslije o apsolutnom presensu rečeno, nije ni iz daleka sve, što bi se o njemu kazati moglo. Ali samo još o nječem mislim, da mi valja koju reći, kako naime apsolutni presens prema temporalnomu stoji. Pa ni o tom ne mogu ovdje više kazati, nego da je jedan i drugi postao od presensa, koji nije značio ništa drugo nego radnju, kakvu znači svaki oblik glagolski, koji je od iste osnove kao i on postao, u savezu s tri lica u tri broja. Je li radnja trajna i pokazuje li smisao rečenice, da se u sadašnjosti vrši, znači presens sadašnjost, inače je apsolutan. Ovdje hoću još i to da spomenem, da je terminus presens za oblik, koji češće drugo što nego sadašnjost znači, neprikladan i da je upravo on i što je s njim skopčano najveća smetnja te se značenje oblika glagolskoga, koji se njim označuje, još uvijek pravo ne shvaća, što je uzrok te se njeke strane glagolske sintakse indoevropske (osobito modi) još jednako pravo ne razumiju. Mjesto presensa moglo bi mu se kazati indikativ glagolski. Uza sve to ostavio sam ipak u ovoj raspravi izraz: presens.

Za sad neka bude i to dosta. To je podloga, na kojoj će se osnivati moje raspravljanje o pitanju, što znače i kako se kod Homera upotrebljavaju preteriti sa *κέν* i *ἄν*.

III. Imperfekat i aorist kao preteriti apsolutnoga presensa.

Imperfekat je preterit presensa s imperfektivnim značenjem, kakav je svaki presens u grčkom jeziku; a budući da može presens biti temporalan ili apsolutan, može i imperfekat biti preterit temporalnoga ili apsolutnoga presensa. Imperfekat kao preterit temporalnoga presensa stoji prema temporalnomu presensu kao prošlost prema sadašnjosti t. j. on pokazuje prošlu imperfektivnu radnju. A što znači kao preterit apsolutnoga presensa, kazat ću kasnije. Aorist je preterit presensa s perfektivnim značenjem, koji je u grčkom jeziku iz običaja izišao (Curtius, Zur chronologie str. 53.; Verbum II. 254.), ali ga imaju slovenski jezici pa se iz značenja i upotrebljavanja njegova u njima možemo domišljati, što bi i u grčkom jeziku značio, da ga ima. U slovenskim jezicima perfektivni presens nema niti može imati temporalno značenje poput imperfektivnoga presensa, ali se tim lakše u apsolutnom značenju nahodi, čemu sam dosta primjera iz hrvatskoga jezika naveo (str. 17. 19.) Uzevši to isto značenje i za grčki perfektivni presens može se kazati, da je grčki aorist 1. preterit apsolutnoga presensa s perfektivnim značenjem. Ali osim toga nahodi

se grčki aorist 2. i u značenju, koje se od značenja imperfekta kao preterita temporalnoga presensa ničim drugim nego perfektivnošću radnje ne razlikuje t. j. aorist pokazuje i prošlu perfektivnu radnju, i u tom se značenju obično i nahodi. Što se uza sve to, da perfektivni presens ne znači sadašnjosti, aorist kao njegov preterit može u takom značenju nalaziti, tomu je uzrok prošlost, koju aorist znači; o prošloj uspjeloj (t. j. perfektivnoj) radnji može se govoriti, ali se ne može o sadašnjoj; sadašnja može biti samo radnja, koja se vrši, razvija. Tako se dakle imperfekat i aorist u dvojakom značenju nahode: 1) imperfekat znači prošlu imperfektivnu, a aorist prošlu perfektivnu radnju, 2) imperfekat je preterit apsolutnoga presensa s imperfektivnim, a aorist je preterit apsolutnoga presensa s perfektivnim značenjem. Meni je stalo ovdje samo do ovoga drugoga značenja njihova, koje im sada valja odrediti.

Ali prije svega treba znati, što preterit u opće znači. Formalne oznake preterita jesu sekundarni nastavci i augmenat. Ovdje nema mjesta razpravljanju kojekakvih pitanja, koja se tih dviju oznaka tiču, a nijesu još riješena, naročito, da li je bio augmenat uzrok te su se nastavci okrnjili (što K. Brugman, Morphol. untersuchungen III. str. 11. 12. poriče), samo ću kazati, da s G. Curtiusom (Verbum I² 109. 136.) i B. Delbrückom (Altind. verbum 80.) držim, da valja u augmentu tražiti uzrok u značenju prošlosti preterita. Znači mi pak augmenat kao i Curtiusu (Verbum I² 113.) *tada*, samo mi *tada* ne pokazuje prošlosti u opće, nego samo momenat prošlosti. Po tom mi *ἔλεγον* ne znači: tada (= u prošlosti u opće) — govoriti — ja, nego: tada (= u jednom momentu prošlosti) — govoriti — ja. Razlika je veća nego bi čovjek na prvi mah mislio. Iz onoga slijedi, da se radnja glagola *λέγειν* u prošlosti vrši; iz ovoga pak, da je u prošlosti početak vršenju radnje. Istina je, da i odatle slijedi ono, što se po prvom shvaćanju kao isprvično značenje preterita uzima (počeh govoriti — prelazi u: govorah), ali ne prihvati li se ovo drugo shvaćanje, ne može se razumjeti, što imperfekat i aorist kao preteriti apsolutnoga presensa znače. Na tu misao o značenju i funkciji augmenta i o značenju preterita navodi me i to, što ne mogu pomišljati, da bi u vrijeme, u koje je augmenat postao (cf. Curtiusa, Zur chronologie 36.), ono, što je augmenat postalo, imalo tako općenito značenje, kako ga Curtius uzima (damals = u prošlosti). A potvrdit će se još koječim, o čemu će u ovoj raspravi još govora biti.

Ako dakle preteriti grčki (i indoevropski u opće) za pravo početak radnje u prošlosti pokazuju, pa ako je *ἐφορᾷς* kao apsolutni presens jednako *ἐφορῶν εἶ* (cf. gore str. 15.), bit će *ἐφεώρας* kao njegov preterit = *ἐφορῶν ἐγένου*; tako je isto *εἶδες* kao preterit apsolutnoga presensa s perfektivnim značenjem (* *ἴδω*) = *ἰδὼν ἐγένου*. Tako i u hrvatskom jeziku: ako je gledam kao apsolutni presens s imperfektivnim značenjem = gledao t. j. gledalac sam, onda je glëdâh kao njegov preterit = gledao t. j. gledalac bih; tako je isto pògledah kao preterit apsolutnoga presensa s perfektivnim značenjem pogledam (= pogledao t. j. pogledalac sam) jednako pogledao t. j. pogledalac bih. Odatle se vidi, da hrvatski (i u opće slovenski) kondicional (gledao bih, pogledao bih) nije ništa drugo nego opisani preterit apsolutnoga presensa.

Prema onomu, kako je gore (str. 15.) apsolutnomu presensu značenje odredjeno, može se dakle kazati, da se grčkim imperfektom i aoristom kao preteritima apsolutnoga presensa kazuje, da je početak radnji kao nječijemu svojstvu u prošlosti. A kad je upravo radnja počela biti nječije svojstvo, nije potrebno, da se kaže, ali ima primjera, da se i to kaže. To vrijedi i za hrvatski imperfekat i aorist kao preterite apsolutnoga presensa i za kondicional kao opisani oblik njihov. A što sve u svojstvu biti može, pokazuje najbolje hrvatski particip preterita aktivni II., kojim se apsolutni presens opisuje. Tko je gledao t. j. gledalac, tomu je običaj gledati, taj može gledati, spreman je gledati, gledat će i t. d. (cf. str. 15.). Po tom gledao t. j. gledalac bih može značiti: bih (postadoh) čovjek, kojemu je običaj gledati, koji može gledati, koji je spreman gledati, koji će gledati i t. d. Svojstvo pak, kojemu je početak u prošlosti, može se ne samo u prošlosti, nego i u sadašnjosti ili bez obzira na vrijeme očitovati. Za koga se kaže, da bi gledao t. j. gledalac, za toga se može misliti, da mu bijaše ili da mu je običaj gledati, da mogaše ili da može gledati i t. d. Zato ćemo vidjeti, da se i u grčkom i u hrvatskom jeziku imperfekat i aorist kao preteriti apsolutnoga presensa ne samo za prošlost, nego i za sadašnjost (ili bez obzira na vrijeme) upotrebljavaju. U primjeru: Da ne bi prednjih zuba, ode preko devet brda (Vuk, n. posl.) aorist ode (mogaše otići) stoji za prošlost; a u primjeru: Čuste li me, do dva pobratima! (Vuk, n. pj. III. 364.) aorist čuste (jeste li spremni čuti)

stoji za sadašnjost. Tako je i kondicional u primjeru: Tad' bi Laza nadvladao Turke, Bog ubio Vuka Brankovića! on izdade tasta na Kosovu (Vuk, n. pj. II. 298) za prošlost, a u primjeru: Kosa im je, njom bi se pokrili, nokti su im, ukopali bi se (Vuk, n. pj. II. 523. 524.) za sadašnjost (za pravo: bez obzira na vrijeme). Ali se kondicional za prošlost može i razlikovati od kondicionala za sadašnjost. Tako je u hrvatskom jeziku gledao bih kondicional za sadašnjost, a gledao bih bio kondicional za prošlost. Ali u narodnim umotvorinama nema primjera tomu razlikovanju (cf. Akad. rječn. I. 366 b). Vidjet ćemo, da se taka razlika i u grčkom jeziku već kod Homera nahodi.

Na hrvatski sam se jezik u ovom zato toliko obzirao, da bi se bolje razumjeti moglo, što ću sad o grčkom imperfektu i aoristu kao preteritima apsolutnoga presensa kazati. Govorit ću pak najprije o preteritima, kojih se radnja ne vrši samo jedan put, onda o takima, kojih se radnja samo jedan put vrši, a napokon o preteritima, kojima se želje kazuju. (cf. gore str. 16.)

A. Radnja, koja se preteritom apsolutnoga presensa kazuje, ne vrši se samo jedan put; tako preteriti

1. pokazuju ponavljanje, i to

a. imperfekat samo u prošlosti:

ὧδε καὶ οἱ πρότεροι πόλιας καὶ τείχε' ἐπόρθεον. Δ 308.

Rušahu = rušili bi = biše rušili t. j. rušioci — ljudi, kojim je običaj rušiti; odatle slijedi: bijaše im običaj rušiti.

πὰρ δὲ ζωστὴρ κεῖτο παναίολος, ᾧ ῥ' ὁ γεραιὸς
ζώννυθ', ὅτ' ἐς πόλεμον φθισήνορα θωρήσσοιτο
λαὸν ἄγων, ἐπεὶ οὐ μὲν ἐπέτρεπε γήραϊ λυγρῷ. Κ 78. (pāsao bi se)
ὡς εἰποῦσ' ὑπὸ ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα
ἀμβρόσια χρύσεια, τά μιν φέρον ἠμὲν ἐφ' ὑγρὴν
ἠδ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν ἅμα πνοιῇσ' ἀνέμοιο. α 97. (nosili bi je)
ὅς τῆος μὲν Ὀδυσσῆος μέγ' ἀχεύων
ἔργα τ' ἐποπτεύεσκε μετὰ δμώων τ' ἐνὶ οἴκῳ
πῖνε καὶ ἦσθ', ὅτε θυμὸς ἐνὶ στήθεσσιν ἀνώγοι. π. 141. (jeo bi i pio bi).

U tom se značenju aorist u grčkom jeziku veoma često nahodi; zato mislim da ne trebam više primjera navoditi. Što imperfekat ne pokazuje ponavljanja u sadašnjosti ili bez obzira na vrijeme, premda bi ga mogao pokazivati, tomu je uzrok, što se tako ponavljanje apsolutnim presensom kazuje (isp. str. 16.); ali vidi dolje gnome i prispodobe.

b. aorist α. u prošlosti:
τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρόν,
ἓν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
χεῦ', ὀδμὴ δ' ἡδεῖα ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει,
θεσπεσίη. ι 210.

Nätočī = natočio bi = bi (postade) natočilac — čovjek, kojemu je običaj natočiti; odatle slijedi: bješe mu običaj natočiti.
ἀλλ' ὅτε δή ῥ' Αἴαντε μεταστρεφθέντε κατ' αὐτοὺς
σταίησαν, τῶν δὲ τράπετο χρώς, οὐδέ τις ἔτλη
πρόσσω ἀΐξας περὶ νεκροῦ δηρίσασθαι. P 733. (promijenila bi se)
ἦ ῥά νύ μοί ποτε καὶ σύ, δυσάμμορε, φίλταθ' ἑταίρων,
αὐτὸς ἐνὶ κλισίῃ λαρὸν παρὰ δεῖπνον ἔθηκας
αἶψα καὶ ὀτραλέως, ὁπότε σπερχοίατ' Ἀχαιοὶ
Τρωσὶν ἐφ' ἱπποδάμοισι φέρειν πολύδακρυν Ἄρηα. T 316. (metnuo bi)

Tako se nahodi aorist sam već kod Homera rijetko, još rjedje kod drugih pisaca. Tomu je uzrok iterativni oblik njegov, koji se kod Homera tim češće nalazi, i značenje imperfektivnoga glagola, koji može takodjer ponavljanje perfektivne radnje značiti, dakle: ἐδίδων = ἔδων + ἔδων + ἔδων + . . . Osim toga pristupa k aoristu (i imperfektu) u takom značenju ἄν (vidi dolje).

β. u sadašnjosti (ili bez obzira na vrijeme):
ἀλλ' ὅτε γηράσκωσι πόλιν κάτα φῦλ' ἀνθρώπων,
ἐλθὼν ἀργυρότοξος Ἀπόλλων Ἀρτέμιδι ξὺν
οἷσ' ἀγανοῖσι βέλεσσιν ἐποιχόμενος κατέπεφνεν. o 411.

Poubíja = bi poubijao t. j. poubijalac — kojemu je običaj poubijati; odatle slijedi: običaj mu je poubijati. U hrvatskom dolazi u takom smislu presens perf. gl.: pòubījâ, kojega u grčkom jeziku nema, zato pokazuje aorist tim lakše ponavljanje u sadašnjosti. A da valja upravo na sadašnje (ne na prošlo) ponavljanje misliti, pokazuje smisao.

ἀλλά μοι αὐτῷ
ἔργον ἀέξουσιν μάκαρες θεοὶ ᾧ ἐπιμίμνω·
τῶν ἔφαγον τ' ἔπιόν τε καὶ αἰδοίοισιν ἔδωκα. o 373. (hrv. presens: pojedem, popijem, dam)
κυάνεοι δὲ δράκοντες ὀρωρέχατο προτὶ δειρὴν
τρεῖς ἑκάτερθ', ἴρισσι ἐοικότες, ἅς τε Κρονίων
ἐν νέφεϊ στήριξε, τέρας μερόπων ἀνθρώπων. Λ 28. (hrv. presens postavi).

U hrvatskom jeziku znači kondicional t. j. opisani preterit apsolutnoga presensa često ponavljanje u prošlosti. Ja ću navesti samo njekoliko primjera s perfektivnim i imperfektivnim glagolima: Što bi za dan na vojsci dob'io, za noć bismo ja i on popili. Vuk, n. pj. I. 444. cf. i II. 258. Kad bi došla kakva sirota pred kuću, svekrva bi je obravnicom oterala, a snaha bi svoj zalogaj siroti udelila; kad bi mleko od ovaca nosila kući, ona gde bi god videla rupicu na putu, odmah bi rekla: „Ovde mora biti kaka bubica", pak bi joj usula mleka. Što je ona tako milostiva bila, svekrva je mrzila na nju, te bi je i gladju patila: zatvorala bi hleb od nje, i tako bi po dva po tri dana sirota gladovala. Vuk, n. pripr. 83. To se tako po carevoj zapovjesti i učini, mehane postave na glavne drumove i svakog putnika pitali bi i za to kazivali mu. ib. 192. Ovaj je primjer zato interesantan, što je u njemu kazano vrijeme, kad je radnja počela biti nječije svojstvo (cf. gore str. 22); kad su naime mehane postavili. Moglo bi se kazati: mehane postaviše i pitali t. j pitaoci biše (postadoše). U takom smislu nahodi se kondicional najčešće u narodnim pripovijetkama. Isporedi u ostalom Miklošićevu sintaksu str. 814. f. i Akad. rječn. I. 365 a.

Kazuje li se kondicionalom i ponavljanje u sadašnjosti, ne mogu pravo kazati, jer primjere kao: Komad hljeba ne bi zaiskao da zla ne pomisli (Vuk, n. posl.), za koje bi se moglo misliti, da se u njima kondicionalom ponavljanje u sadašnjosti kazuje, valja može biti ipak nješto drukčije shvatiti (vidi dolje). Ponavljanje u sadašnjosti pokazuje apsolutni presens (cf. gore str. 17. i dolje 27.)

2. dolaze u gnomama, i to:

a. imperfekat:

οὔτ' ἐμέ γ' Ἀτρεΐδην Ἀγαμέμνονα πείσεμεν οἴω
οὔτ' ἄλλους Δαναούς, ἐπεὶ οὐκ ἄρα τις χάρις ἦεν
μάρνασθαι δηίοισιν ἐπ' ἀνδράσι νωλεμὲς αἰεί. I. 316 cf. *P.* 147.

Nikakve hvale ne bješe t. j. ne bi bilo prelazi u obično nije nikakve hvale kao što poubijao bi prelazi u običaj mu je poubijati (cf. gore str. 24); što se kod ovoga primjera to tako jasno ne razbira, tomu je krivo značenje glagola biti. Ako bi se i moglo uzeti, da u stihu I. 316. *χάρις οὐκ ἦεν* znači: ne bješe hvale (gdje bješe nije preterit apsolutnoga presensa), kako se obično uzima, ne može se u stihu *P.* 147., barem

ne tako lako. Iskustvo Ahilejevo i Glaukovo može se vidjeti iz tih riječi i po mom shvaćanju.

οὐδ᾽ ἄρα πως ἦν
ἀσπερχὲς κεχολῶσθαι ἐνὶ φρεσίν. Π 60.

Kako može ne bješe moguće t. j. ne bi bilo moguće prijeći u obično nije moguće, vidi kod predjašnjega primjera. *Ἔστι* znači *ἔνεστι, οἷόν τέ ἐστι.* Tu se *οὐκ ἦν* još teže uzima u značenju imperfekta, koji nije preterit apsolutnoga presensa nego gore *χάρις οὐκ ἦεν.* cf. Düntzera u komentaru.

οὐδ᾽ ἄρα πως ἦν
ἐν πάντεσσ᾽ ἔργοισι δαήμονα φῶτα γενέσθαι. Ψ 670. Tu se *οὐκ ἦν* ni ne može uzeti u značenju imperfekta, koji nije preterit apsolutnoga presensa. — Ti primjeri dokazuju, da se i imperfekat (barem glagola *εἰμί*) u gnomama nahodi, ako i dolazi kud i kamo češće

b. aorist:

ὅς κε θεοῖσ᾽ ἐπιπείθηται, μάλα τ᾽ ἔκλυον αὐτοῦ. A 218.

Uslišiše = uslišili bi = biše (postadoše) uslišili t. j. uslišioci — kojim je običaj uslišiti; odatle slijedi: običaj im je uslišiti. U hrvatskom bi stajao apsolutni presens: ùslišē.

κάτθαν᾽ ὁμῶς ὅ τ᾽ ἀεργὸς ἀνὴρ ὅ τε πολλὰ ἐοργώς. I. 320 (umre)
ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω. P. 32. (vidi)
ἀλλ᾽ αἰεί τε Διὸς κρείσσων νόος ἠέ περ ἀνδρῶν,
ὅς τε καὶ ἄλκιμον ἄνδρα φοβεῖ καὶ ἀφείλετο νίκην
ῥηιδίως, ὁτὲ δ᾽ αὐτὸς ἐποτρύνει μαχέσασθαι. P. 177. = Π. 689. (uzme) cf. str. 16.

οἶνος γὰρ ἀνώγει
ἠλεός, ὅς τ᾽ ἐφέηκε πολύφρονά περ μάλ᾽ ἀεῖσαι
καί θ᾽ ἁπαλὸν γελάσαι, καί τ᾽ ὀρχήσασθαι ἀνῆκεν,
καί τι ἔπος προέηκεν ὅπέρ τ᾽ ἄρρητον ἄμεινον. ξ 464—466. (natjera, izmami) cf. Vino i mudroga pobudali. Vuk, n. posl.

ὅ (scil. *ὕπνος*) *γάρ τ᾽ ἐπέλησεν ἁπάντων,*
ἐσθλῶν ἠδὲ κακῶν, ἐπεὶ ἄρ βλέφαρ᾽ ἀμφικαλύψῃ. υ 85. (oduzme sjećanje.)

U hrvatskom jeziku dolazi u gnomama kao i za ponavljanje u sadašnjosti apsolutni presens imperfektivnih i perfektivnih glagola, čemu su primjeri na str. 17. navedeni. Ali ima primjera i s imperfektom i još više s aoristom. Za imperfekat mogu navesti ova dva primjera iz Vukovih narodnih poslovica: Kad se sinovac ženjaše, strica ne pitaše, a kad se raženjaše, i strinu pripiti-

vaše. U radiše svega biše, u štediše jošte više. Aorist dolazi u ovim primjerima, koji su takodjer iz Vukovih narodnih poslovica: Čudo pasa ujedoše vuka. Dva loša izbiše Miloša. Nesta vina, nesta razgovora, nesta blaga, nesta prijatelja. Te hrvatske imperfekte i aoriste valja shvatiti kao i grčke u gnomama. U primjerima: Čudo pasa ujedoše vuka. Dva loša izbiše Miloša — mogu se aoristi: ujedoše, izbiše uzeti u smislu: mogu ujesti, mogu izbiti. Takav bi smisao imao i kondicional, n. pr. Dva bi loša izbila Miloša. (cf. str. 25.) A može ga imati i grčki preterit (cf. gore *P* 177.)

3. dolaze u prispodobama, i to

a. imperfekat:

ὃ δ' ἔβραχε χάλκεος Ἄρης
ὅσσον τ' ἐννεάχιλοι ἐπίαχον ἢ δεκάχιλοι
ἀνέρες ἐν πολέμῳ, ἔριδα ξυνάγοντες Ἄρηος. *E* 860 = *Ξ* 148. cf. *Σ* 219.

Ne vikahu = vikali bi = biše (postadoše) vikali t. j. vikači — ljudi kojim je običaj vikati; odatle slijedi: nije im običaj vikati. Da *ἐπίαχον* nije aorist, vidi se po tom, što ima i presenskih oblika od iste osnove, n. pr. *ἰάχων* *E* 302. cf. Curtius, Verbum, *I*² 185.

ἠΰτε βοῦς ἀγέληφι μέγ' ἔξοχος ἔπλετο πάντων
ταῦρος· ὃ γάρ τε βόεσσι μεταπρέπει ἀγρομένῃσιν·
τοῖον ἄρ' Ἀτρεΐδην θῆκε Ζεὺς ἤματι κείνῳ,
ἐκπρεπέ' ἐν πολλοῖσι καὶ ἔξοχον ἡρώεσσιν. *B* 480.

Da *ἔπλετο* nije aorist, kako se obično misli (cf. Franke, Ueber den gnomischen aorist der Griechen, Berichte der königl. sächsischen gesellschaft der wissenschaften, phil. hist. classe, 1854. str. 76), dokazuje Curtius u Verbumu II. str. 9. — Za *ἐπέχραον* *Π.* 352. i *ἔχραε* *ε.* 396. ne mogu osjeći, jesu li imperfekti ili aoristi. Ameis-Hentze, Faesi-Franke i La Roche (ne slažući se s primjedbom ad O 274.) misle, da su aoristi.

δακρυόεσσα δ' ὕπαιθα θεὰ φύγεν ὥς τε πέλεια,
ἥ ῥά θ' ὑπ' ἴρηκος κοίλην εἰσέπτατο πέτρην,
χηραμόν· οὐδ' ἄρα τῇ γε ἁλώμεναι αἴσιμον ἦεν. *Φ* 495. cf. O 274.

Vidi Franka, Ueber den gnom. aorist str. 76. Kühner (Ausf. grammatik der griech. sprache II. str. 138. Anm. 2.) veli, da se imperfekat u prispodobama ne nahodi, a Franke (l. c.) misli, da može samo u podložnim i umetnutim rečenicama stajati. Navedeni primjeri dokazuju, da ima jedan i drugi krivo.

b. aorist:

ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλίνορσος ἀπέστη

οὔρεος ἐν βήσσῃσ', ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,
ἂψ δ' ἀνεχώρησεν, ὦχρός τέ μιν εἷλε παρειάς,
ὣς αὖτις καθ' ὅμιλον ἔδυ Τρώων ἀγερώχων
δείσας Ἀτρέος υἱὸν Ἀλέξανδρος θεοειδής. Γ 33—37.

ðdstûpî = odstupio bi = bi (postade) odstupio t. j. odstupilac — čovjek, kojemu je običaj odstupiti odatle slijedi: običaj mu je odstupiti.

οἷος δ' ἐκ νεφέων ἀναφαίνεται οὔλιος ἀστὴρ
παμφαίνων, τοτὲ δ' αὖτις ἔδυ νέφεα σκιόεντα,
ὣς Ἕκτωρ ὁτὲ μέν τε μετὰ πρώτοισι φάνεσκεν,
ἄλλοτε δ' ἐν πυμάτοισι κελεύων. Λ 62—65.
ὡς δ' ὅτε καπνὸς ἰὼν εἰς οὐρανὸν εὐρὺν ἱκάνει
ἄστεος αἰθομένοιο, θεῶν δέ ἑ μῆνις ἀνῆκεν,
πᾶσι δ' ἔθηκε πόνον, πολλοῖσι δὲ κήδε' ἐφῆκεν,
ὣς Ἀχιλεὺς Τρώεσσι πόνον καὶ κήδε' ἔθηκεν. Φ 522—525.
ἀλλά μοι Αἴγισθος τεύξας θάνατόν τε μόρον τε
ἔκτα σὺν οὐλομένῃ ἀλόχῳ, οἶκόνδε καλέσσας,
δειπνίσσας, ὥς τίς τε κατέκτανε βοῦν ἐπὶ φάτνῃ. λ 411.

U hrvatskom jeziku nahodio bi se i u takim prilikama apsolutni presens.

Aorist, kojim se ponavljanje u sadašnjosti kazuje i koji se u gnomama i prispodobama nahodi, zove se g n o m s k i. Tako ga je prvi nazvao *Döderlein* (Reden und aufsätze, th. 2. str. 316). A kako se u gnomama i prispodobama u jednakom smislu i imperfekat nalazi, mogao bi se i takav imperfekat gnomski nazvati. Kako se aoristom, koji pokazuje prošlu perfektivnu radnju, može kazivati ono, što obično biva, nije lako dokučiti bez obzira na apsolutni presens. Zato se i tumačilo i tumači se još to upotrebljavanje aorista veoma različno (cf. Franka, Über den gnom. aorist str. 64 i sl., i Classena, Beobachtungen über den hom. sprachgebrauch, Frankfurt 1879., str. 217. 218.) Ipak se danas još najobičnije prihvaća misao, koju je prvi izrekao *G. Hermann* ad Viger. str. 913. „Unum factum tamquam exemplum pro pluribus commemoratur (cf. i Opusc. II. 42., ad Viger. 911.). Hermannovoj misli usprotivio se *E. Moller* u Philologu VIII. str. 113. sl. s ovih razloga: 1) što se gnomski aorist (osobito u prispodobama) izmjenjuje s presensom, odakle se vidi, da ne može prošlosti značiti; 2) što je pozivanje na prošlost često nemoguće; 3) što se u podložnim rečenicama s gnomskim aoristom ne nahodi optativ, nego konjunktiv s *ἄν*, iz čega se vidi, da gnomski aorist ne znači prošlosti. Moller drži, da gnomski aorist

pokazuje samo momentanu radnju bez obzira na vrijeme; augmenat mu ne pokazuje prošlosti, nego misli, da se po njemu samo indikativ od konjunktiva, optativa itd. razlikuje. Jednom riječju: Moller drži, da gnomski aorist znači isto kao i apsolutni presens perfektivnih glagola u slovenskim jezicima, koji i stoji za grčki gnomski aorist (cf. gore str. 26.). Hermannovu misao brani *Franke* u pomenutoj raspravi odgovarajući Molleru ad 1) i 3), da je sila aorista kao preterita u gnomskom značenju oslabila te on u tom značenju doista samo momentanost pokazuje, ali da zato ne prestaje biti preterit (str. 73.); ad 2), da fakat, koji se gnomskim aoristom pripovijeda, ne mora biti realan, nego može i idealan biti (str. 72.). Franku odgovara Moller u Philologu IX. str. 346. sl. veleći, da je protuslovlje, ako Franke kaže, da je sila aorista kao preterita u gnomskom značenju oslabila, pa opet hoće, da je gnomski aorist preterit (354. 355.).

Ja ne mogu povladiti Molleru, što misli, da može gnomskomu aoristu poreći značenje pošlosti, koje mu po augmentu kao i svakomu drugomu obliku glagolskomu s augmentom bez ikakve dvojbe pripada (cf. str. 21), premda priznajem, da je on rekao bih praktično značenje gnomskoga aorista dobro shvatio. Ali ne mogu povladiti ni Franku, koji drži, da se gnomskim aoristom mogu idealni fakti kazivati, kao da fakat može biti idealan i da može aoristu značenje tako oslabiti te ne bi značio prošlosti. Ipak je zasluga Frankova, što je prema Molleru iznova odlučno naglasio, da aorist zato, što je gnomski, ne prestaje biti preterit, ne prestaje pokazivati prošlosti.

Hermanna i Franka drže se *Classen* (Beobachtungen str. 218.), *Aken* (Grundzüge §. 17.), *Delbrück* (Syntaktische forschungen IV. str. 108), *R. Kühner* (Ausf. gramm. d. griech. sprache II. str. 136. 7.), *G. Curtius* (Schulgrammatik §. 494. 11. izdanja), *E. Koch* (Schulgrammatik str. 240.), *Hintner* (Schulgrammatik §. 364. A. 2.) itd.

Uzmemo li pak, da je gnomski aorist preterit apsolutnoga presensa s perfektivnim značenjem, niti mu trebamo s Mollerom značenja prošlosti poricati niti s Frankom uzimati, da se njim idealni fakti kazivati mogu. Početak radnji kao nječijemu svojstvu nalazi se doduše u prošlosti, ali vršiti može se taka radnja od onoga momenta, kad je njekomu svojstvo postala, u svako vrijeme, u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. I ne valja nam se čuditi, što se gnomski aorist izmjenjuje s (apsolutnim) presensom t. j. što se oblik

glagolski, koji po naravi svojoj i po smislu rečenice, u kojoj se nahodi, može dobiti takvo isto perfektivno značenje, kakvo je imperfektivno u apsolutnoga presensa, s ovim izmjenjuje. Ne valja da se čudimo ni tomu, što se u podložnoj rečenici, koja pripada glavnoj s gnomskim aoristom, ne nahodi optativ, nego konjunktiv s *ἄν*, jer ako gnomski aorist i jest preterit, opet ne znači prošlosti u onakom smislu kao aorist, koji nije preterit apsolutnoga presensa (cf. Delbrück, Syntakt. forschungen IV. 108. 109.). — Gnomski aorist nahodi se i u staroindskom jeziku; cf. Delbrück, Altind. tempuslehre str. 32. 42. 67. 70. 73. Za lat. perfekat u takom smislu isporedi Kühnerovu Ausf. gr. d. lat. spr. II. 100. 9.

B. Radnja, koja se kazuje preteritom apsolutnoga presensa, vrši se s a m o j e d a n p u t. Tako

1. i m p e r f e k a t znači radnju, koja se vrši

a. u p r o š l o s t i:

ἄλλ' ὅτε δὴ δὶς τόσσον ἅλα πρήσσοντες ἀπῆμεν,
καὶ τότ' ἐγὼ Κύκλωπα π ρ ο σ η ύ δ ω ν· ἀμφὶ δ' ἑταῖροι
μειλιχίοισι ἔπεσσιν ἐρήτυον ἄλλοθεν ἄλλος. ι 492.

Taj imperfekat drži La Roche ad I. 465. konativnim, ali konativni imperfekat pokazuje ipak radnju, koja se u prošlosti v r š i l a (samo se ne misli na uspjeh); i konativnomu značenju nije ništa drugo uzrok nego narav glagola i smisao rečenice. U ovom pak primjeru *προσηύδων* ne pokazuje, da se radnja, koju znači glagol *προσαυδάω*, vršila, nego da je bila samo naumljena, da je Odisej bio spreman na nju. Taj se imperfekat dakle ne može uzeti u značenju konativnom, nego ga valja uzeti kao preterit apsolutnoga presensa sa značenjem: Ja bih (postadoh) progovarao t. j. progovaralac — čovjek, kojemu je svojstvo progovarati, koji je spreman progovoriti; ja bih spreman (ja šćah) progovoriti (Faesi-Kayser: ich schickte mich an, anzureden). U tom je primjeru kazano i vrijeme, u koje je radnja počela biti nječije svojstvo: tada (kad smo bili tako daleko) b i h ja spreman progovoriti. U hrv. bio bi kondicional: ja bih progovorio.

ἀλλ' οὐδ' ὣς τοῦ θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔ π ε ι θ ο ν Ι 587 cf. *ι* 33. *η* 258.
γῦπε δέ μιν ἑκάτερθε παρημένω ἧπαρ ἔκειρον,
δέρτρον ἔσω δύνοντες· ὁ δ' οὐκ ἀ π α μ ύ ν ε τ ο χερσίν. λ 579.

Aken (Grundzüge §. 15.) i Koch u svojoj grčkoj gramatici (str. 244. 7. izdanja) drže, da su taki imperfekti konativni. Ali kao konaktivni imperfekti značili bi, da nastojanja nije ni bilo (*ἔπειθον*

nagovarahu, dakle οὐκ ἔπειθον ne nagovarahu), što ne znače. I njih valja smatrati preteritima apsolutnoga presensa. Οὐκ ἔπειθον znači dakle: ne biše (postadoše) nagovarali t. j. nagovaraoci — ljudi kojima je svojstvo nagovarati, koji su sposobni nagovoriti; ne biše sposobni (ne mogahu) nagovoriti (La Roche: konnten überreden). Tako i οὐκ ἀπαμύνετο ne mogaše se obraniti (Faesi-Kayser: er vermochte nicht abzuwehren).

βῆ δ' ἴμεν ἐς θάλαμον, τόν οἱ φίλος υἱὸς ἔτευξεν
Ἥφαιστος, πυκινὰς δὲ θύρας σταθμοῖσιν ἐπῆρσεν
κληῖδι κρυπτῇ, τὰς δ' οὐ θεὸς ἄλλος ἀ ν ο ι γ ε ν. Ξ 168.

Imperfekat ἄνοιγεν valja takodjer shvatiti kao preterit apsolutnoga presensa sa značenjem: ne bi otvarao t. j. otvaralac; ne bi sposoban otvoriti. Od ἔπειθον I 587. i ἀπαμύνετο λ 379. razlikuje se ἄνοιγεν samo po tom, što se zna vrijeme, u koje se radnja onih imperfekata vrši, a vrijeme, u koje se radnja imperfekta ἄνοιγεν vrši, ne zna se; ali radnja njegova opet nije takva, da bi se više puta vršila.

οὐ μὲν γὰρ φιλότητί γ' ἐ κ ε ύ θ α ν ο ν, εἴ τις ἴδοιτο, Γ 453.

Taj imperfekat smatra se u Ameis-Hentzovu komentaru konativnim, a da nije konativan, vidi se iz onoga, što je kod predjašnja dva primjera o konativnom imperfektu rečeno. Faesi-Franke veli, da je to brachylogisch: nicht aus liebe bargen sie ihn (und hätten ihn auch nicht geborgen), hätte ihn einer gesehen. ἐκεύθανον geht auf das factische verhältniss, dagegen εἰ-ἴδοιτο auf die gedachte möglichkeit. Tako hoće i La Roche, koji bi očekivao κ' ἐκεύθανον, da se poslije ἐκεύθανον u mislima doda: und würden es auch nicht gethan haben — kao da pjesnik ne bi bio mogao, da je htio, misao tako kazati (cf. i Nägelsbacha). Düntzer piše s Heynom ἔκευθαν ἄν (kako nije ni u jednom rukopisu). Svaka teškoća iščezava, ako se uzme, da je ἐκεύθανον preterit apsolutnoga presensa sa značenjem: ne bi sakrivali = ne biše (postadoše) sakrivali t. j. sakrivaoci — ljudi, koji su spremni sakrivati; ne biše spremni sakrivati ga. Po tom je taj primjer srodan s gornjim primjerom, u kojem je προσηύδων, samo što ovdje nije kazano vrijeme početku radnje kao nječijega svojstva. U hrv. bio bi kondicional: ne bi ga sakrivali. Rečenica εἰ ἴδοιτο je željna (cf. Lange, Partikel εἰ, str. 94.)

b. u s a d a š n j o s t i (ili bez obzira na vrijeme).

αὐτὰρ ἐπεὶ τάδε γ' ὧδε θεοὶ κακὰ τεκμήραντο,

ἀνδρὸς ἔπειτ' ὤφειλον ἀμείνονος εἶναι ἄκοιτις,
ὃς ᾔδει νέμεσίν τε καὶ αἴσχεα πόλλ' ἀνθρώπων. Z 351.

ᾔδει je doduše pluskvamperfekat, ali budući da je pluskvamperfekat preterit perfektov, perfekat pak presens glagola, koji znači gotovu radnju, i budući da je značenje perfekta *οἶδα* osobito odlučno presensko, ja mislim, da se pluskvamperfekat *ᾔδειν*, što se značenja tiče, može smatrati imperfektom. U pomenutom je primjeru *ᾔδει* preterit apsolutnoga presensa (perfekta) značeći: koji bi (postade) znao t. j. znalac, koji bi sposoban znati; odatle slijedi: koji je sposoban znati. U hrv. bio bi kondicional: koji bi znao. Kühner (Aufs. gram. d. griech. sprache II. str. 218. 6. d.) misli, da stoji *ᾔδει* radi *ὤφειλον* po atrakciji ili asimilaciji moda. Ali to nije potrebno uzimati, jer se može značenje preterita *ᾔδει*, kako je gore pokazano, i bez toga shvatiti. cf. i Düntzera, koji veli: empfindet (eigentlich damals empfand). Isporedi i *ἄνοιγεν* Ξ 168. na predjašnjoj strani.

2. aorist znači radnju, koja se vrši

a. u prošlosti:

ἀτὰρ μνηστῆρες ἀγανοὶ
χεῖρας ἀνασχόμενοι γέλῳ ἔκθανον. σ 100.

Ameis prevodi *ἔκθανον* dobro: wollten vor lachen sterben, lachten sich todt; Faesi-Kayser: hyperbolisch, sie lachten sich (fast) todt. Ali nijedan ne spominje, kako *ἔκθανον* do toga značenja dolazi. Ja mislim, da valja taj aorist shvatiti kao preterit apsolutnoga presensa: biše umrli t. j. umr'oci — ljudi, koji će umrijeti — šćahu umrijeti (u prijevodu dra. Maretića: udušit se hćahu od sm'jeha). I tu je kazana zgoda, kojom je radnja: umrijeti postala svojstvo prosaca.

ἔνθα κεν Αἰνείας μὲν ἐπεσσυμένον βάλε πέτρῳ
ἢ κόρυθ' ἠὲ σάκος, τό οἱ ἤρκεσε λυγρὸν ὄλεθρον,
τὸν δέ κε Πηλεΐδης σχεδὸν ἄορι θυμὸν ἀπηύρα,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Ποσειδάων ἐνοσίχθων. Y 289. cf. δ 292. pak i γ 259. δ 180.

Hentze, Faesi-Franke, Düntzer misle, da valja i uz *ἤρκεσε* pomišljati *κέν*; ali to nije potrebno, jer *ἤρκεσε* kao preterit apsolutnoga presensa može i samo značiti: bi odvratio t. j. odvratilac — koji može odvratiti; mogaše odvratiti. Nije kazana zgoda, kojom je radnja: odvratiti postala štitu svojstvo, ali je kazana zgoda, kojom se to svojstvo očitovati t. j. radnja vršiti mogla.

b. u budućnosti:

εἰ μέν κ' αὖθι μένων Τρώων πόλιν ἀμφιμάχωμαι,
ὤλετο μέν μοι νόστος, ἀτὰρ κλέος ἄφθιτον ἔσται·
εἰ δέ κε οἴκαδ' ἵωμι φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
ὤλετό μοι κλέος ἐσθλόν, ἐπὶ δηρὸν δέ μοι αἰὼν
ἔσσεται, οὐδέ κέ μ' ὦκα τέλος θανάτοιο κιχείη. I 413. 415.

Ameis-Hentze: aorist mit bezug auf die früher erfolgte schicksalsbestimmung; Faesi-Franke: *πεπρωμένον ἐστίν, ὀλέσθαι μοι νόστον*; La Roche: ist dahin, ist es vorbei mit, statt des perfects. Ali kako bi aorist za perfekat stajati mogao, teško je dokučiti. Dobro je shvatio taj aorist Ameis-Hentze, ako i ne kaže, kako može aorist tako značenje imati. Valja ga naime shvatiti kao preterit apsolutnoga presensa: propade = bi propao t. j. propalac — koji će propasti (cf. gore str. 17. 18.); propast će. Primjer je veoma zanimljiv, jer se jasno vidi, da je početak radnji kao svojstvu u prošlosti, a vrši da se u budućnosti.

Tako i:

εἴ περ γάρ τε καὶ αὐτίκ' Ὀλύμπιος οὐκ ἐτέλεσσεν,
ἔκ τε καὶ ὀψὲ τελεῖ, σύν τε μεγάλῳ ἀπέτισαν,
σὺν σφῇσιν κεφαλῇσι γυναιξί τε καὶ τεκέεσσιν. Δ 161.

Ameis-Hentze: der aorist von dem unverzüglichen eintritt der handlung; Faesi-Franke: der aoristus *ἀπέτισαν* steht zur vergegenwärtigung der schnellen und unfehlbaren wirkung; tako i Düntzer (cf. i Kühnerovu Ausf. gramm. der griech. sprache II. str. 141. 11. i Miklošićevu sintaksu str. 787. 3.). Ja smatram i *ἀπέτισαν* preteritom apsolutnoga presensa: platiše = biše (postadoše) platili t. j. platioci — ljudi koji će platiti; platit će.

Pregledaju li se sada svi primjeri, u kojima smo našli, da su imperfekat i aorist kao preteriti apsolutnoga presensa tako upotrebljeni, da se radnja, koja se njima kazuje, samo jedan put vrši, vidi se, da je u svojstvu, kojemu je početak u prošlosti, obično sposobnost (*ἔπειθον, ἀπαμύνετο, ἄνοιγεν, ᾔδει — ἤρκεσε*) ili spremnost (*προσηύδων, ἐκεύθανον*) cf. str. 17. 18.; *ἔκθανον* ima osobito značenje te pokazuje samo, da se radnja, kojoj je kao svojstvu u prošlosti početak, vrši kasnije nego li je postala svojstvo, ali ipak u prošlosti; *ὤλετο, ἀπέτισαν* pokazuju isto, samo da se radnja ne vrši u prošlosti, nego u budućnosti, i da je kod njih u svojstvu rekao bih njekako moranje, dužnost, čega kod *ἔκθανον* nije. Osim toga svi ti imperfekti i aoristi pokazuju, da se radnja njihova mogla (ili nije mogla), da

se može (ili ne može) vršiti. Za one, koji znače sposobnost, razumije se to samo po sebi. Ali i *προσηύδων* pokazuje, da se moglo dogoditi, da bih bio progovorio (jer bih — postadoh — spreman progovoriti), *ἐκεύθανον*: moglo se dogoditi, da ga ne bi bili sakrivali (jer ne biše spremni sakrivati ga), *ἔκθανον*: moglo se dogoditi, da bi bili umrli (jer biše ljudi, koji će umrijeti), *ἀπέτισαν*: može se dogoditi, da plate (jer biše ljudi, koji će platiti). Za preterite apsolutnoga presensa može se dakle kazati, da pokazuju m o g u ć n o s t.

Pomisli li se na vrijeme, u koje radnja svojstvo postane, i na vrijeme, u koje se svojstvo očituje t. j. radnja vrši, vidi se, da se radnja uvijek kasnije vrši nego li svojstvo postane. To je krivo te radnja, koja se kazuje preteritom apsolutnoga presensa, ako se samo jedan put vrši, uvijek na b u d u ć n o s t teži, na budućnost, koja bi se mogla relativna zvati, jer je samo za vrijeme, u koje radnja svojstvo postane, budućnost, a inače može biti još uvijek prošlost, (*ἄνοιγεν*, *ἔκθανον*), sadašnjost (*ᾔδει*), ali i prava (apsolutna) budućnost (*ἀπέτισαν*). Onaj, koji bi govorio u vrijeme, kad je radnja svojstvo postala, kazao bi za radnju, koju znači *ἄνοιγεν*: ne će otvoriti, za onu, koju znači *ἔκθανον*: umriet će (od smijeha), za radnju imperfekta (pluskvpf.) *ᾔδει*: znat će itd., pa ipak se radnja, koju znače *ἄνοιγεν* i *ἔκθανον*, u prošlosti, a ona, koju znači *ᾔδει*, u sadašnjosti vrši. S tim valja isporediti, što je gore na str. 17. i 18. o apsolutnom presensu, kojega se radnja samo jedan put vrši, rečeno, da ima naime uvijek futursko značenje. To isto nalazimo evo i kod preterita apsolutnoga presensa, samo je uzrok budućnosti kod preterita uvijek u prošlosti.

Radnja, kojoj je uzrok u prošlosti, a vrši se kasnije, kazuje se takodjer imperfektom glagola *μέλλω* i infinitivom futura. *Μέλλω* znači: h o ć u, a u tom se značenju kod Homera i u presensu i (mnogo češće) u imperfektu i nahodi, npr.

ὦ Ἀχιλεῦ, μάλα τοι κεχολώσομαι, αἴ κε τελέσσῃς
τοῦτο ἔπος· μ έ λ λ ε ι ς γὰρ ἀ φ α ι ρ ή σ ε σ θ α ι ἄεθλον,
τὰ φρονέων ὅτι οἱ βλάβεν ἅρματα καὶ ταχέ' ἵππω
αὐτός τ' ἐσθλὸς ἐών. Ψ 544.
καὶ δή μιν τάχ' ἔ μ ε λ λ ε θοὰς ἐπὶ νῆας Ἀχαιῶν
δ ώ σ ε ι ν ᾧ θεράποντι καταξέμεν· ἀλλ' Ἀγαμέμνων
ἀντίος ἦλθε θέων, καὶ ὁμοκλήσας ἔπος ηὔδα. Z 52.

Da se ono, što tko hoće, kasnije vrši, naravska je stvar. Ali *ἔμελλον* s infinitivom futura upotrebljava se i u prilikama, gdje o volji za

radnju ni govora biti ne može, pokazujući samo, da je u prošlosti uzrok radnji, koja se kasnije vrši; npr.

τῆς ὅ γε κεῖτ' ἀχέων, τάχα δ' ἀνστήσεσθαι ἔμελλεν. B 694.

Ne može se misliti, da bi Ahilej hotio da se nabrzo digne. Tu nam dakle *ἔμελλεν ἀνστήσεσθαι* ništa drugo ne pokazuje, nego da je za vrijeme, o kojem je govor, vršenju radnje *ἀνίστασθαι*, koja će se kasnije vršiti, uzrok u prošlosti. Značenje glagola *μέλλω* oslabilo je tako kao i značenje hrvatskoga glagola: hoću, kad s infinitivom drugoga glagola samo budućnost radnje, koju znači taj drugi glagol, pokazuje. Tako se značenje imperfekta glagola *μέλλω* s infinitivom futura približava značenju, koje imaju preteriti apsolutnoga presensa, kad se radnja njihova samo jedan put vrši. Pa kao što se s primjerima kao *Ψ* 544. (str. 34.), gdje *μέλλεις ἀφαιρήσεσθαι* znači: hoćeš da uzmeš, mogu isporediti primjeri kao *N* 374. (str. 17.), gdje *αἰνίζομαι* znači: spreman sam, hoću da hvalim; a s primjerima kao Z 52. (str. 34.), gdje *ἔμελλε δώσειν* znači: šćaše dati, primjeri kao *ι* 492. (str. 30.), gdje *προσηύδων* znači: šćah progovoriti; — tako se i s primjerima kao

ὢ πόποι, ἦ μάλα δὴ Ἀγαμέμνονος Ἀτρεΐδαο
φθίσεσθαι κακὸν οἶτον ἐνὶ μεγάροισιν ἔμελλον,
εἰ μή μοι σὺ ἕκαστα, θεά, κατὰ μοῖραν ἔειπες. ν 384.,

gdje *ἔμελλον* nikakve volje za radnju *φθίσεσθαι* ne znači, nego samo prošli uzrok budućoj radnji pokazuje, mogu isporediti primjeri kao *σ* 100. (str. 32.), gdje takodjer *ἔκθανον* nikakve spremnosti za radnju *θανεῖν*, nego samo (prošli) početak radnji kao svojstvu, koje se očituje u budućnosti, pokazuje; tako i — a u gdječem još i bolje — primjeri kao I 413. 415. *Δ* 161. (str. 33.).

Nema dvojbe, da se njegda uz *μέλλω* infinitiv presensa i aorista češće nahodio nego li se kod Homera i u kasnijoj literaturi nahodi, ali ga već kod Homera infinitiv futura istiskuje, čemu je uzrok, što radnja, koja se glagolom, koji je u infinitivu, kazuje, na budućnost teži. Kako se razlikuje značenje glagola *μέλλω*, kad je s infinitivom presensa i aorista, od značenja njegova, kad je s infinitivom futura, o tom isporedi Krügerovu gramatiku 53. 8. 3 (4).

Što se hrvatskoga jezika tiče, i u njemu pokazuju preteriti apsolutnoga presensa i u prostom (imperfekat i aorist) i u opisanom (kondicional) obliku radnju, koja se samo jedan put vrši; i to

1. Imperfekat; meni je poznato iz narodnih umotvorina samo malo primjera, i to samo za prošlost, n. pr. To žalosni

Srbi oprašćahu. Nego Turci viši zulum grade. Vuk, n. pj. IV. 154. cf. I to Srbi oprostiti ćahu. Ali Turci viši zulum grade. ib. 153. (cf. Akad. riječn. II. 196 b). Isporedi u bugarskom jeziku: Brat mi obêduvaše dnes u doma, ako ne beše sъ razbolêl. Cankov, Grammatik der bulg. sprache. Wien. 1852. str. 108. cf. Miklošićevu sintaksu str. 786. 2.

2. Aorist; a) za prošlost: Da ne bi prednjih zuba, ode preko devet brda. Vuk, n. posl. cf. Miklošićevu sintaksu 788. 4. i Akad. riječn. II. 196 b. — b) za sadašnjost dolazi najčešće ču li, čuste li s vokativom: O ču li me, moj brate Stefane! Vuk, n. pj. II. 125. (jesi li spreman čuti). Već čuste li, sva moja družino! Vuk, n. pj. III. 338. Isporedi str. 15. 22. — c) za budućnost dolazi najobičnije aorist glagola: umrijeti, poginuti, otići, i to u 1. licu sing. ili plur.: Umrijeh majko, za mladom, za njenom rajskom ljepotom. Vuk, n. pj. I. 418. Pobratime! pobratime pogiboh! Vuk, n. prip. 96. Hoću, braćo, i ja u Stambola, odoh, braćo, braću da sačuvam. Vuk, n. p. II. 566. Ak' ne podjem, ja ne vidjoh drage, ako podjem, nagledah se drage. Hoću poći, da neću ni doći. Vuk, pjes. herc. 129. cf. Ako podjoh, nagledah se jada, ak' ne podjem, neću vidjet' drage. ib. 187. Diži, pobratime, ujedoše me psi! Vuk, n. prip. 170. Isporedi Miklošićevu sintaksu, str. 787. 3.

3. Kondicional: a) za prošlost: Da moj šura, vojevoda Janko! sestru ne bi za boljeg udao, brez blaga je ne bi ni udao. Vuk, n. pj. II. 620. I sam bi se, pašo, prevario, a nekmoli ova ludaija! Vuk, n. pj. III. 430. Ne b' uteklo dijete Pavlica, al' se bješe vrglo na ujaka, i uteče, vesela mu majka! Vuk, n. pj. III. 465. Da ti nije mene bilo, umio bi kazati šta bi ti se dogodilo. Vuk, n. prip. 99. — Davno bih vas poslao na ćabu, al' se bojim hajdučke Maltije. Vuk, n. pj. III. 84. Sreća tvoja, lepoto devojko! što se nisi jabuke mašila, il' jabuke, il' prstena zlatna, vera moja tako mi pomogla! obe bi ti odsekao ruke; niti bi se nanosila glave, ni na glavi zelenoga venca. Vuk, n. pj. II. 245. Al' se Stojan ne bi povratio, ćer'o bi ga makar i pješice, ali Katić prist'o za Stojanom. Vuk, n. pj. IV. 192. Da t' je Ajka na otkupe bila, tri put bih je otkupio zlatom. Vuk, pjes. herc. 59. — b) za sadašnjost (ili bolje bez obzira na vrijeme: cf. i str. 22. 23. — 25. 27.): I kamen bi riječma podigao (kad ko lijepo ili žalostivo govori). Vuk, n. posl. Komad hljeba ne bi zaiskao da zla ne pomisli. ib. (cf. gore str. 25.) Bi l' poznala, čija j' ovo ruka?

Vuk, n. pj. II. 306. Kosa im je, njom bi se pokrili, nokti su im, ukopali bi se. Vuk, n. pj. II. 523. Jeste vjera tvrdja od kamena, kamen bi se studen rastopio, nevjere ti ne bih učinio. Vuk, n. pj. III. 139. — Dao bi mu i košulju svoju. Vuk, n. posl. Išla bi baba u Rim, ali nema s čim; kupila bi svašta, ali nema za šta. ib. Ja bi tebe, brate, popevao, al' sam sinoć mlogo pio vino u planini s vilom Ravijojlom. Vuk, n. pj. II. 215. I te bi im jade oprostili, al' vidite l', dje će gore biti? Vuk, n. pj. IV. 241. (cf. gore str. 36. primjere iz Vukovih n. pj. IV. 154. 153.). Bi li ti, brate, pošao sa mnom u družinu? Vuk, n. prip. 271.

Pregledaju li se ti primjeri, vidi se, da se preteritom apsolutnoga presensa (prostim ili opisanim) u jednima sposobnost, a u drugima spremnost za radnju, koju znači glagol, kazuje (osim onih, u kojima aorist samo budućnost pokazuje). U primjeru iz Vukovih n. pj. II. 620: sestru ne bi za boljeg udao (str. 36.) imamo u svojstvu, kojemu je početak u prošlosti, a i očituje se (t. j. radnja se vrši) u prošlosti, sposobnost; ne bi udao = postade udao t. j. udalac, čovjek koji je sposoban, koji može udati; odatle slijedi: ne mogaše udati. U primjeru iz Vukovih narodnih pjesama IV. 154. To žalosni Srbi opraššćahu (str. 36.) imamo u svojstvu spremnost; oprašćahu = biše opraštali t. j. opraštaoci, ljudi koji su spremni oprostiti; odatle slijedi: bijahu spremni (šćahu) oprostiti. Tako i: I kamen bi riječma podigao (Vuk, n. posl.) = sposoban je (može) podići; Dao bi mu i košulju svoju (Vuk, n. posl.) = spreman je (hoće) dati. itd. Takav smisao može imati preterit aps. pres. i u gnomama (cf. 27.). Ali bi se za svaki preterit apsolutnoga presensa (ako mu se radnja samo jedan put vrši) moglo takodjer reći, da se njim kazuje, da se moglo ili da se može dogoditi ono, što glagol, koji je u preteritu, znači; i za onaj, koji za pravo spremost pokazuje, jer se i ono, na što je tko spreman, može dogoditi. Tako znače i hrvatski preteriti apsolutnoga presensa (kao i grčki — cf. str. 34.) mogućnost i svakako bi se kondicionalu značenje bolje pokazivalo riječju potencijal nego li mu se pokazuje riječju kondicional.

Osim toga pokazuju preteriti apsolutnoga presensa kao i apsolutni presens sâm (cf. str. 19.) i u hrvatskom (kao i u grčkom) jeziku težnju na budućnost te bi se i o njima moglo sve ono kazati, što je gore (str. 34.) o grčkima rečeno. Najjasnije očituje se ta težnja u tom, što se aoristom i budućnost kazivati može (str. 36.).

A kako se i kondicional futuru primiče, vidi se iz ovakih primjera: Nije l' majka rodila junaka i u svate caru opremila, da za cara na mejdan izidje? Čestita bih njega učinio. Vuk, n. pj. II. 144. A evo ti Božju vjeru davam, čestita bih tebe učinio, dok je traga i koljena moga. Vuk, n. pj. IV. 487. Jest slobodno, mladjano Bugarče! jest slobodno, al' nije prilike; ako zgubiš mlada zatočnika, čestita ću tebe učiniti. Vuk, n. pj. II. 144. Ako bog da, te rane izvidam, čestitu ću tebe ostaviti i tvojega brata Mustaf-agu. Vuk, n. pj. II. 341. Ti imadeš dara za uzdarje, koji nisu tebi za potrebu, a njima bi vrlo milo bilo: — to ti, care, ništa ne trebuje, a njima će vrlo milo biti. Vuk, n. pj. III. 80. U hrvatskom jeziku kazuje se ono, što je za sadašnjost buduće, presensom glagola hotjeti i infinitivom drugoga glagola, gdje obično volji za radnju drugoga glagola, koju bi glagol hotjeti značio, ni traga nema. Prema tomu može se ono, što je za prošlost buduće, kazivati preteritom glagola hotjeti i infinitivom drugoga glagola. Radnju pak, koja je za prošlost buduća, pokazuju upravo preteriti apsolutnoga presensa. Zato se lako razumije, kako se može šćah s infinitivom nahoditi u smislu preterita apsolutnoga presensa, kojega se radnja samo jedan put, i to u prošlosti, vrši. Šćah s infinitivom upotrebljava se dakle u hrvatskom jeziku sasvim onako, kao i ἔμελλον s inf. fut. u grčkom (cf. str. 35.). Evo njekoliko primjera. U ovima ima glagol hotjeti još pravo svoje značenje: Hoćaše se natrag povrnuti, ema Turci kavgu učiniše. Vuk, n. pj. II. 607. I to Srbi oprostiti ćahu. Nego Turci viši zulum grade. Vuk, n. pj. IV. 154. Kad bi neko doba noći, zaljulja se sve jezero i izadje troglava aždaha i šćaše nas da proždere. Vuk, n. prip. 193. Ti se primjeri mogu isporediti s primjerima, u kojima preterit apsolutnoga presensa spremnost pokazuje (cf. gore str. 37.). A u ovima nema pravomu značenju glagola hotjeti ni traga; imperfektom šćah i infinitivom kazuje se samo ono, što je za prošlost buduće: Fala kume, fala stari svate! ostaviste m' u klisuri sama, ća siromah izgubiti glavu, u malo me Grče ne izede. Vuk, n. pj. III. 508. Ne uteče ništa do kamena, no uteče paša Ibrahime, a ni on mi uteći ne ćaše, no Bog ubi jedno popče mlado, unese ga na pleći junačke. Vuk, n. pj. IV. 83. Tu hoćaše izgubiti glavu, no je popu dobra sreća bila. Vuk, n. pj. IV. 413. Ma da ste mu zavikali: „Na, pope, ruku, hoćaše skapulati, jer je vazda (teško mene!) naučio uzimati, a ne davati. Vuk, n. prip. 295.

S preteritom apsolutnoga presensa, kojega se radnja samo

jedan put, i to u budućnosti (za sadašnjost) vrši (dakle kao u gornjim primjerima — str. 36. — aorist u futurskom značenju), može se isporediti ovaj primjer: No mi doved' vranca konja moga, e ćah sići u Brda kamena. Vuk, n. pj. IV. 361. cf. Zimine Figure, str. 236.

Šćah s inf. govori se mjesto kondicionala za prošlost najviše u onim krajevima, iz kojih su narodne pjesme, koje su u IV. knjizi Vukovih Narodnih pjesama.

Isporedi o kondicionalu u opće Miklošićevu sintaksu str. 808—815. i Akademijski rječnik I. str. 362a—366b.

C. Preteritima apsolutnoga presensa kazuju se želje.

U grčkom se jeziku kazuju želje optatitvom i preteritima. Kako se mogu želje optativom kazivati, o tom se do novijega vremena slabo i mislilo. Stari gramatici grčki nazvali su oblik glagolski, o kojem je govor, ἡ εὐκτική sc. ἔγκλισις; a riječ: optativus sc. modus samo je latinski prijevod te grčke riječi. Tako su ga nazvali zato, što su mislili, da već sam po sebi želju znači. Te se misli drže i njekoji noviji gramatici. Tako uzima B. Delbrück u Syntakt. forschungen I. (der gebrauch des conj. und opt. im sanskrit und griech. Halle 1871.) želju za relativno, a težnju za apsolutno isprvično značenje optativa u staroindskom i grčkom jeziku (str. 13. 15.) Vidi i Synt. forsch. IV. 116. 118. I za zendski i staropersijanski optativ uzima J. Jolly (Ein kapitel vergl. synt. — der conj. und opt. im zend und altpers. München 1872. str. 45.) želju kao isprvično značenje. Tomu se značenju optativa traži uzrok u nastavku: i (ja), kojim mu osnova postaje i za koji se drži da je glagolski korijen sa značenjem: željeti (Bopp, Vergl. gr. II. 560.) ili: ići (Curtius: Verbum II. 78. Chronologie 60., Delbrück: Synt. forsch. I. 14.) Ali budući da se optativom ne kazuje samo, što se želi, nego i (opt. s ἄν) što je moguće, a osim toga se optativ i u indirektnom govoru upotrebljava, stalo se misliti, da optativ sam po sebi ne znači želje, nego nješto, u čemu bi mogao biti uzrok svima tima značenjima. Tako je već G. Hermann (De part. ἄν c. 5. pg. 154) kazao: Optativus natura sua nihil est, nisi cogitatio rei, quam quum non sit, esse cupimus. A u najnovije vrijeme drži L. Lange optativ za „modus der einbildungskraft“ (weil der gesammtgebrauch des optativs sich so ungezwungener erklärt): Partikel εἰ str. 38. 62.

Ali kako se mogu želje optativom kazivati, nije bilo nigda tako teško razumjeti kao kako se mogu kazivati preteritima, jer ma kako različna bila

značenja optativa, opet se ne razilaze toliko, da bi ih baš teško bilo složiti sa željom. Kako pak može (ἐ)πυθόμην u rečenici: ἐνθ' Ὀδυσῆος ἐγὼ πυθόμην (ξ 321.) značiti: saznah, a u rečenici: εἰ γὰρ ἐγὼ πυθόμην ταύτην ὁδὸν ὁρμαίνοντα (δ 732.): da saznah! doista nije lako razumjeti. Baeumlein (Untersuchungen 103. 104.) misli, da su rečenice, u kojima preterit želju pokazuje, protase irealnih hipotetskih rečenica; apodosa njihova, koja se obično ne kazuje, mogla bi biti: καὶ καλῶς ἂν εἶχε. Tako misli osim drugih i Kühner (Ausf. gr. d. gr. spr. II. str. 195. A. 4. 974. A. 1.). Ali Lange je već g. 1858. u češće pomenutom članku u Zeitschr. f. österr. gymn. kazao, da ne valja misliti, da su samostalne rečenice od složenih, nego složene od samostalnih postale, da je dakle samostalnih rečenica, u kojima se preteritima želje kazuju, moralo biti prije nego li su irealne hipotetske rečenice postale (str. 57. primj. 2. — isporedi i Partikel εἰ str. 6. 40.). Ali ni Lange nije pokazao, kako se preteritom može želja kazivati, za što u takim rečenicama preterit prestaje značiti, što se dogadjalo ili dogodilo, pa znači, što se želi, ili bolje: za što se žali, da se nije dogadjalo ili dogodilo, ako i jest istumačio irealni smisao takih rečenica tim, da se želi nješto, što je prošlo, o čemu se zna, da je drukčije (Zeitschr. f. österr. gymn. 1858. str. 57. primj. 2.). Kako se mogu želje preteritima kazivati, to nastoji pokazati K. Koppin u članku: Giebt es in der griech. sprache einen modus irrealis? u Zeitschr. für das gymnasialwesen 1878. str. 1—20, 97—131. On veli, da postaje želja irealna po tom, što se kazuje preteritom i što je kod toga kazivanja zahtevanje usko spojeno s idealnošću (str. 106. 107.). Idealnost znači optativ; ali budući da optativa prošlosti nema, mora se napustiti ili označivanje prošlosti ili idealnosti; napušta se ovo pošljednje te valja da se iz smisla, tona, kojim se govori, i partikula razumije (str. 124. 125.—127. 128.). Koppin misli dakle, da znači preterit želju po tom, što se onaj, koji govori, nahodi u duševnom raspoloženju zahtevanja i što je ono, što preterit znači, idealno, pomišljeno. A preteritom da se kazuje želja zato, što se želi nješto, što se, kako subjekat zna, ispuniti ne može (str. 118. 119.). Langa i Koppina drži se i G. Wilhelmi u raspravi: De modo irreali, qui vocatur. Marburgi 1881.

Ja držim, da su i preteriti, kojima se želje kazuju, preteriti apsolutnoga presensa. Ali prije nego li o tom što više kažem, valja da se obazrem na nješto, što je veoma znamenito za razumijevanje značenja, koje imadu modi u indoevropskim jezicima, ali se doslije

sve premalo na nj pazilo. To je duševno raspoloženje onoga, koji govori, za koje se kod Apollonija Dyskola nalazi riječ: ἡ τῆς ψυχῆς διάθεσις ili ψυχικὴ διάθεσις (cf. Schoemann, Die lehre von den redetheilen nach den alten. 1862. str. 18. 19.)

U izrazima: zdravo! veselo! brzo! polako! (Lakše, sinko, da ga ne probudiš. Vuk, n. pj. II. 443.) na noge! (Tko je junak, na ždrijelo!) nema ničega, što bi pokazivalo, da onaj, koji to kaže, želi, zahteva, da njetko nješto radi ili da ono, što radi, onako radi, kako te riječi pokazuju. Pita se dakle, po čemu dobivaju ti izrazi tako značenje. Samo po tom, što se izgovaraju osobitim tonom, kojemu bismo mogli kazati željni ili zapovjedni ton i koji valja da je u svih ljudi isti, a ne u jednih (u jednoga naroda) ovaki, a u drugih (u drugoga naroda) onaki, koji je dakle onako općenito ljudski kao i smijeh (od radosti), plač (od žalosti, ali ga ima i od radosti), skakanje (od veselja), gledanje preda se (od stida) itd. To su takodjer izrazi duševnoga raspoloženja, ali se razlikuju od tona po tom, što se njima ne može kazati uzrok duševnomu raspoloženju, koje izražavaju, a tonom se izgovaraju riječi, koje pokazuju, što se zahteva. Ton može biti i veseo, žalostan itd. kao izraz veseloga, žalosnoga duševnoga raspoloženja. Ima i upitni ton, kojim se pita (cf. Delbrück, Synt. forsch. 1. 74.). Znači li npr. ideš „du gehst“ ili „gehst du?“ pokazuje samo ton, kojim se ta riječ izgovara. Pitanje se poznaje i po redu riječi i po kojekakvim riječima, koje u pitanju dolaze, ali karakterističan ostaje uvijek upitni ton.

Tako je lako razumjeti, kako može u slovenskim jezicima particip preterita aktivni II. značiti želju ili; npr. hrv. živio! dobro došao! O Kadiću, kukala ti majka! (Vuk, n. pj. V. 430) A duša ti raja ne vidjela! (Vuk, pjes. herc. 148). Od neba mu rosilo a od zemlje rodilo! ib. 352. Miklošić (Syntax str. 802. 3.) kao da misli, da se presens glagola *jes* ispušta. Ali na to ispuštanje nije potrebno pomišljati. Participe preterita aktivne valja uzeti u značenju, u kojem ne znače prošlosti (cf. gore str. 15.). Izgovori li se takav particip tonom, koji je izraz duševnoga raspoloženja želje, dakle željnim tonom, znači, da se želi, da bude njetko ono, što particip znači, dakle: živio! znači želju, da bude njetko živio t. j. čovjek, koji živi; kukala ti majka! znači želju, da bude majka kukala t. j. kukalica — koja kuka. To značenje daje participu željni ton kao izraz duševnoga raspoloženja želje tako isto kao što

daje adverbu: veselo! značenje, da se želi, da se nješto veselo radi. Samo je razlika u tom, što je živio, kukala adjektiv, a veselo je adverab.

S tim je u savezu upotrebljavanje infinitiva u željnom i zapovjednom smislu u različnim indoevropskim jezicima; npr. staroslov: Jaru mi nynja sladky slyšati tvoj glasъ (*εἴθε μοι νῦν τῆς γλυκείας ἐπακοῦσαί σου φωνῆς.* — Mikl. Synt. 850.); maloruski: Vybyty dorohu! (munite viam! — ib. 851.); ruski: Molčatъ! bytъ po semu! srubitъ to emu bujnaja golovuška! ib. hrv. Tako ti zdravo putovati! (ib. 850.); njem. Nichts angreifen! (Th. Vernaleken, Deutsche syntax. Wien 1861. II. str. 325.); tako se i u grčkom jeziku kazuje zapovijed:

θαρσῶν νῦν, Διόμηδες, ἐπὶ Τρώεσσι μάχεσθαι. *E* 124.
Ἀλκίμεδον, μή δή μοι ἀπόπροθεν ἰσχέμεν ἵππω. *P* 501.
εἰ δέ κε τεθνειῶτος ἀκούσῃς μηδ' ἔτ' ἐόντος,
νοστήσας δὴ ἔπειτα φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν
σῆμά τέ οἱ χεῦαι καὶ ἐπὶ κτέρεα κτερεΐξαι
πολλὰ μάλ', ὅσσα ἔοικε, καὶ ἀνέρι μητέρα δοῦναι. *α* 291. 292. Isporedi *κ* 508—540. Tako se kazuje i želja:
αἲ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπόλλων,
τοῖος ἐὼν οἷος ἐσσί, τά τε φρονέων ἅ τ' ἐγώ περ,
παῖδα τ' ἐμὴν ἐχέμεν καὶ ἐμὸς γαμβρὸς καλέεσθαι
αὖθι μένων· οἶκον δέ κ' ἐγὼ καὶ κτήματα δοίην,
εἴ κ' ἐθέλων γε μένοις. *η* 313. cf. i *ω* 380.

O tim i drugim takim primjerima govori Lange u svojoj raspravi: Der hom. gebrauch der partikel *εἰ*, str. 215 i sl., osobito str. 218. 219. U ostalom isporedi za slovenske jezike Miklošićevu sintaksu, str. 849—852.; za njemački Grimmovu njemačku gramatiku IV. str. 86. i sl.; za grčki Kühnerovu gramatiku II. 587 — 590. (str. 590. A. 2. tumači K. krivo primjere *η* 313. i *ω* 380. — cf. Langa, Partikel *εἰ* str. 218. 219.). Isporedi i Jollyja (Geschichte des infinitivs. München. 1872. str. 216.).

Mogao bih spomenuti još mnogo slučajeva, koji dokazuju, da može ton kao izraz duševnoga raspoloženja riječi ili riječima ili cijeloj rečenici osobit smisao dati, ali će biti dosta, ako samo još pokažem, da se po tom takodjer razumije, kako može preterit želju značiti. A da mi bude to lakše učiniti, pokazat ću prije, kako se želje i zapovijedi mogu i (apsolutnim) presensom kazivati.

Apsolutni presens npr. živiš, ako se izgovori željnim tonom

dobiva smisao: ti si živio t. j. živjelac — čovjek koji valja da živi (ja želim, da živiš). Kako može u participu preterita aktivnom II. biti smisao sposobnosti i spremnosti (cf. str. 17. 18.), tako može u njemu biti i smisao dužnosti; tko je npr. slušalac, on valja da sluša, tko je čuvalac, on valja da čuva itd.; da pak valja particip upravo u ovom smislu, koji može sam po sebi imati, shvatiti, pokazuje ton kao izraz duševnoga raspoloženja. Izgovori li se apsolutni presens npr. kažeš (= ti si kazao t. j. kazalac) zapovjednim tonom, dobiva smisao imperativa: kažeš = ti si kazao t. j. kazalac — čovjek koji valja da kaže = kaži! Tako se doduše u hrvatskom jeziku ni želje ni zapovijedi ne kazuju. Ali se kazuju (zapovijedi) u drugim slovenskim jezicima; npr. u maloruskom: Pôdeš do neho, i skažeš jemu, ščo by pryjšoł suda (Mikl. Synt. 779. 10.); u češkom: Ne promluvíš proti bližnímu svému křivého svědectví (ib.). Tako i u njemačkom jeziku: Haben Sie die güte sobald als möglich das papier herüber zu schicken (Vernalken, Deutsche syntax II. str. 273.). Taj smisao mogu podupirati kojekakve partikule, navlastice: da (kako ja mislim, afirmativni). A s partikulama nahodi se presens u zapovjednom i u željnom smislu nebrojeno puta u svima slovenskim jezicima. Ja ću navesti samo njekoliko primjera iz hrvatskoga jezika, u kojima presens s partikulom da znači zapovijed. Da se čuvaš, moja vjerna ljubo! (Vuk, n. pj. II. 118.). Kad me pitaš, pravo da ti kažem (ib. 181.). Da ne jedeš od mene mesa već kosti moje da pokupiš (Vuk, n. prip. 159.). Koji koga poplaši, onaj prvi da počne jesti (ib 212.). Taku službu kao da u ovim rečenicama ima neka u rečenici: Pošlji ga neka ide (Vuk, rječn. 416a). Ima primjera, u kojima je apsolutni presens opisan (cf. str. 15.): Odmah da si na noge skočio, razvij barjak na bijelu kulu! (Vuk, n. pj. V. 318). Da se nijesi makao odatle! (Vuk, rječn. 109 a). — Presens s partikulom da znači želju: Da te Bog sačuva vedra božića i oblačna Djurdjeva dne! (Vuk, n. posl.). Šta učini, da od Boga nadješ! (Vuk, n. pj. I. 256.). S Bogom ostaj, Ljutica Bogdane! da s' u zdravlju opet sastanemo i crvena vina napijemo (Vuk, n. pj. II. 222.). Tako dolazi i opisani aps. pres.: Pustinjak odgovori mu: da si dobro došao! P. Macukat 77. Medjedović se naklopi i pojede sve, i još da je bilo (Vuk, n. prip. 2. 3.). Tu ima opisani apsolutni presens već značenje perfekta (cf. gore 15.). U svima tima primjerima valja značenje presensa onako shvatiti, kako je gore za

živiš i kažeš pokazano. Isporedi Akad. rječn. II. str. 164—168. i Miklošićevu sintaksu str. 779. 10., 780. 13. 15., 802. 3.

Preterit apsolutnoga presensa: življaše, ako se izgovori žalovitim tonom, dobiva smisao: ti bi živio t. j. živjelac — čovjek koji valja da živi (ja žalim, što nijesi živio ili što ne živiš.). Razlika izmedju apsolutnoga presensa i njegova preterita samo je u tom, što se preteritom kazuje, da je početak svojstvu u prošlosti, pa se mogu njim i želje (ili upravo žalbe) za prošlost kazivati t. j. želje, da je nješto bilo, čega nije bilo, ili žalbe, što nješto nije bilo. Pa i za prave želje (za budućnost) prikladniji je preterit od presensa, jer pokazuje, da je (po mišljenju onoga, koji govori) već u prošlosti početak svojstvu, u kojem može biti dužnost, pa ima više nade, da će se želja ispuniti. Puno običnije od prostoga preterita apsolutnoga presensa (imperfekta i aorista) nalazi se u željama opisani preterit t. j. kondicional. Bez partikule dolazi kondicional u hrv. jeziku samo u ovoj želji: Bog bi dao, da bi dobro bilo! (Vuk, n. pj. I. 258. III. 520); isporedi: Bog bi dao, te bi dobro bilo! (Vuk, n. pj. III. 520). cf. Akad. rječn. I. 363 b. Za druge slovenske jezike vidi Miklošićevu sintaksu str. 808. a. Obično podupiru tako značenje imperfekta i aorista ili kondicionala kojekakve partikule, u hrv. najobičnije da, kad i neka; npr. Da ti, kado, beše pogledati! (Vuk, n. pj. IV. 346.). Stojša sve opucka do mrve, pa onda skoči na noge i reče: „Aha, sestro, da bijaše još!“ (Vuk, n. prip. 36.). Za što si me izvadio iz utrobe? o da umrijeh! da me ni oko ne vidje! (Daničić, Jov 10. 18.) cf. Akad. rječn. II. 167 a. i 197 a. U svima tima primjerima imamo žalbu, što nječega nije bilo. Kondicionalom kazuje se rjedje žalba (t. j. neispunljiva želja), za nju je osim prostoga preterita aps. pres. obični oblik apsolutni presens, i to prosti (imperfektivnoga glagola, kad se žali, što nječega nije) ili opisani (perfekat, kad se žali, što nječega nije bilo); cf. gore primjer iz Vukovih n. prip. 2. 3. (da je bilo) i Akad. rječn. II. 167 b. 197 a. Tim češće dolazi kondicional u (pravoj) želji; npr. Da bi Bog d'o svakom, ko što hoće, a i mene, što bi milo bilo! (Vuk, n. pj. I. 221.). Ti nemao groba ni poroda i da bi ti duša ne ispala dok turskoga cara ne dvorio. (Vuk, n. pj. II. 197.). Čarne oči, da bi ne gledale! (Vuk, n. pj. III. 355.). A kad bi me, ujo, poslušao, da otvoriš te podrume tvoje. (Vuk, n. pj. II. 539.). Kad biste me, braćo, poslušali, da skinemo perje i čelenku sa Maksima mila

sina moga. (Vuk, n. pj. II. 546). Potkuj i mene, mladi junače! neka bih konjem u goru utekla (Vuk, n. pj. I. 88.). Isporedi Akad. riječn. I. 363 b. II. 166 b. i 167 a. i Miklošićevu sintaksu str. 808. a.

Da valja kazivanje želja doista tako shvatiti, kako sam sada pokazao, potvrdjuju i ovaki primjeri: Bješe mi ga davati dokle mogah žvatati (kazao vo ženi kad je od gladi pao, a ona mu onda stala davati kukolj da jede) Vuk, n. posl. „Bješe davati" izgovoreno žalovitim tonom znači žalbu = da si ga davala! Tako valja razumjeti primjere, u kojima infinitiv s bêše ili by želju (žalbu) znači; npr. Biše (bêše) mi pisati (hätte ich doch geschrieben! eig. ich hätte schreiben sollen; iz Lučića u Mikl. Synt. 850.). Boga ja molju da bi mi umrijeti (Nalješković 1, 180; Akad. riječn. I. 354 a); staroslov. Da by izbyti jemu zъla (ut malo liberetur; Mikl. Synt. 850.). U takim primjerima nije by krnji kondicional, kako je Daničić mislio (Akad. riječn. I. 354 a), niti ga valja partikulom smatrati, kako Miklošić misli (Synt. 850: das als partikel anzusehende by, das zu einer partikel erstarrte by), nego je aorist glagola byti u pravom i punom značenju kao i kad s participom preterita aktivnim II. kondicional sastavlja. Željni smisao daje rečenici željni ton, kako je kod „bješe davati" pokazano; bi umrijeti: bješe umrijeti = bi: bijaše.

Ono, što se želi, može biti i namjera, s kojom se što radi; zato nalazimo i u pogodbenim i namjernim rečenicama, koje su za pravo željne, one oblike glagolske i u onom smislu kao i u željnim rečenicama, o kojima je sada govor bio. Ali primjera tomu ne ću da navodim ovdje, jer ću za pogodbene rečenice u IV. i V. glavi ove rasprave i onako njekoliko primjera navesti, a do namjernih nije mi toliko ni stalo. Pa i o njima bit će prilike još koju kazati. U ostalom isporedi Akad. riječn. I. 363a—365a, 365b—366b; II. 170a—185b, 193b—199b; i Miklošićevu sintaksu str. 808. 9. i sl.

Samo još ovo neka mi bude slobodno spomenuti, da se moje shvaćanje slovenskoga kondicionala doduše ne slaže sa shvaćanjem Miklošićevim (Synt. 808. 9. sl.) i Daničićevim (Akad. riječn. 363a. sl.), koji polaze od željnoga značenja njegova, ali ja mislim, da se po svemu, što je već doslije o njemu rečeno, i što će se još kazati, i po slaganju njegovu s grčkim preteritima, ne će moći reći, da moje misli o njemu nijesu osnovane.

Sada će se moći razumjeti, kako se i u grčkom jeziku želje

mogu preteritima kazivati. Preterit apsolutnoga presensa *ἐπυθόμην*, ako se izgovori žalovitim tonom, dobiva smisao: saznah = bih saznao t. j. saznalac — čovjek koji valja da sazna, dakle valjaše da saznam (žalim, što ne saznah), u kojem se nahodi u rečenici:

εἰ γὰρ ἐγὼ πυθόμην ταύτην ὁδὸν ὁρμαίνοντα,
τῷ κε μάλ' ἤ κεν ἔμεινε καὶ ἐσσυμένος περ ὁδοῖο
ἤ κέ με τεθνηκυῖαν ἐνὶ μεγάροισιν ἔλειπεν. δ 732.

Cijela ta rečenica smatra se doduše složenom irealnom pogodbenom rečenicom, u kojoj je *εἰ-πυθόμην* protasa, ali Wilhelmi pokazao je u pomenutoj već raspravi: De modo irreali, qui vocatur (str. 3.), da valja *εἰ-πυθόμην* smatrati irealnom željnom rečenicom i uz *ὁμαίνοντα* kolon metnuti; ta rečenica pripada dakle medju rečenice, koje Lange „präpositive parataktische *εἰ*-sätze zove (Partikel *εἰ* str. 40. 41. 49.), samo što u njoj ne stoji optativ, nego preterit. — Željno (žalbeno) značenje aorista *πυθόμην* podupire partikula *εἰ*, „eine interjectionsartige partikel, geeignet einen gemüthsaffect zum ausdruck zu bringen, der mit der seelenstimmung (*ψυχικὴ διάθεσις*) des wünschenden verbunden ist" (Lange, Partikel *εἰ* str. 38.), kao što u hrvatskom jeziku partikule da, kad, neka itd. podupiru željno (ili zapovjedno) značenje onih oblika glagolskih, kojima se želje (ili zapovijedi) kazuju (cf. str. 44.). Više takih rečenica navest ću u IV. i V. glavi ove rasprave; a navodi ih i Wilhelmi str. 3. 4. Ovdje neka bude i ta dosta.

Rečenice kao: *δαὴρ αὖτ' ἐμὸς ἔσκε κυνώπιδος, εἴ ποτ' ἔην γε.* Γ 180. cf. Λ 762. Ω 426. ο 268. τ 315. ω 289. smatraju se obično za pogodbene, za kakve ih drže i sholije ad Γ 180. (ed. Dindorf I. p. 148.) *εἴ ποτ' ἔην δαὴρ, ἐμὸς ἔην*; cf. i Eustatija (ed. Lips. 1827. I. p. 324.): *οἱονεὶ λέγουσα, ὡς οὐ νῦν ἐστὶν, ἀλλά ποτε ἦν — τὴν ἐπ' ἐκείνῳ λύπην ἐμφαίνει.* Tako veli Faesi (ad ο 268.): Die formel drückt die schmerzliche sehnsucht nach einem verlornen gute aus, das uns jetzt beinahe nur noch als ein schöner traum erscheint. Cf. Hermanna ad Viger. p. 934., Nägelsbacha ad Γ 180., Ameisa ad Λ 762. ο 268., La Rochea ad Γ 180. Λ 762. Ω 426., Düntzera ad Γ 180. Prema tomu prevodi se ta formula (npr. Ameis ad ο 268.): wenn er es je war. Ali je teško pomišljati, da bi tko o onom, za što zna, da je doista bilo, tako govorio. Zato se domišlja Nauck, da bi valjalo na svima pomenutim mjestima pisati *ἤ ποτ' ἔην* (*ἔον*), kako nema ni u jednom rukopisu. Mullach (Gram-

matik der griech. vulgärsprache. Berl. 1856. p. 355. XXIV. 6 Anm.) drži tu rečenicu za željnu (žalbenu): wenn er es doch wenigstens noch wäre (cf. Autenrietha u Nägelsbachovim Anmerkungen zur Ilias ad Γ 180). Za taku drži je i Wilhelmi (De modo irreali, str. 4. 5.) ne spominjući Mullacha. Uz njih pristajem i ja, jer mi se puno naravnije čini, da se žalost za izgubljenom srećom kaže željom, da bi još bila, nego li sumnjom, da li je igda i bila.

U oba grčka primjera, koje sam doslije spomenuo, podupire se željni smisao, koji im daje žaloviti ton, partikulom εἰ. Nikakve partikule, koja bi imala tu službu, nema u rečenici:

δείδια μὴ δὴ πάντα θεὰ νημερτέα εἶπεν. ε 300.

Faesi drži rečenicu μὴ-εἶπεν indirektnim pitanjem: „ich fürchte, ob nicht etwa die göttin alles nach der wahrheit gesagt hat“, was natürlich der sprechende nicht wünscht. Tako i Kühner (Ausf. gramm. d. gr. spr. II. str. 1041. 6.), koji sve rečenice, u kojima se bojazan izriče, (indirektnim) pitanjima, a μή upitnom partikulom smatra (ib. II. str. 188. 6., 773. 8., 1037. sl.). Drukčije shvaća tu rečenicu Bäumlein (Untersuchungen, str. 101.), koji kaže: wo sich nämlich die besorgniss auf factisches bezieht, und über den gegenstand der besorgniss die erfahrung bereits entschieden hat, findet sich μή mit dem indic. des aorists und perfects construirt; μή mu je prohibitivna partikula. Tako i Ameis, koji prevodi: ich fürchte dass nun doch alles wahr ist, was sie gesagt hat. Ali se po tom shvaćanju ne razumije, kakvu službu ima μή u rečenici (Ameis ga, kako se vidi, ni ne prevodi). To nastoji pokazati Ph. Weber (Entwickelungsgeschichte der absichtssätze, erste abtheilung: von Homer bis zur attischen prosa. Würzburg 1884. str. 9.), koji kao napokon i Bäumlein i Ameis misli, da je rečenica μή-εἶπεν sadržaj (objekat) glagola δείδια, a μή da stoji po analogiji rečenica kao δείδω μή τι πάθωσιν, u kojima mu ima razloga. Ali takova bi analogia bila nečuvena. Lange je pokazao, da su rečenice, kojima se kazuje, čega se tko boji, ako je u njima μή + konj., prohibitivne rečenice očekivanja, ako li je u njima μή + opt., prohibitivne rečenice uzimanja (fallsetzung); — Partikel εἰ str. 124. Rečenice uzimanja da su takodjer tobožnja indirektna pitanja, u kojima je εἰ + opt. (Partikel εἰ str. 114.). Odatle srodnost rečenica bojazni, u kojima je εἰ + opt., s tobožnjim indirektnim pitanjima, u kojima je εἰ + opt., i u opće srodnost rečenica bojazni s (indirektnim) pitanjima. Zato misli Kühner (cf. gore), da su sve rečenice bojazni za pravo

(indirektna) pitanja. — Uzimanje pak postaje od želje (Lange: Partikel *εἰ* str. 60. 71. 113. 114.; — i velik broj tobožnjih indirektnih pitanja s *εἰ* + opt. jesu za pravo želje, str. 80.). Odatle se vidi, da rečenice bojazni, u kojima je *μή* + opt., za pravo od željnih postaju. To me navodi na misao, da bi i onu rečenicu, o kojoj se radi, valjalo smatrati željnom ili rečenicom uzimanja, za kakvu je i Wilhelmi str. 8. drži; a *μή* da je tako isto prohibitivan kao i npr. u prohibitivnim optativnim rečenicama. Kakav je smisao toj rečenici, ako se tako shvati, pokazao je dr. Maretić u svom prijevodu Odiseje: Sada se bojim, da n i j e p r o r e k l a božica pravo. O takim, hrvatskim rečenicama cf. gore str. 44.

Osim rečenica kao *εἰ-πυθόμην* (*δ* 732.), formule *εἴ ποτ' ἔην γε* (npr. *Γ* 180.) i rečenice *δείδια μὴ-εἶπεν* (*ε* 300.) nema kod Homera primjera, da bi se želja preteritom kazivalo. U prvom slučaju imamo želju, da je bilo, što nije bilo; u drugom, da nije, što jest; u trećem, da nije bilo, što je bilo (ili se bar misli, da je bilo); u sva tri slučaja imamo dakle žalbe. Tumačiti pak valja i druga dva slučaja onako, kako je gore za *εἰ-πυθόμην* pokazano: *ἔην* bješe = bi (postade) bio t. j. bilac — čovjek koji v a l j a da bude; odatle slijedi: v a l j a d a b u d e, ali je presensu v a l j a uzrok u prošlosti, on pokazuje samo pošljedak onoga, što b i b i o za pravo znači; a da valja na taj pošljedak pomišljati, pokazuje smisao; *εἰ* je samo eksponenat onoga, što *ἔην* znači. *Μὴ-εἶπεν* ne rèče = ne bi (postade) rekla — čeljade koje valja da reče; odatle slijedi: n e v a l j a š e, d a r e č e; u Maretićevu prijevodu je n i j e p r o r e k l a opisani aps. presens sa značenjem perfekta; nije prorekla kaže joj se po tom, što ne prorèče (cf. gore str. 15.) t. j. što ne bi prorekla = što ne valjaše da proreče; nije prorekla ima dakle isti smisao kao i *μὴ-εἶπεν*, samo je u riječima ono, što je tek pošljedak toga smisla; a d a podupire taj smisao. Osim *εἰ* nalodi se u željnim rečenicama s preteritima kao i u optativnima i partikula *εἴθε*, ali kod Homera, kako se vidi, samo *εἰ* (*γάρ*) (cf. Kühnerovu Ausf. gr. d. gr. spr. II. str. 195. A. 4.)

Željne su i finalne rečenice s preteritima kao:

τί μ' οὐ λαβὼν
ἔκτεινας εὐθύς, ὡς ἔ δ ε ι ξ α μήποτε
ἐμαυτὸν ἀνθρώποισιν ἔνθεν ἦ γεγώς; Soph. OR. 1392.

U takim rečenicama kaže Bäumlein (Untersuchungen str. 100.), da je „die absicht mit der factischen folge vermischt." Aken (Grundz.

§. 156.) misli, da preterit samo nastavlja modalni oblik glavne rečenice (u kojoj je način irealnosti). Kühner (Ausf. gr. d. gr. spr. II. str. 903. 7.) misli, da je podložna rečenica glavnoj asimilirana; tako i Weber (Entwickelungsgeschichte der absichtssätze str. 83. 84.). Ali ja držim, da ne može biti nikakve dvojbe, da su željne, te ih isporedjujem s hrvatskima kao: Udomi je kano čedo svoje, d a b i, majko, s t e k l i prijatelje (Vuk, n. pj. II. 375.). Donesi mi sivoga sokola, e d a b i nam utvu u v a t i o (Vuk, n. pj. II. 451.). Još kad spavamo svaki imamo svoj sanduk, pa se u sanduk zatvorimo, d a nam n e b i uši p o i z o d g r i z a l o (Vuk, n. prip. 42.) cf. gore str. 44. Takih finalnih rečenica nema još kod Homera. U ostalom cf. Kühnerovu gramatiku II. 903. 7. sl. i Webera str. 82. sl.

Da pak valja upotrebljavanje preterita u željnim rečenicama doista tako razumjeti, kako je gore pokazano, potvrdjuje glagol *ʼφείλω*, kojega preteriti s infinitivom takodjer želje znače; npr.

μῆτερ, ἐπεί μ' ἔτεκές γε μινυνθάδιόν περ ἐόντα,
τιμήν πέρ μοι ὄ φ ε ι λ ε ν ʼΟλύμπιος ἐ γ γ υ α λ ί ξ α ι
Ζεὺς ὑψιβρεμέτης. *Α* 353.

Ako znači *ὀφείλω* dužan sam, valja da ja, znači imperfekat *ὤφειλον* valjaše da ja, dakle *ὄφειλεν ἐγγυαλίξαι* v a l j a š e d a u d i j e l i, čemu žaloviti ton daje smisao: d a ù d i j e l î, da bi udijelio! Isporedi, kako je gore str. 46. sl. odredjeno željno značenje rečenicama: *εἰ-πυθόμην*, *εἰ-ἔην*, *μὴ-εἶπεν*; a za hrvatski jezik isporedi str. 44. U ovoj rečenici nema nikakve partikule, koja bi podupirala željno značenje njezino; nikakve take partikule nema ni u rečenici:

ὢν ὄ φ ε λ ο ν τριτάτην περ ἔχων ἐν δώμασι μοῖραν
ν α ι έ μ ε ν, οἱ δ' ἄνδρες σόοι ἔμμεναι οἳ τότ' ὄλοντο
Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, ἑκὰς Ἄργεος ἱπποβότοιο. δ 97.

Ovaj se primjer razlikuje od predjašnjega po tom, što je u njemu glagol *ὀφείλω* u aoristu; *ὄφελον ναιέμεν* znači dakle: v ȁ l j â d a n a s t a v a m, čemu daje žaloviti ton i smisao rečenice značenje: da bih nastavao, da nastavam! Da se želi, da bi s a d a nješto bilo, to pokazuje samo savez i smisao rečenice. Ali uzrok je želji ipak u prošlosti. Najčešće dolazi u takim rečenicama partikula *ὡς* (kako) kao eksponenat željnoga značenja njihova; npr.

ὥς μ' ὄ φ ε λ' Ἕκτωρ κ τ ε ῖ ν α ι, ὃς ἐνθάδε γ' ἔτραφ' ἄριστος·
τῷ κ' ἀγαθὸς μὲν ἔπεφν', ἀγαθὸν δέ κεν ἐξενάριξεν. *Φ* 279.

O značenju partikule *ὡς* u željnim rečenicama vidi Langovu raspravu:

Partikel *εἰ* str. 39. Negacija je i u tima kao i u opće u željnim i zapovjednim rečenicama *μή*; n. pr.

(*Ἠετίωνος*), *ὅ μ' ἔτρεφε τυτθὸν ἐοῦσαν,*
δύσμορος αἰνόμορον· ὡς μὴ ὤφειλε τεκέσθαι. *Φ* 481. cf. *P* 686. *Σ* 19. *ϑ* 312.

Osim *ὡς* nalazi se u takim rečenicama i partikula *αἴθε* (o kojoj vidi Langa: Partikel *εἰ* str. 31.); npr.

αἴθ' ὄφελον μεῖναι παρὰ Φαιήκεσσιν
αὐτοῦ· ἐγὼ δέ κεν ἄλλον ὑπερμενέων βασιλήων
ἐξικόμην, ὅς κέν με φίλει καὶ ἔπεμπε νέεσθαι. *ν* 204.

Partikule *ὡς* i *αἴθε* (*εἴθε*) dolaze i u optativnim željnim rečenicama; cf. Kühnerovu gramatiku II. str. 194., a o rečenicama, o kojima je govor, istu gram. II. str. 195. S rečenicama, u kojima preterit glagola *ὀφείλω* želju znači, mogu se isporediti hrv. rečenice kao: Bješe mi ga davati dokle mogah žvatati (Vuk, n. posl.); cf. gore str. 45. Upozorujem još i na paralelisam, koji je u opisivanju pretèrîtâ apsolutnoga presensa u afirmátivnim (*ἔμελλον* + inf. fut. — cf. gore str. 35.) i u željnim (*ὤφειλον*, *ὤφελον* + inf.) rečenicama.

Željnim rečenicama s preteritima dodajem jednu rečenicu, koja bi mogla pripadati i medju onakve, kakve su gore na str. 32. spomenute (isporedi primjer iz Z 351.):

ὥς μ' ὄφελ' ἤματι τῷ ὅτε με πρῶτον τέκε μήτηρ
οἴχεσθαι προφέρουσα κακὴ ἀνέμοιο θύελλα
εἰς ὄρος ἢ ἐς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,
ἔνθα με κῦμ' ἀπόερσε πάρος τάδε ἔργα γενέσθαι. *Z* 348.

Bäumlein (Untersuchungen str. 136. 137.) i Düntzer misle, da se ono, što se želi, uzima kao istinski dogadjaj. Ameis i Faesi drže, da je taj aorist aoristu *ὄφελε* asimiliran. Ali da može aorist i sam sobom želju značiti, pokazano je već dovoljno. A da Helena želi, da bi se to dogodilo bilo, vidi se iz saveza. Medju željnim rečenicama (str. 48.) nijesam je pak zato spomenuo, što bi — kako je već rečeno — mogla pripadati i medju rečenice, koje su na str. 32. spomenute.

Obazremo li se sada na sve, što je o željnom značenju pretèrîtâ rečeno, vidi se, da mogu značiti želju uz dva uvjeta: ako su preteriti apsolutnoga presensa i ako se izgovaraju željnim (žalovitim) tonom, koji je izraz duševnoga raspoloženja želje (žalbe). Ta je dva uvjeta i Koppin (cf. gore str. 40) većma nagovijestio nego li jasno pokazao. Što je njemu idealnost, to znače meni preteriti

apsolutnoga presensa. Ja dakle ne samo da ne trebam uzimati, da se idealnost nema čim izražavati, kad u grčkom jeziku nema optativa za prošlost, nego mislim, da se upravo preteritima apsolutnoga presensa i kazuje. Radnja, koju preterit apsolutnoga presensa ἐπυθόμην znači, nije ni malo realna; ἐπυθόμην znači samo: bih saznala t. j. saznalica; to pak može samo po sebi značiti: mogah (mogu) saznati, spremna bih (sam) saznati, valjaše (valja) da saznam, a sva ta značenja nemaju s realnošću nikakva posla. Kako su ona dva uvjeta Koppinu nejasna, vidi se i odatle, što misli, da se idealnost može samo smislom, tonom, partikulama izraziti (cf. gore str. 40), a gore je pokazano, da je ton izraz duševnoga raspoloženja, partikule pak da ističu modalno značenje rečenica.

IV. Imperfekat i aorist s partikulom κέν.

Uzme li se na um, da preteriti apsolutnoga presensa, kojih se radnja samo jedan put vrši, pokazuju, da se radnja, koju glagol znači, mogla ili može vršiti, da pokazuju mogućnost (kako je gore str. 33. 34. pokazano), pak uzme li se na um, da se partikulama ističe značenje rečenica, da su partikule kao eksponenti toga značenja (cf. gore str. 13. 14.), može se kazati, da partikula κέν uz preterite apsolutnoga presensa ističe njihovo značenje mogućnosti, da je eksponenat toga značenja njihova. U rečenici: *ὑπό κεν ταλασίφρονά περ δέος εἷλεν. Δ 421.* preterit apsolutnoga perfektivnoga presensa *εἷλεν* znači: strah ȕhvatî = bi uhvatio t. j. uhvatilac, koji može uhvatiti; dakle mogaše uhvatiti; a *κέν* ističe samo to značenje njegovo. Tako i u rečenici:

καί νύ κε δὴ ξιφέεσσ' αὐτοσχεδὸν οὐτάζοντο,
εἰ μὴ κήρυκες, Διὸς ἄγγελοι ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν,
ἦλθον. Η 273.

preterit apsolutnoga presensa imperfektivnoga glagola *οὐτάζοντο* znači: ranjavahu se, ranjavali bi se, biše spremni ranjavati se t. j. mogahu se ranjavati (za pravo: mogaše se dogoditi te bi se (bili) ranjavali); a *κέ* je eksponenat toga značenja. Smisao rečenice je doduše irealan, ali tomu nije uzrok ni u imperfektu *οὐτάζοντο* ni u partikuli *κέ*, nego u rečenici *εἰ μὴ ἦλθον*, koja pokazuje, da je nastala smetnja onomu, za što je u predjašnjoj rečenici kazano, da se moglo dogadjati, te se nije dogadjalo. Tako valja razumijevati irealne

pogodbene rečenice. Ali o tom će biti još govora. Sada valja da kažem što partikula *κέν* upravo znači i od kojega je korijena postala.

Što su drugi o tom mislili, kazano je u „Uvodu“ str. 3—13. Ja izvodim tu partikulu od indefinitnoga pronominalnoga korijena *ka* s L. Langom (cf. naprijed str. 7.), B. Delbrückom (Synt. forsch. I. str. 88.) i drugima. Isporedi i Miklošićev Lexicon s. v. къ i Sintaksu str. 122., gdje se takodjer iz drugih jezika riječi, koje su istoga postanja, navode. A koji je upravo oblik toga korijena, ne mogu kazati, kao ni to, da li je u savezu sa staroindskom partikulom *kam*, kako se obično misli; cf. naprijed str. 8. 12. i Delbrückove Synt. forsch. str. 86—88. Da pak izvodim tu partikulu od indefinitnoga korijena *ka*, na to me navodi funkcija njezina uz preterite apsolutnoga presensa. Ako se njom ističe njihovo značenje mogućnosti, ne može biti sumnje, da je sama adverab mogućnosti, i to indefinitan adverab, jer je enklitična; *κέν* znači dakle *kako* (cf. naprijed str. 8.). S tom se riječju može i zato isporediti, što je postala od istoga korijena kao i *κέν*, ali udvojenoga (cf. Daničićeve Korijene str. 31.). Na predjašnjoj strani navedeni primjer iz *Δ* 421. valjalo bi prema tomu prevesti: I mukotrpca uhvatio bi k a k o strah. Valjalo bi pokazati, da i s optativom i konjunktivom *κέν* to isto znači; onda bi mu istom to značenje utvrdjeno bilo. Ali ja mogu ovdje samo to spomenuti, da je Delbrück našao, da *κέν* i kod optativa i konjunktiva „irgendwann, irgendwie“ znači (Synt. forsch. I. str. 88.); i da i Lange misli, da se *κέν* kod optativa u značenju „in irgend einem falle“ nalazi (Partikel *εἰ*, str. 183.). Osim toga isporedi ovake primjere u hrv. jeziku: Da možemo k a k o prevariti, tri Drobnjačka bana pogubiti, činili bi po našem Drobnjaku, činili bi što je nama drago. Vuk, n. pj. IV. 475. Da pustimo Miletu s Milicom, eda b' k a k o otisnuli ladju. Vuk, n. pj. I. 557. — Koliko bi godj o etimologiji i značenju te partikule još kazati mogao, ja mislim, da će i to dosta biti.

Sada valja da navedem primjere, u kojima se imperfekat ili aorist sa *κέν* nahodi, koji će potvrditi ono, što je o značenju preterita i partikule *κέν* rečeno. Lange kaže na str. 12. svoje rasprave: Ueber den hom. gebrauch der partikel *εἰ*: „Soll aber durch beobachtung des homerischen sprachgebrauches eine wirklich solide grundlage gewonnen werden, so ist absolute vollständigkeit der beobachtung und genaue erörterung jedes einzelnen beispiels unbedingt nothwendig.“ Što se potpunosti tiče, ja sam i naprijed za sve znamenite slučaje

naveo toliko primjera, koliko sam ih u Homera samo naći mogao. Tako ću raditi i sada, samo mi prostor ne dopušta, da bih svaki primjer upravo ispisao kao Lange što čini. Ali ću se starati, da budu ispisani svi, koji su bud koliko bilo sami po sebi ili za cijelu vrstu sličnih primjera znameniti; to valja osobito za primjera, u kojima je imperfekat sa *κέν*. Spominjat ću i koliko se primjera jedne ili druge vrste, i to napose koliko u Ilijadi i koliko u Odiseji nahodi. I o pojedinim primjerima kazat ću, što je potrebno, da se o njima kaže. Samo ne ću moći toga ni iz daleka toliko učiniti, koliko je Lange učinio. Poimence ne ću se obzirati na kritiku Homerova teksta. Spomenuo sam već, da u ovoj raspravi navodim primjere iz Homera po Nauckovu izdanju. Nauckova teksta držat ću se i sada. Ima primjera, u kojima Nauck ne piše *κέν*, a drugi ga izdavači pišu; npr. *δ* 546.

ἢ γάρ μιν ζωόν γε κιχήσεαι, ἢ καὶ Ὀρέστης
κτεῖνεν ὑποφθάμενος, σὺ δέ κεν τάφου ἀντιβολήσαις.

U ovom primjeru pišu drugi izdavači (npr. La Roche) *ἤ κεν Ὀ.*, kako je u rukopisima, a Nauck mijenja *κέν* u *καί*; tako mijenja on i u stihu *Σ* 151. *κέ* u *ἄρα*. Ja se i u takim stvarima držim Naucka. Ako i jesam osvjedočen, da je i gramatičko istraživanje za kritiku teksta ma kojega pisca veoma znamenito, kako npr. Classenove Beobachtungen etc. i pomenuta Langova rasprava za Homera pokazuje, opet mislim, da bi se ova moja rasprava morala na puno široj osnovi osnivati, kad bih se i na kritiku teksta obzirati hotio; a tako mi ne preostaje drugo nego u svemu držati se teksta, koji sam odabrao. U ostalom prislanja se moje razmatranje, koliko je dakako moguće, u koječem na Langovo. Najprije dolaze primjeri, u kojima je imperfekat sa *κέν*, a onda oni, u kojima je aorist sa *κέν*. Druga razdioba dolazi od oblika rečenice, kojom je kazana smetnja onomu, što rečenica, u kojoj je preterit sa *κέν*, znači, ako je smetnja u opće i kazana.

A. Imperfekat sa *κέν*. Za nj jesu kod Homera 24 primjera, i to 12 u Ilijadi, a 12 u Odiseji (broje li se u stihu *λ* 565. dva *κέν*, koji pripadaju istomu glagolu (ali različnomu ličnomu obliku njegovu), za jedan; cf. Langa: Partikel *εἰ* str. 15. primj. 40.).

1. Radnja, koja se imperfektom kazuje, ne vrši se samo jedan put. Takav je ovaj jedini primjer:

ἀσπασίως γάρ κ' ἄλλος ἀνὴρ ἀλαλημένος ἐλθὼν
ἵετ' ἐνὶ μεγάροισι ἰδεῖν παῖδάς τ' ἄλοχόν τε·

σοὶ δ' οὔ πω φίλον ἐστὶ δαήμεναι οὐδὲ πυθέσθαι,
πρίν γ' ἔτι σῆς ἀλόχου πειρήσεαι. ν 334.

Imperfekat *ἵετο* je gnomski (cf. naprijed str. 25. 28.); *κέ* pokazuje, da imperfekat znači, da se ono, što glagol znači, može dogadjati. Takih primjera bit će i kod aorista; isporedi dalje stranu 58. kod aorista). U ostalom stihove ν 333—338 zabacivali su već stari; cf. Faesija.

2. Radnja, koja se imperfektom kazuje, vrši se samo jedan put. Onomu, što se moglo dogadjati, bilo je smetnje, te se nije dogadjalo ili se ne dogadja. Smetnju pokazuje

a. Rečenica, koja se ničim kao osobita ne ističe.

οὐκ ἔβαλες τὸν ξεῖνον· ἀλεύατο γὰρ βέλος αὐτός.
ἦ γάρ κέν σε μέσον βάλον ἔγχεϊ ὀξυόεντι,
καί κέ τοι ἀντὶ γάμοιο πατὴρ τάφον ἀμφεπονεῖτο
ἐνθάδε. υ 307.

Imperfekat sa *κέ* pokazuje, što bi se dogadjalo t. j. što se moglo dogadjati. A da se nije dogadjalo ili da se ne dogadja, tomu se samo domišljamo po rečenici *οὐκ ἔβαλες τὸν ξεῖνον.* Istom u savezu s ovom rečenicom i po njoj dobiva ona irealan smisao. Radnja imperfekta *ἀμφεπονεῖτο* mogla se ne samo u prošlosti, nego i u sadašnjosti vršiti.

σφῶιν δὲ πρίν περ τρόμος ἔλλαβε φαίδιμα γυῖα,
πρὶν πόλεμόν τε ἰδεῖν πολέμοιό τε μέρμερα ἔργα.
ὧδε γὰρ ἐξερέω, τὸ δέ κεν τετελεσμένον ἦεν·
οὐκ ἂν ἐφ' ὑμετέρων ὀχέων, πληγέντε κεραυνῷ,
ἂψ ἐς Ὄλυμπον ἵκεσθον, ἵν' ἀθανάτων ἕδος ἐστίν. Θ 454.

Smetnju pokazuju stihovi 452. i 453.

ἕτερος δέ με θυμὸς ἔρυκεν.
αὐτοῦ γάρ κε καὶ ἄμμες ἀπωλόμεθ' αἰπὺν ὄλεθρον·
οὐ γάρ κεν δυνάμεσθα θυράων ὑψηλάων
χερσὶν ἀπώσασθαι λίθον ὄβριμον, ὃν προσέθηκεν. ι 304.

Odisej hotio je Kiklopa da ubije, ali od toga odvraćala ga je misao, da ne bi mogli odvaliti kamen. Ta rečenica ni nije irealna, jer joj nije smisao: mogasmo odvaliti. Ono, što je kazano rečenicom *ἕτερος δέ με θυμὸς ἔρυκεν* bilo je samo uzrok te do zgode, u kojoj se moglo pokazati, da ne bi mogli odvaliti kamen, nije ni došlo. Što se može i imperfekat glagola *δύναμαι* s *κέν* nahoditi t. j. što može i imperfekat glagola *δύνασθαι* biti preterit apsolutnoga presensa, koji mogućnost znači, tomu se ne ćemo toliko čuditi, ako

uzmemo na um, da i u hrvatskom jeziku glagol „moći“ dolazi u kondicionalu; npr. Nokti su mu, orati bi mog'o. Vuk, n. posl. Mog'o b' platit' sve Kosovo ravno, kamo l' ne bi za se svadbarinu. Vuk, n. pj. II. 420. U ostalom pak *οὐ γάρ κεν δυνάμεσθα* znači: ne bismo mogli t. j. ljudi, koji mogu moći (snagu imati). Ako dakle *δύνασθαι* i znači mogućnost, opet je ta mogućnost drukčija od one, kojoj je *κέν* izraz.

ἀλλ' ἄγε, τίς τοι ἔπειτα μετοιχομένη φάος οἴσει;
δμῳὰς δ' οὐκ εἴας προβλωσκέμεν, αἵ κεν ἔφαινον. τ 25.

Ovdje je imperfekat s partikulom *κέν* u relativnoj rečenici, a da se ne vrši (ili upravo: da se ne će vršiti) radnja, koja se mogla vršiti, razbira se iz glavne rečenice. Imperfekat *ἔφαινον* znači: bi svijetlile = biše svijetlilice = šćahu svijetliti; svijetljenje se dakle moglo vršiti, i to u budućnosti; a to pokazuje *κέν*.

ἦ γὰρ τοῦ γε θεοὶ κατὰ νόστον ἔδησαν,
ὅς κεν ἔμ' ἐνδυκέως ἐφίλει καὶ κτῆσιν ὄπασσεν. ξ 62.

I ovdje je imperfekat sa *κεν* u relativnoj rečenici, a iz predjašnje glavne rečenice razbiramo, da do zgode, u kojoj se moglo pokazati ono, što je u relativnoj rečenici rečeno, ni došlo nije (cf. gore primjer iz ι 304.). *Ὅς κεν ἐφίλει* znači: koji bi ljubio t. j. ljubilac — čovjek koji je spreman ljubiti, dakle: koji bi spreman ljubiti, koji šćaše ljubiti; ljubljenje se dakle moglo (*κεν*) vršiti. — Slična je rečenica u stihu ν 206.

b. Adversativna rečenica s *ἀλλά*.

οὐκ ἂν δή ποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἐμοῖσιν
Ἀτρεΐδης ὤρινε διαμπερές, οὐδέ κε κούρην
ἦγεν ἐμεῦ ἀέκοντος ἀμήχανος· ἀλλά ποθι Ζεὺς
ἤθελ' Ἀχαιοῖσιν θάνατον πολέεσσι γενέσθαι. T 273.

Agamemnon ne bi vodio = ne mogaše odvesti, ali Zeus je hotio, pa se vršila radnja, koja se sama po sebi nije mogla (*κε*) vršiti. Takav je primjer i τ 283. Napose navodim

ἔνθα χ' ὁμῶς προσέφη κεχολωμένος, ἤ κεν ἐγὼ τόν·
ἀλλά μοι ἤθελε θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι φίλοισιν
τῶν ἄλλων ψυχὰς ἰδέειν κατατεθνειώτων. λ 565.

Ovaj se primjer razlikuje od ostalih tim, što valja, da se uz drugi *κεν* u mislima doda isti glagol, s kojim je prvi *κε*, u istom obliku, samo u drugom licu, naime u prvom.

ἔνθα κεν αἰνότατος λόχος ἔπλετο· τεῖρε γὰρ αἰνῶς
φωκάων ἁλιοτρεφέων ὀλοώτατος ὀδμή.

τίς γάρ κ' εἰναλίῳ παρὰ κήτεϊ κοιμηθείη;
ἀλλ' αὐτὴ ἐσάωσε καὶ ἐφράσατο μέγ' ὄνειαρ. δ 441.

Ovdje pokazuje rečenica s partikulom *γάρ* i uzrok, zašto se mogla vršiti radnja, koju imperfekat *ἔπλετο* s partikulom *κεν* znači. A u primjeru, koji sada dolazi, stoji adversativna rečenica s *ἀλλά* pred rečenicama, u kojima su imperfekti s partikulom *κέν*:

Κύπριδα μὲν πρῶτον σχεδὸν οὔτασε χεῖρ' ἐπὶ καρπῷ,
αὐτὰρ ἔπειτ' αὐτῷ μοι ἐπέσσυτο δαίμονι ἶσος·
ἀλλά μ' ὑπήνεικαν ταχέες πόδες· ἦ τέ κε δηρὸν
αὐτοῦ πήματ' ἔπασχον ἐν αἰνῇσιν νεκάδεσσιν,
ἤ κεν ζὼς ἀμενηνὸς ἔα χαλκοῖο τυπῇσιν. E 886. 887.

c. Zeljna rečenica ili rečenica uzimanja, u kojoj je
α. *εἰ* (*γάρ*) s preteritom.

Primjer iz δ 732—734. naveden je već naprijed na str. 46. Penelopa želi, da bi bila saznala, da se Telemak na put sprema, pak veli, da se moglo ovo dogoditi: on je mogao ostati ili nju mrtvu ostaviti. Iz saveza se razbira, da je ono, što se želi, pogodba onomu, što se moglo dogoditi. Zna se pak, da se ono, za što želi, da bi se bilo dogodilo, nije dogodilo, da je dakle želja za pravo žalba. Zato se razumijeva, da se ni ono, čemu je u želji pogodba, nije dogodilo, ako se samo po sebi i moglo (*κεν*) dogoditi. Tako dobivaju aorist i imperfekat irealno značenje, kojemu dakle nije uzrok u njima, nego u željnoj rečenici, koja je irealna, i u svezi, u kojoj su s njom. Tako valja razumijevati irealne pogodbene rečenice. Takav je primjer još δ 178. (cf. str. 63.).

ἀλλ' οὐ μήν σ' ἔτι δηρὸν ἀνέξομαι ἄλγε' ἔχοντα·
ἐκ γὰρ ἐμεῦ γένος ἐσσί, ἐμοὶ δέ σε γείνατο μήτηρ.
εἰ δέ τευ ἐξ ἄλλου γε θεῶν γένευ ὧδ' ἀίδηλος,
καί κεν δὴ πάλαι ἦσθα ἐνέρτερος οὐρανιώνων E 898.

Rečenica *εἰ γένευ* ne pokazuje, što se želi, nego što se uzima (was angenommen wird). Zeus kaže Aresu: ne ću trpjeti, da boli patiš, jer si moj sin; ali uzevši (za slučaj) da si se od drugoga boga rodio, mogao si odavno biti pod Uranionima. Lange je pokazao za rečenice, u kojima je *εἰ* s optativom, da se značenje uzimanja od značenja želje razvilo (Partikel *εἰ* str. 60. 71. 113. 114. — cf. naprijed str. 48.). To se može i za rečenice, u kojima je *εἰ* s preteritom, kazati. Po tom je rečenica *εἰ-γένευ* takova, kakve su njegove prepositivne hipotaktičke pogodbene rečenice uzimanja (Partikel *εἰ* str. 60.). Glavna rečenica dobiva samo po tom irealan smi-

sao, što se uzima nješto, što nije istinsko. Uzima se pak nješto zato, da se može njekava misao kao pošljedak onoga, što se uzima, izreći pa da se može pokazati (npr. u ovom slučaju), kolika je sreća po Aresa, što nije istinsko ono, što se uzima. — U primjerima, koji sad dolaze, stoji rečenica s *εἰ μή* iza rečenice, u kojoj je impf. s *κέ*:

ἔνθα κε λοιγὸς ἔην καὶ ἀμήχανα ἔργα γένοντο,
καί νύ κε σήκασθεν κατὰ Ἴλιον ἠΰτε ἄρνες,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε Θ 130 = Λ 310.

Lange dokazuje u svojoj raspravi: Ueber die Partikel *εἰ* str. 148. sl., da u rečenicama, u kojima je *εἰ μή* s optativom, *μή* nije prosta negacija, nego prohibitivna partikula; rečenica da bi i bez partikule *εἰ* značila isto, što s tom partikulom znači; a *εἰ* da joj se samo zato dodaje, da bi se poznalo, da je kondicionalna, a ne namjerna ili rečenica bojazni. To valja u opće i za rečenice, u kojima je *εἰ μή* s preteritom, Željnu rečenicu (rečenicu bojazni) sa samim *μή* (ε 300.) imali smo na str. 47. Rečenice, u kojima je *εἰ μή* s preteritom, nijesu više željne, nego kao i one, u kojima je *εἰ μή* s optativom, rečenice uzimanja (Partikel *εἰ* str. 153. 154.); s njima slažu se i u tom, što su sve bez izuzetka postpositivne; po tom bi se mogle zvati onako, kako Lange one, u kojima je *εἰ μή* s optativom, zove, naime: postpositivne antecesivne pogodbene rečenice uzimanja. Takih rečenica s imperfektom + *κέν* u apodosi ima kod Homera 6 (medju kojima je Θ 130 = 310); karakteristično je, da su sve u Ilijadi. Što se napose primjera Θ 130 = Λ 310 tiče, *ἔνθα* pokazuje vrijeme, u koje je radnja svojstvo postala (cf. gore str. 22.). Tako se počinje i primjer Υ 289., koji je već naprijed na str. 32. naveden. U njemu pripada *ἔνθα* adversativnim rečenicama sa *μέν* i *δέ*; u rečenici sa *μέν* dolazi aorist, a u rečenici sa *δέ* imperfekat sa *κέν*. Za rečenicu s *ἔνθα* (Θ 130.) privezana je rečenica sa *καί*, u kojoj je aorist sa *κε* (*καί νύ κε σήκασθεν*); tako se počinju i 3 rečenice, u kojima je imperfekat sa *κε*:

καί νύ κε τὸ τρίτον αὖτις ἀναΐξαντε πάλαιον,
εἰ μὴ Ἀχιλλεὺς αὐτὸς ἀνίστατο καὶ κατέρυκεν. Ψ 733.

Takav je primjer i *Η* 273. (koji je naprijed str. 51. naveden) i Ω 713.

β. Željna rečenica, u kojoj je preterit glagola *ὀφείλω* s infinitivom. Taka su samo ova dva primjera:

ὡς δὴ ἐγώ γ' ὄφελον θανέειν καὶ πότμον ἐπισπεῖν
ἤματι τῷ ὅτε μοι πλεῖστοι χαλκήρεα δοῦρα

Τρῶες ἐπέρριψαν περὶ Πηλεΐωνι θανόντι.
τῷ κ' ἔλαχον κτερέων, καί μευ κλέος ἦγον Ἀχαιοί·
νῦν δέ με λευγαλέῳ θανάτῳ εἵμαρτο ἁλῶναι. ε 311.
αἴθ' ὄφελες ἄγονός τ' ἔμεναι ἄγαμός τ' ἀπολέσθαι.
καί κε τὸ βουλοίμην, καί κεν πολὺ κέρδιον ἦεν
ἢ οὕτω λώβην τ' ἔμεναι καὶ ὑπόψιον ἄλλων. Γ 41.

O željnim rečenicama, u kojima je preterit glagola *ὀφείλω* s infinitivom, vidi naprijed str. 49. Za rečenice s imperfektom i *κέν*, koje su u svezi s njima, valja sve ono, što je naprijed (str. 56.) kod primjera δ 734. rečeno. Irealne postaju i one samo po tom, što su želje, u kojima je pogodba onomu, što se njima kazuje, irealne. Kod prvoga primjera vidi se i iz stiha 312., da je i želja i ono, što se u stihu 311. kaže, irealno.

B. Aorist sa *κέν* dolazi kod Homera 99 put (47 u Ilijadi, 52 u Odiseji).

1. Radnja, koja se aoristom kazuje, ne vrši se samo jedan put. Takva su dva primjera:

ἔνθα κ' ἄυπνος ἀνὴρ δοιοὺς ἐξήρατο μισθούς,
τὸν μὲν βουκολέων, τὸν δ' ἄργυφα μῆλα νομεύων. κ 84.
καὶ γὰρ Τρῶας φασὶ μαχητὰς ἔμμεναι ἄνδρας,
ἠμὲν ἀκοντιστὰς ἠδὲ ῥυτῆρας ὀιστῶν
ἵππων τ' ὠκυπόδων ἐπιβήτορας, οἵ κε τάχιστα
ἔκριναν μέγα νεῖκος ὁμοιίου πτολέμοιο. σ 264.

Kao što dolazi *κέν* s gnomskim imperfektom (vidi naprijed str. 54.), tako dolazi evo i s gnomskim aoristom ističući, da *ἐξήρατο* znači, da čovjek, koji ne spava, može zaslužiti dvostruku platu, a *ἔκριναν*, da Trojanci mogu brzo odlučiti boj. O takom značenju gnomskoga aorista vidi naprijed str. 27. Da se *κέν* uz gnomski aorist obično ne nahodi, tomu je uzrok, što se njim ne kazuje toliko, da se nješto može dogoditi, koliko da se doista dogadja. Zato valja ove aoriste shvatiti u smislu, koji bi imao hrvatski kondicional u gnomama (cf. str. 27. 37.).

2. Radnja, koja se aoristom kazuje, vrši se samo jedan put. Kod imperfekta nijesmo imali nijednoga primjera, u kojem se ne bi kazala i smetnja onomu, što imperfekat znači; ali kod aorista ima i takih primjera.

ἦ ῥα, καὶ ἐξ ὀχέων σὺν τεύχεσιν ἆλτο χαμᾶζε.
δεινὸν δ' ἔβραχε χαλκὸς ἐπὶ στήθεσσι ἄνακτος
ὀρνυμένου· ὑπό κεν ταλασίφρονά περ δέος εἷλεν. Δ 421.

Taj je primjer već naprijed na str. 51. naveden; ondje je takodjer kazano, kako ga valja razumjeti. Takav je i ovaj primjer:

τὸν δ' υἱὸς Οἰνῆος ἀπέκτεινεν Μελέαγρος,
πολλέων ἐκ πολίων θηρήτορας ἄνδρας ἀγείρας
καὶ κύνας· οὐ μὲν γάρ κε δάμη παύροισι βροτοῖσιν·
τόσσος ἔην, πολλοὺς δὲ πυρῆς ἐπέβησ' ἀλεγεινῆς. I 545. Tako i γ 255. (cf. str. 62.).

U primjerima, koji sada dolaze, glagol je u 2. licu sing., ali što se njim kaže, valja za 3. lice s. neodredjeno.

μοῦσαι δ' ἐννέα πᾶσαι ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ
θρήνεον· ἔνθα κεν οὔ τιν' ἀδάκρυτόν γε νόησας
Ἀργείων· τοῖον γὰρ ὑπώρορε μοῦσα λιγεῖα. ω 61.

Logički subjekat je *τις*, dakle *νόησας* = *νόησέ τις*. U tri primjera imamo uz 2. lice sing. aorista particip *ἰδών* (*ἰδοῦσα*):

ἤδη μὲν πολέων φόνῳ ἀνδρῶν ἀντεβόλησας,
μουνὰξ κτεινομένων καὶ ἐνὶ κρατερῇ ὑσμίνῃ·
ἀλλά κε κεῖνα μάλιστα ἰδὼν ὀλοφύραο θυμῷ,
ὡς ἀμφὶ κρητῆρα τραπέζας τε πληθούσας
κείμεθ' ἐνὶ μεγάρῳ, δάπεδον δ' ἅπαν αἵματι θῦεν. λ 418.

Takvi su primjeri *ω* 90. *ψ* 47. Radnja, koju znači glagol, koji je u participu, uzima se za pogodbu radnji, koju znači glagol, koji je u aoristu. Pa budući da pogodba nije istinska, razbira se, da nije istinski ni pošljedak. Zato i prevodi Ameis particip *ἰδοῦσα* (*ψ* 47.): wenn du sie gesehen hättest. Ali se može uzeti, da i u tima primjerima 2. lice za pravo 3. neodredjeno zastupa. Onda imamo smisao (*λ* 418.): ali ono vidjevši mogao si se najvećma rastužiti = mogao se je tkogod (svatko) n. r. Na takovo me shvaćanje navodi sličnost tih primjera s *ω* 61. A radnja, koju znači glagol, koji je u participu, vrši se samo prije radnje, koju znači glagol, koji je u aoristu. — U svima ostalim primjerima osim ovih kaže se i smetnja radnji, koju znači glagol, koji je u aoristu, po čemu radnja postaje irealna.

Smetnja kaže: se a. Rečenicom, koja se ničim kao osobita ne ističe.

ἐγὼ δ' εὖ οἶδα καὶ αὐτὸς
νόστον ἐμοῖο ἄνακτος, ὅ τ' ἤχθετο πᾶσι θεοῖσιν
πάγχυ μάλ', ὅττι μιν οὔ τι μετὰ Τρώεσσι δάμασσαν
ἠὲ φίλων ἐν χερσίν, ἐπεὶ πόλεμον τολύπευσεν.
τῷ κέν οἱ τύμβον μὲν ἐποίησαν Παναχαιοί,

ἠδέ κε καὶ ᾧ παιδὶ μέγα κλέος ἤρατ' ὀπίσσω.
νῦν δέ μιν ἀκλεέως ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο. ξ 369. 370.

Smetnja je u negativnoj rečenici u st. 367. 368. cf. i st. 371. Slični su primjeri ξ 38. υ 274. U ova dva primjera kaže se smetnja positivnom rečenicom, a rečenica, u kojoj je aorist sa κέ, počinje se s ἦ:

ἔβλαψάς μ', ἑκάεργε, θεῶν ὀλοώτατε πάντων,
ἐνθάδε νῦν τρέψας ἀπὸ τείχεος· ἦ κ' ἔτι πολλοὶ
γαῖαν ὀδὰξ εἷλον πρὶν Ἴλιον εἰσαφικέσθαι. X 17.

Takav je primjer Y 94. S ἦ γάρ počinje se taka rečenica u primjeru υ 306., koji je naprijed str. 54. naveden, a sa samim γάρ u primjeru ι 303., koji je takodjer već naveden na str. 54. Negativnu rečenicu sa γάρ, kojoj se kaže smetnja takodjer negativnom rečenicom, imamo μ 446.

Σκύλλην δ' οὐκέτ' ἔασε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
εἰσιδέειν· οὐ γάρ κεν ὑπέκφυγον αἰπὺν ὄλεθρον. μ 446.

S ἐπεί počinje se negativna rečenica, u kojoj je aorist sa κέν, a ona, u kojoj je smetnja, nije negativna:

ἀλλὰ τόδ' ἠμὲν ἐμοὶ πολὺ κέρδιον ἠδέ οἱ αὐτῷ
ἔπλετο, ὅττι πάροιθε νεμεσσηθεὶς ὑπόειξεν
χεῖρας ἐμάς, ἐπεὶ οὔ κεν ἀνιδρωτί γε τελέσθη. O 228.

Relativne rečenice s aoristom + κέ imamo u dva primjera:

οὐ γὰρ Κυκλώπεσσι νέες πάρα μιλτοπάρῃοι,
οὐδ' ἄνδρες νηῶν ἔνι τέκτονες, οἵ κε κάμοιεν
νῆας ἐυσσέλμους, αἵ κεν τελέοιεν ἕκαστα
ἄστε' ἐπ' ἀνθρώπων ἱκνεύμεναι, οἷά τε πολλὰ
ἄνδρες ἐπ' ἀλλήλους νηυσὶν περόωσι θάλασσαν·
οἵ κέ σφιν καὶ νῆσον ἐυκτιμένην ἐκάμοντο. ι 130.

Smetnja je u negativnoj rečenici u st. 126. Sličan je primjer ξ 62., koji je već naprijed (str. 55.) naveden, samo što se smetnja ne kaže negativnom, nego positivnom rečenicom.

b. Adversativnom rečenicom s ἀλλά.

οὐ γάρ κέν με τάχ' ἄλλος ἀνὴρ παρέπεισεν Ἀχαιῶν·
ἀλλὰ σὺ γὰρ δὴ πολλ' ἔπαθες καὶ πολλὰ μόγησας,
σός τε πατὴρ ἀγαθὸς καὶ ἀδελφεός, εἵνεκ' ἐμεῖο·
τῷ τοι λισσομένῳ ἐπιπείσομαι. Ψ 606.

Rečenica s ἀλλά znamenita je zato, što je γάρ u njoj. Što se njom kaže, to je uzrok onomu, što je u stihu 609. rečeno. Ali zato je rečenica ipak adversativna te ne valja misliti, da bi trebalo ἀλλά

po smislu s *τῷ τοι-ἐπιπείσομαι* spojiti, kako Faesi misli. Da nema partikule *γάρ*, koja samo uzročni smisao rečenice s *ἀλλά* ističe, vidjelo bi se jasnije, da je valja onako, kako sam pokazao, razumjeti. U rečenici, u kojoj je aorist sa *κέν*, dolazi *γάρ* osim ovoga primjera još *E* 22. *O* 224., ali rečenica s *ἀλλά* u tima primjerima nije uzročna, nego samo adversativna. — S *ἔνθα* počinje se rečenica, u kojoj je aorist sa *κέν*, u 3 primjera:

ἔνθα κεν αὖτε Τρῶες ἀρηιφίλων ὑπ' Ἀχαιῶν
Ἴλιον εἰσανέβησαν ἀναλκίῃσι δαμέντες·
Ἀργεῖοι δέ κε κῦδος ἕλον καὶ ὑπὲρ Διὸς αἶσαν
κάρτεϊ καὶ σθένεϊ σφετέρῳ· ἀλλ' αὐτὸς Ἀπόλλων
Αἰνείαν ὤτρυνε. *P* 319. 321.

Taki su primjeri još *η* 278. *ξ* 32. Isporedi što je o takim primjerima sprijed na str. 57. rečeno. — S *καὶ νύ κε* počinje se rečenica, u kojoj je aorist sa *κέν*, u 4 primjera:

καί νύ κεν ἀσκηθὴς ἱκόμην ἐς πατρίδα γαῖαν·
ἀλλά με κῦμα ῥόος τε περιγνάμπτοντα Μάλειαν
καὶ βορέης ἀπέωσε, παρέπλαγξεν δὲ Κυθήρων. *ι* 79.

Tako još *λ* 630. *μ* 71. *φ* 128. cf. naprijed str. 57. Samo s *καί κεν* počinje se primjer *υ* 223. A rečenica s *ἀλλά* dolazi pred rečenicom, u kojoj je aorist s *κέν*, *Γ* 57.

c. Željnom rečenicom ili rečenicom uzimanja, u kojoj je *α. εἰ* (*γάρ*) s preteritom.

Najprije dolaze primjeri, u kojima je željna rečenica ili rečenica uzimanja pred rečenicom, u kojoj je aor. sa *κέν*. U 3 primjera počinje se željna rečenica s *εἰ γάρ*, a rečenica, u kojoj je aorist + *κέν*, s *τῷ*. Takav je primjer *δ* 733., koji je naveden sprijed na str. 46., cf. i str. 57.; a osim njega *ψ* 23. i ovaj:

εἰ γάρ μιν ζωόν γε κίχες Ἰθάκης ἐνὶ δήμῳ,
τῷ κέν σ' εὖ δώροισιν ἀμειψάμενος ἀπέπεμψεν
καὶ ξενίῃ ἀγαθῇ· ἣ γὰρ θέμις, ὅς τις ὑπάρξῃ. *ω* 285.

Kao što je na str. 46. za primjer *δ* 732. pokazano, tako bi valjalo i u ova dva primjera (*ψ* 23. i *ω* 285.) poslije željne rečenice kolon metnuti. To čini Lange i poslije željnih rečenica s *εἰ* + opt., koje on prepositivne parataktičke rečenice zove (Partikel *εἰ* str. 40. sl.), kako bi se i ove zvati mogle. Isporedi i Wilhelmija (De modo irreali str. 4.). Takav je i ovaj primjer:

νῦν δ' ἑτέρως ἐβόλοντο θεοὶ κακὰ μητιόωντες,
οἳ κεῖνον μὲν ἄιστον ἐποίησαν περὶ πάντων

ἀνθρώπων, ἐπεὶ οὔ κε θανόντι περ ὧδ' ἀκαχοίμην,
εἰ μετὰ οἷσ' ἑτάροισι δάμη Τρώων ἐνὶ δήμῳ
ἠὲ φίλων ἐν χερσίν, ἐπεὶ πόλεμον τολύπευσεν.
τῷ κέν οἱ τύμβον μὲν ἐποίησαν Παναχαιοί,
ἠδέ κ[ε] καὶ ᾧ παιδὶ μέγα κλέος ἤρατ' ὀπίσσω.
νῦν δέ μιν ἀκλεέως ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο. α 239. 240.

Po ovoj interpunkciji rečenica je *εἰ-δάμη* protasa, a rečenica *ἐπεὶ οὔ κε ἀκαχοίμην* apodosa hipotetske periode. Ameis kaže: „*δάμη* heisst nicht „unterlegen wäre“, sondern unterlag, weil die bedingung als zulässig oder als eine wirklich geschehene handlung betrachtet wird.“ Ali da Telemak ne može misliti, da mu je otac u trojanskoj zemlji poginuo ili na rukama prijatelja umr'o, vidi se iz stihova 235. 241. 242. Wilhelmi misli, da je rečenica *εἰ-δάμη* željna te meće poslije *ἀκαχοίμην* kolon ili tačku (quia sententia finitur), a poslije *τολύπευσεν* kolon (nam a *τῷ κεν* incipit apodosis) — De modo irreali p. 4. Tako razumijem i ja taj primjer. A da ga valja doista tako razumjeti, potvrdjuje se sličnim primjerom *ω* 30—34., gdje iza rečenice:

ὡς ὄφελες τιμῆς ἀπονήμενος, ἧς περ ἄνασσες,
δήμῳ ἔνι Τρώων θάνατον καὶ πότμον ἐπισπεῖν

dolaze ista dva stiha, koji su i *α* 239. 240., a o rečenici *ὡς ὄφελες-ἐπισπεῖν* ne može biti sumnje, da je željna. U ostalom rečenica *εἰ-δάμη* bila bi željna, ako bi se i kao protasa apodose *ἐπεὶ οὔ κε-ἀκαχοίμην* shvatila. Isporedi i *ξ* 369. 370. naprijed str. 59. — Sličan je i ovaj primjer:

ἦ τοι μὲν τάδε καὐτὸς ὀίεαι, ὥς κεν ἐτύχθη,
εἰ ζωόν γ' Αἴγισθον ἐνὶ μεγάροισιν ἔτετμεν
Ἀτρεΐδης Τροίηθεν ἰών, ξανθὸς Μενέλαος·
τῷ κέ οἱ οὐδὲ θανόντι χυτὴν ἐπὶ γαῖαν ἔχευαν,
ἀλλ' ἄρα τόν γε κύνες τε καὶ οἰωνοὶ κατέδαψαν
κείμενον ἐν πεδίῳ ἑκὰς Ἄργεος, οὐδέ κέ τίς μιν
κλαῦσεν Ἀχαιιάδων· μάλα γὰρ μέγα μήσατο ἔργον. γ 258. 261.

Paralelisam s predjašnjim primjerom zahteva, da se i ovdje rečenica *εἰ-ἔτετμεν* za željnu smatra, što Wilhelmi (De modo irreali str. 4.) i čini. Faesi piše u stihu 255. *ὥς περ ἐτύχθη* te meće iza *ἐτύχθη* tačku, a iza *Μενέλαος* komu pak prevodi stih 255: das fürwahr vermuthest du auch selbst ganz richtig, wie es gekommen ist. Ja mislim, da se može tako interpungirati (ili još bolje iza *Μενέλαος* kolon ostaviti cf. predjašnji primjer), ako se i ne dira u

κέν u st. 255. Po tom *ὥς κεν ἐτύχθη* znači: kako bi se bilo dogodilo, kako bi se mogło dogoditi; a rečenica *εἰ-ἔτετμεν* je kao prepositivna parataktička željna rečenica protasa, kojoj se apodosa u stihu 258. sa *τῷ κέ* počinje. Rečenica *ὥς κεν ἐτύχθη* ide po ovakom shvaćanju medju rečenice, kojima se smetnja ničim ne kaže; cf. str. 58. — Ovamo ide i ovaj primjer:

καί μιν ἔφην ἐλθόντα φιλησέμεν ἔξοχον ἄλλων
Ἀργεΐων, εἰ νῶιν ὑπεὶρ ἅλα νόστον ἔδωκεν
νηυσὶ θοῇσι γενέσθαι Ὀλύμπιος εὐρύοπα Ζεύς.
καί κέ οἱ Ἄργεϊ νάσσα πόλιν καὶ δώματ' ἔτευξα,
ἐξ Ἰθάκης ἀγαγὼν σὺν κτήμασι καὶ τέκεϊ ᾧ
καὶ πᾶσιν λαοῖσι, μίαν πόλιν ἐξαλαπάξας
αἳ περιναιετάουσι, ἀνάσσονται δ' ἐμοὶ αὐτῷ.
καί κε θάμ' ἐνθάδ' ἐόντες ἐμισγόμεθ' · οὐδέ κεν ἡμέας
ἄλλο διέκρινεν φιλέοντέ τε τερπομένω τε,
πρίν γ' ὅτε δὴ θανάτοιο μέλαν νέφος ἀμφεκάλυψεν.
ἀλλὰ τὰ μέν που μέλλεν ἀγάσσεσθαι θεὸς αὐτός,
ὃς κεῖνον δύστηνον ἀνόστιμον οἶον ἔθηκεν. δ 174. 179.

Ameis misli, da je rečenica *εἰ-ἔδωκεν* protasa, kojoj se apodosa iz rečenice *καί μιν ἔφην φιλησέμεν* razbira, naime: *καὶ ἐφίλησα ἄν*. To valja za cijelo tako razumjeti, da je *καὶ ἔφην φιλησέμεν* = *καὶ ἐφίλησα ἄν* pokazujući spremnost, koju može, kako je sprijed str. 33. pokazano, i preterit apsolutnoga presensa (*ἐφίλησα*) pokazivati. Wilhelmi smatra rečenicu *εἰ-ἔδωκεν* za željnu te meće poslije *Ἀργεΐων* tačku, a poslije *Ζεύς* kolon. Njemu su dakle protasi *εἰ-ἔδωκεν* apodose u stihovima 174. 178. 179. Uza nj pristajem i ja, ali ne ću da kažem, da Ameisovo shvaćanje ne bi bilo moguće. Samo bi valjalo rečenicu *εἰ-ἔδωκεν* i po njegovu shvaćanju smatrati za željnu, i to za postpositivnu antecesivnu pogodbenu željnu rečenicu, kako bi ju Lange zvao (Partikel *εἰ* str. 136.), a po Wilhelmijevu je shvaćanju „prepositivna parataktička željna rečenica" (Lange: Partikel *εἰ* str. 41.). Dual *νῶιν* pokazuje, da Menelaj želi, da bi Zeus njima obojici (dakle i Odiseju) bio dao povratak. Što se apodosa s *καί* počinje, to ne može smetati Wilhelmijevu shvaćanju, jer se i *Γ* 41. apodosa, kojoj je protasa bez sumnje željna rečenica (*αἴθ' ὄφελες ἔμεναι*), s *καί* počinje; cf. sprijed str. 58. — U primjeru:

εἰ δὲ φθεγξαμένου τευ ἢ αὐδήσαντος ἄκουσεν,
σύν κεν ἄραξ' ἡμέων κεφαλὰς καὶ νήια δοῦρα
μαρμάρῳ ὀκριόεντι βαλών · τόσσον γὰρ ἵησιν. ι 498.

rečenica *εἰ-ἔκουσεν* nije više željna, nego je rečenica uzimanja. Lange bi joj kazao: prepositivna hipotaktična pogodbena rečenica uzimanja (Partikel *εἰ* str. 60.). — Primjer, koji sada dolazi, razlikuje se od ovoga samo tim, što je u njemu rečenica, u kojoj je *εἰ* s preteritom, koncesivna (cf. Langovu raspravu: Partikel *εἰ* str. 67.):

τοιοῦτοι δ' εἴ πέρ μοι ἐείκοσιν ἀντεβόλησαν,
πάντες κ' αὐτόθ' ὄλοντο ἐμῷ ὑπὸ δουρὶ δαμέντες.
ἀλλά με μοῖρ' ὀλοὴ καὶ Λητόος ἔκτανεν υἱός,
ἀνδρῶν δ' Εὔφορβος. Π 848.

Koncesivne rečenice, u kojima je *εἰ* s preteritom, postale su kao i one, u kojima je *εἰ* s optativom (Lange: Partikel *εἰ* str. 67. 163.), od rečenica uzimanja, a ove od željnih. U ovom primjeru imamo smetnju i u rečenici s *ἀλλά* u stihu 849. Interesantan je ovaj primjer:

εἰ δέ κ' ἔτι προτέρω γένετο δρόμος ἀμφοτέροισιν,
τῷ κέν μιν παρέλασσ' οὐδ' ἀμφήριστον ἔθηκεν. Ψ 527.

Tu imamo preterit sa *κέ* i u rečenici s *εἰ*, koja ne može biti željna, jer se *κέν* u željnim rečenicama ne nahodi, nego je rečenica uzimanja, a *κέ* pokazuje, da je moglo biti ono, što *γένετο* znači. Takav je samo taj primjer. O rečenicama s *εἰ*, u kojima je optativ sa *κέν*, vidi Langa: Partikel *εἰ* str. 188. — Primjer, koji ću sada navesti, znamenit je zato, što je u njemu *αἲ γάρ* s infinitivom u željnom smislu:

αἲ γάρ, Ζεῦ τε πάτερ καὶ Ἀθηναίη καὶ Ἄπολλον,
οἷος Νήρικον εἷλον, ἐυκτίμενον πτολίεθρον,
ἀκτὴν ἠπείροιο, Κεφαλλήνεσσι ἀνάσσων,
τοῖος ἐών τοι χθιζὸς ἐν ἡμετέροισι δόμοισιν,
τεύχε' ἔχων ἐν ὤμοισιν, ἐφεστάμεναι καὶ ἀμύνειν
ἄνδρας μνηστῆρας· τῷ κε σφέων γούνατ' ἔλυσα
πολλῶν ἐν μεγάροισι, σὺ δὲ φρένας ἔνδον ἰάνθης. ω 381.

Rečenica *αἲ γάρ* — *ἐφεστάμεναι* pokazuje želju, i to irealnu želju, jer se želi, da je nješto bilo, za što se zna, da nije bilo. Kako se može infinitivom želja kazati, pokazao sam sprijed na str. 42. Više o toj rečenici vidi kod Langa u često spomenutoj raspravi na str. 217. sl. Samo to ću još napomenuti, da ju Lange meće medju prepositivne parataktičke željne rečenice. Primjerima, u kojima je željna rečenica ili rečenica uzimanja pred rečenicom, u kojoj je aorist sa *κέν*, dodajem još ovaj primjer:

τοιοῦτοι νῦν πάντες, ὅσοι Τρώεσσιν ἀρωγοί,
εἶεν, ὅτ' Ἀργείοισι μαχοίατο θωρηκτῇσιν,
ὧδέ τε θαρσαλέοι καὶ τλήμονες, ὡς Ἀφροδίτη
ἦλθεν Ἄρῃ ἐπίκουρος, ἐμῷ μένει ἀντιόωσα·
τῷ κεν δὴ πάλαι ἄμμες ἐπαυσάμεθα πτολέμοιο,
Ἰλίου ἐκπέρσαντες ἐυκτίμενον πτολίεθρον. Φ 432.

Rečenica, u kojoj je optativ *εἶεν*, pokazuje želju, i to irealnu, jer se želi, da jest nješto, za što se zna, da nije (cf. Langa: Partikel *εἰ* str. 72. primj. 80.). A da se optativom i irealne (neispunljive) želje kazuju, pokazao je Lange u pomenutoj raspravi na str. 37. 60. Tu željnu rečenicu, koja se od svih doslije navedenih razlikuje, što je u njoj optativ i što nema u njoj željne partikule, meće Lange medju „prepositivne parataktičke željne rečenice“ (Partikel *εἰ* str. 72.); zato sam taj primjer i metnuo ovamo.

Sada dolaze primjeri, u kojima je željna rečenica ili rečenica uzimanja, u kojoj je *εἰ* s preteritom, za rečenicom, u kojoj je preterit sa *κέν*; željna je rečenica (ili rečenica uzimanja) dakle postpositivna, a u primjerima, koji su doslije navedeni, bila je prepositivna. Najprije dolaze primjeri, u kojima je rečenica s *εἰ* positivna.

Μηριόνη, τάχα κέν σε καὶ ὀρχηστήν περ ἐόντα
ἔγχος ἐμὸν κατέπαυσε διαμπερές, εἴ σε βάλον περ. Π 618.

Rečenica *εἴ σε βάλον περ* pokazuje želju te ide medju rečenice, koje Lange zove: postpositivne antecesivne pogodbene željne rečenice (Partikel *εἰ* str. 136.). Takav je primjer još § 67. — U 3 primjera rečenica s *εἰ* pokazuje samo uzimanje te ide medju postpositivne antecesivne pogodbene rečenice uzimanja (Lange: Partikel *εἰ* str. 140.). Takav je primjer:

καί νύ κεν ἐξετέλεσσαν, εἰ ἥβης μέτρον ἵκοντο·
ἀλλ' ὄλεσεν Διὸς υἱὸς ὃν ἠύκομος τέκε Λητώ,
ἀμφοτέρω. λ 317.

U primjeru Ο 459. počinje se apodosa sa *καί κεν*, a u primjeru ψ 219. je negativna.

U svima ostalim primjerima, u kojima je rečenica s *εἰ* postpositivna (antecesivna) rečenica uzimanja, nalazimo je **negativnu**.

πῶς δέ κεν Ἕκτωρ κῆρας ὑπεξέφυγεν θανάτοιο,

εἰ μὴ οἱ πύματόν τε καὶ ὕστατον ἤντετ' Ἀπόλλων
ἐγγύθεν, ὅς οἱ ἐπῶρσε μένος λαιψηρά τε γοῦνα. X 202.

Takav je primjer još *ω* 42. — U 10 primjera (8 iz Ilijade, 2 iz Odiseje) počinje se apodosa s *ἔνθα κεν*. Navest ću samo jedan primjer, a ostale ću samo spomenuti, jer nema u njima ništa osobito, o čemu bi valjalo napose govoriti. Kakav je jedan, takvi su svi.

ἔνθα κεν Ἀργείοισιν ὑπέρμορα νόστος ἐτύχθη,
εἰ μὴ Ἀθηναίην Ἥρη πρὸς μῦθον ἔειπεν. B 155

Ostali su primjeri: *Z* 73. (= *P* 319. str. 61.); *H* 104. *N* 724. *O* 122. *Π* 698. *Υ* 288. (cf. naprijed str. 32); *Φ* 544. (= *Π* 698.); *ε* 426., 436. — U 22 primjera (15 iz Ilijade, 7 iz Odiseje) počinje se apodosa sa *καί νύ κεν*:

καί νύ κεν εἴρυσσέν τε καὶ ἄσπετον ἤρατο κῦδος,
εἰ μὴ ἄρ' ὀξὺ νόησε Διὸς θυγάτηρ Ἀφροδίτη,
ἥ οἱ ῥῆξεν ἱμάντα βοὸς ἶφι κταμένοιο. Γ 373.

Ostali primjeri ne razlikuju se od ovoga ničim, što bi valjalo napose istaknuti. Evo gdje se nahode: *E* 679. *Θ* 90., 131. (cf. sprijed str. 57.), 217. *Λ* 311. (cf. sprijed str. 57.), 750. *P* 530. *Σ* 165. (= *Γ* 373.), 454. *Φ* 211. *Ψ* 154., 382. (cf. *Ψ* 527. gore str. 64.), 490., 540. *δ* 363., 502. *π* 220. (= *Ψ* 154.); *φ* 226. (= *Ψ* 154. = *π* 220.); *ψ* 241. *ω* 50., 528. — *Ἔνθα* i *καί νυ* naznačuju, kad je njekakva radnja nječije svojstvo postala, pokazujući, da je k dogadjajima, koji su se baš spomenuli kao pošljedak njihov došao i taj dogadjaj (da je naime njekakva radnja nječije svojstvo postala). — U 2 primjera počinje se apodosa sa *καί κε*:

καί κέ μ' ἄιστον ἀπ' αἰθέρος ἔμβαλε πόντῳ,
εἰ μὴ Νὺξ δμήτειρα θεῶν ἐσάωσε καὶ ἀνδρῶν. Ξ 258.

Takav je primjer još *Π* 613.

β) Željna rečenica, u kojoj je preterit glagola *ὀφείλω* s infinitivom. Takih primjera ima 10 (5 u Ilijadi, 5 u Odiseji). U svima se rečenica, u kojoj je aorist sa *κέν*, počinje s *τῷ κε* osim *ν* 206. Bez partikule je željna rečenica u 2 primjera

τὴν ὄφελ' ἐν νήεσσι κατακτάμεν Ἄρτεμις ἰῷ,
ἤματι τῷ ὅτ' ἐγὼν ἑλόμην Λυρνησσὸν ὀλέσσας·
τῷ κ' οὐ τόσσοι Ἀχαιοὶ ὀδὰξ ἕλον ἄσπετον οὖδας
δυσμενέων ὑπὸ χερσίν, ἐμεῦ ἀπομηνίσαντος. T 61.

Takav je primjer još *Ψ* 547. — S *ὡς* počinje se željna rečenica u 6 primjera:

ὥς μ' ὄφελ' Ἕκτωρ κτεῖναι, ὃς ἐνθάδε γ' ἔτραφ' ἄριστος·
τῷ κ' ἀγαθὸς μὲν ἔπεφν', ἀγαθὸν δέ κεν ἐξενάριξεν.
Φ 280. (dva puta).

Taki su primjeri još Χ 427. ε 311. (cf. sprijed str. 58.); ω 32., 33. (cf. naprijed str. 62.). — S αἴθε počinje se željna rečenica u 2 primjera:

αἴθ' ὄφελον μεῖναι παρὰ Φαιήκεσσιν
αὐτοῦ· ἐγὼ δέ κεν ἄλλον ὑπερμενέων βασιλήων
ἐξικόμην, ὅς κέν με φίλει καὶ ἔπεμπε νέεσθαι. ν 206. Tako još σ 402.

Preterit sa κέν dolazi dakle kod Homera 123 puta, i to imperfekat 24 (u Ilijadi 12, u Odiseji 12), aorist 99 (u Ilijadi 47, u Odiseji 52) puta. U Ilijadi dolazi preterit sa κέν 59(imperfekat 12, aorist 47), u Odiseji 64 (imperfekat 12, aorist 52) puta. Odatle mogu se kojekakvi zaključci izvoditi, ali ja ću ovdje samo nješto istaknuti da se naime svake vrste primjera više u Odiseji nego li u Ilijadi nahodi (tako se kaže smetnja prepositivnom željnom rečenicom ili rečenicom uzimanja u Ilijadi 4, u Odiseji 14 puta); samo primjera, u kojima je smetnja u postpositivnoj negativnoj rečenici uzimanja, ima u Ilijadi tri puta toliko (32), koliko u Odiseji (10); i gotovo u svima počinje se apodosa s ἔνθα κε (13) ili καί νύ κε (25); cf. str. 57. 66. Prepositivne rečenice, u kojima je εἰ s preteritom, sve su positivne. S tim valja isporediti, da su i sve prepositivne rečenice, u kojima je εἰ s optativom, positivne; Lange spominje samo jednu negativnu, naime Ι 515. (Partikel εἰ str. 65. 148.).

U svima primjerima ima preterit sa κέν ono značenje, koje je naprijed na str. 51. za nj odredjeno. Ja sam to doduše samo kod njekojih pokazao, ali neka se uzme ma koji primjer, koji su sada svi, što ih godj u Homera ima, navedeni, pa će se vidjeti, da ono, što je samo za njekoje pokazano, za sve vrijedi. Partikula κέν ističe dakle značenje mogućnosti, koje mogu imperfekat i aorist kao preteriti apsolutnoga presensa sami po sebi imati.

V. Imperfekat i aorist s partikulom ἄν.

Što noviji gramatici o partikuli ἄν i o svezi njezinoj s preteritima misle, kazao sam u Uvodu. Ovdje valja da još kažem, što su

stari gramatici o tom mislili. Apolonij veli o partikuli ἄν (*Περὶ συντάξεως* ed. Bekk. l. III. c. 6. p. 204.): *τὰ γεγονότα τῶν πραγμάτων ὁ σύνδεσμος ἀναιρεῖν θέλει περιιστάνων αὐτὰ εἰς τὸ δύνασθαι, ἔνθεν καὶ δ υ ν η τ ι κ ὸ ς εἴρηται*; a pisac spisa *Περὶ συντάξεως* u Bekkerovim „Anecdota" I. p. 126.: *Τοῦτον τὸν σύνδεσμον οἱ τεχνικοὶ δ υ ν η τ ι κ ὸ ν προσαγορεύουσι · σημαίνει γὰρ πρᾶγμα μὴ γενόμενον δυνηθὲν δὲ γ ε ν έ σ θ α ι, εἰ μή τι συμβὰν ἐκώλυεν, οἷον · εἰ μὴ τὴν Ἑλένην Ἀλέξανδρος ἥρπασεν, οὐκ ἂν Τροία ἀπώλετο · ἠδύνατό φησι μὴ ἀπολέσθαι Τροία, εἰ μὴ τῆς ἀπωλείας τὴν αἰτίαν παρέσχε τὴν Ἑλένην ἁρπάξας Ἀλέξανδρος* (cf. Baeumleina: Untersuchungen str. 43. 126.). Budući da su stari gramatici mislili, da je *κέν* = ἄν, valja uzeti, da ono, što su za ἄν kazali, i za *κέν* vrijedi. Jesu li pak preterite sa *κέν* tako shvaćali, kako je u tima citatima za preterite s ἄν rečeno, razumijevali su značenje pretèrîtâ sa *κέν* sasvim dobro onako, kako je naprijed pokazano, da ga valja razumijevati. Samo su imali krivo, što su mislili, da istom partikula daje preteritu značenje mogućnosti, mjesto da su partikulu smatrali samo eksponentom značenja, koje mogu preteriti sami imati. A što su mislili, da imaju partikule *κέν* i ἄν istu službu, varali su se kao što se varaju i oni noviji gramatici (npr. Baeumlein), koji tako isto misle. Da te partikule nemaju iste službe, prvi je Sommer nastojao pokazati (cf. sprijed str. 5.), ali je krivom etimologijom njihovom i što im nije pravoga značenja odredio, dao povoda opravdanim prigovorima Baeumleinovim (Untersuchungen str. 63—82.). Ali da je Sommerova misao opravdana, vidi se već odatle, što ima primjera, da se obje partikule u istoj rečenici nahode (npr. ι 334. str. 74.). Nemaju li pak te partikule iste službe, nastaje pitanje, kako se mogu s istim glagolskim oblicima i (barem u opće) u istim prilikama nahoditi? Na to pitanje nije teško odgovoriti, uzme li se na um, da značenju, što ga glagolski oblik s partikulom ima, nije uzrok u partikuli, nego u glagolskom obliku samom (cf. gore str. 13.). Imperfekat i aorist s partikulama *κέν* i ἄν jesu preteriti apsolutnoga presensa i u tom je uzrok njihovu značenju, a ne u partikulama. Po tom je lako razumjeti, da imaju s jednom partikulom (u opće) isto značenje kao i s drugom. Sada pak nastaje novo pitanje: ako partikule *κέν* i ἄν nemaju iste službe pa opet se obje s preteritima apsolutnoga presensa kao eksponenti njihova značenja nahode, kako im se dakle služba razlikuje? Evo ovako! Osim mogućnosti pokazuju preteriti apsolutnoga presensa težnju na budućnost, kako

je naprijed na str. 34. rečeno. Pa kao što je κέν izraz njihova značenja mogućnosti, tako je ἄν izraz njihove težnje na budućnost. Preteriti apsolutnoga presensa, ako je s njima ἄν, ne gube zato značenja mogućnosti niti prestaju pokazivati težnju na budućnost, ako je κέν s njima; jedno im i drugo značenje ostaje, bila ma koja partikula s njima, samo je jedna izraz jednoga, a druga drugoga značenja njihova. Sada je lako razumjeti, kako se mogu ι 334. obje partikule s imperfektom ἔθελον nalaziti; jedna pokazuje, da znači mogućnost, a druga, da mu radnja na budućnost teži. Koliko je upotrebljavanje tih partikula kod Homera u svezi s dijalektom Homerovim, to će se istom onda vidjeti, kad bude pitanje o njemu riješeno (cf. G. Hinrichsa, De Homericae elocutionis vestigiis aeolicis, Jenae 1875. str. 147. sl.).

Što se značenja i etimologije partikule ἄν tiče, ja je dovodim u savez s hrvatskim pronomenom *on* i s partikulom *no* te ju izvodim od demonstrativnoga pronominalnoga korijena *ana (a + na)*; cf. Vanička, Griech. lat. etym. wörterbuch, Leipzig 1877. str. 29.; Curtiusa, Grundzüge (4. izd.) str. 307.; Leona Meyera, Vergl. gramm. der gr. und lat. sprache (2. izd.) str. 578. 596.; Daničića, Korijeni str. 1. 9. 116. Osim toga držim, da je ἄν ista riječ kao i lat. *an*; cf. naprijed str. 10. pak Vanička, Griech. lat. wörterbuch str. 30.; Corssena, Aussprache, vokalismus etc. II. str. 849.; L. Meyera, Vergl. gramm. na pomenutim stranama; Delbrücka, Synt. forsch. I. str. 89. Partikula ἄν znači mi dakle kao i Akenu (cf. sprijed str. 10.) *ono = tada*. Partikula, koja ima tako značenje, prikladna je, da bude izraz težnje na budućnost, koju glagolski oblik i bez nje znači, ne pokazujući doduše odredjena momenta budućnosti, nego budućnost u opće; ali opet često smisao sa sobom donosi te partikula i odredjen momenat budućnosti pokazuje.

U primjeru:

οὐκ ἂν δή ποτε θυμὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἐμοῖσιν
Ἀτρεΐδης ὤρινε διαμπερές, οὐδέ κε κούρην
ἦγεν ἐμεῦ ἀέκοντος ἀμήχανος· ἀλλά ποθι Ζεὺς
ἤθελ' Ἀχαιοῖσιν θάνατον πολέεσσι γενέσθαι. **T** 272

preteriti apsolutnoga presensa ὤρινε i ἦγεν znače: ne bi (postade) bunio t. j. bunilac, ne bi (postade) vodio t. j. vodilac; a to znači: ne bi čovjek koji može uzbuniti, odvesti, ili: ne bi čovjek koji će uzbuniti, odvesti. Za onoga, koji bi govorio u vrijeme, u koje je radnja ὀρίνειν, ἄγειν Atridu svojstvo postala (ili upravo:

nije postala), značilo bi to: ne može uzbuniti, odvesti, ili: ne će uzbuniti, odvesti; ali za onoga, koji govori kasnije, znači to: ne mogaše uzbuniti, odvesti, ili: ne šćaše uzbuniti, odvesti (cf. sprijed str. 34.). Izraz prvoga značenja je *κε*, a drugoga *ἄν* te *ἦγέν κε* znači: ne mogaše kako odvesti, a *ὤρινεν ἄν* ne šćaše ono uzbuniti. Smisao donosi sa sobom te se uzima, da *ἄν* = ono, koji za pravo budućnost u opće znači, onaj momenat njezin pokazuje, kad se svojstvo očitovalo t. j. radnja, koja je svojstvo, vršila. Zato i stoji *ἄν* samo kod prvoga imperfekta, a kod drugoga stoji samo *κέ*. Ali *ὤρινε* znači tako isto: ne mogaše uzbuniti, kao i *ἦγεν* ne šćaše odvesti. Značenje tih imperfekata bilo bi samo onda potpuno izraženo, kad bi uz jedan i drugi imperfekat bila jedna i druga partikula. Isporedi li se s tim ono, što su stari gramatici o značenju pretèrîtâ s *ἄν* mislili (cf. naprijed str. 68.), vidi se, da ako i jesu pogodili jednu stranu njegovu, da naime preteriti s *ἄν* mogućnost znače, opet nijesu znali, da je tomu značenju uzrok u preteritima, a ne u partikuli *ἄν*, kojoj osim toga nijesu pravoga značenja odredili zovući je *δυνητικὸς σύνδεσμος*, što bi samo za *κέν* vrijedilo.

Ta funkcija i značenje partikule *ἄν* treba da se potvrdi funkcijom i značenjem njezinim kod optativa i konjunktiva. Ja sam doduše uvjeren, da ima *ἄν* uz optativ i konjunktiv istu funkciju i isto značenje kao i uz preterite, ali ne mogu ovdje toga pokazivati; samo ću spomenuti, da Delbrück (Synt. forsch. I. str. 86.) veli: *κέν* beim conjunctiv und optativ weist auf das eintreten der handlung hin. To je doduše za konjunktiv i optativ sa *κέν* rečeno, ali kako su partikule samo eksponenti značenja, što ga glagolski oblici sami imaju, i kako se konjunktiv i optativ s *ἄν* u opće u istim prilikama kao i s *κέν* nahode, vidi se odatle barem to, da imaju ta dva moda sa *κέν* tako značenje, da mu i partikula *ἄν* može biti izraz. Isporedi i ovake hrvatske primjere: Daću t' za nju lipo dugovanje, štono bi ti i za brata dao (*ὅ τι ἂν ἔδωκα*), da mi g' budeš živa ostavio. Vuk, n. pj. III. 556. Podrani ti Bibić-Zeinile, kako no se kado, naučio, naučio često u planinu, dano lovi srne i košute. Vuk, n. pj. IV. 392. Divna ću te naučiti veza, dano vezeš po svilenu platnu. Vuk, pjes. herc. 225. Evo vam pamet ovdje, nego odmah bježite doma, i ne otvarajte, pridjeno doma dodjete. Vuk, n. prip. 288. Osim toga isporedi „Zaglavak“ ove rasprave.

Preteritu s partikulom *ἄν* ima kod Homera 16 primjera (11 u

Ilijadi, a 5 u Odiseji), medju kojima je *E* 201 = *X* 103 = *ι* 228, pak *ε* 39 = *ν* 137.

Navodeći sada primjere, u kojima je preterit s *ἄν*, držat ću se istoga reda, kojega sam se držao navodeći one, u kojima je preterit sa *κέν*. Samo ne ću primjera, u kojima je aorist s *ἄν*, dijeliti od onih, u kojima je imperfekat s *ἄν*.

1. Radnja, koja se preteritom kazuje, ne vrši se samo jedan put. Takav je jedan jedini primjer:

τὸν δ' ὅτε πίνοιεν μελιηδέα οἶνον ἐρυθρόν,
ἓν δέπας ἐμπλήσας ὕδατος ἀνὰ εἴκοσι μέτρα
χεῦ', ὀδμὴ δ' ἡδεῖα ἀπὸ κρητῆρος ὀδώδει,
θεσπεσίη · τότ' ἂν οὔ τοι ἀποσχέσθαι φίλον ἦεν. ι 211. (cf. naprijed str. 24.). *τότε* pokazuje vrijeme, u koje je radnja glagola, koji je u imperfektu, nječije svojstvo postala. Isporedi, što je naprijed na str. 57. i 66. o *ἔνθα* rečeno. *Ἂν* pokazuje sam po sebi, da se radnja vršila kasnije nego li je svojstvo postala, ali savez donosi sa sobom te pokazuje i zgodu, kojom se svojstvo očitovalo t. j. radnja vršila i koja je i rečenicom, u kojoj je *εἰ* s optativom u stihu 208., naznačena. Da se radnja ponavljala, pokazuje imperfekat kao preterit apsolutnoga presensa (cf. sprijed str. 23.), a osim toga pokazuje to i optativ u st. 208. pa i *ἄν* ističući zgodu, kojom se vršila; (cf. Akena, Grundz. §. 219.). Iz ostale literature navodi take primjere Kühner, Ausf. gr. d. gr. spr. II. str. 173. 5.

2. Radnja, koja se preteritom kazuje, vrši se samo jedan put. Kao što kod aorista sa *κέν* (cf. gore str. 59.), tako ima i tu primjera, u kojima se ničim ne kaže, što bi smetalo onomu, što preterit s *ἄν* znači. Taka su 2 primjera:

οὐδ' ἂν ἔτι φράδμων περ ἀνὴρ Σαρπηδόνα δῖον
ἔγνω, ἐπεὶ βελέεσσι καὶ αἵματι καὶ κονίῃσιν
ἐκ κεφαλῆς εἴλυτο διαμπερὲς ἐς πόδας ἄκρους. Π 639.

Οὐκ ἔγνω znači: ne bi (postade) poznao t. j. poznalac: ne mogaše poznati; a *ἄν* pokazuje i inače naznačenu zgodu, kojom se radnja, koju znači glagol *γνῶναι*, vršila (ili upravo nije vršila); dakle: ne bi ono poznao. Takav je primjer još *N* 677. Primjer:

ἀλλ' ἐγὼ οὐ πιθόμην, ἦ τ' ἂν πολὺ κέρδιον ἦεν dolazi 3 puta: *E* 201. *X* 103. *ι* 228.; *ἦ τ' ἂν ἦεν* znači: doista bi ono (=tada) (bolje) bilo (sc. poslušati); *ἄν* pokazuje zgodu, na koju onaj, koji to

govori, misli. — U svima ostalim primjerima kazana je i smetnja, onomu, što preterit s ἄν znači. Smetnja kaže se:

a. Rečenicom, koja se ničim kao osobita ne ističe.

σφῶιν δὲ πρίν περ τρόμος ἔλλαβε φαίδιμα γυῖα,
πρὶν πόλεμόν τε ἰδεῖν πολέμοιό τε μέρμερα ἔργα.
ὧδε γάρ ἐξερέω, τὸ δέ κεν τετελεσμένον ἦεν·
οὐκ ἂν ἐφ' ὑμετέρων ὀχέων, πληγέντε κεραυνῷ,
ἂψ ἐς Ὄλυμπον ἵκεσθον, ἵν' ἀθανάτων ἕδος ἐστίν. Θ 456.

Οὐκ ἂν ἵκεσθον znači: ne biste ono došle = ne mogaste ono doći t. j. u vas ne bješe sposobnosti, da ono dodjete, pa se moglo dogoditi, da ono ne dodjete; ἄν pokazuje zgodu, koju ima Zeus na umu. Uzrok, za koji se ono, što se moglo dogoditi, nije dogodilo, kazan je u stihu 452. Takav je samo taj primjer.

b. Adversativnom rečenicom s *ἀλλά*. Amo ide takodjer jedan jedini primjer, naime *T* 272., koji je već naprijed na strani 69. naveden.

c. Željnom rečenicom ili rečenicom uzimanja, u kojoj je

α. *εἰ* (*γάρ*) s preteritom. Rečenica s *εἰ* samo je u 2 primjera prepositivna:

εἰ γὰρ ἐγὼ τάδε ᾔδε' ἐνὶ φρεσὶ πευκαλίμῃσιν,
εὖτέ μιν εἰς Ἀίδαο πυλάρταο προέπεμψεν
ἐξ ἐρέβευς ἄξοντα κύνα στυγεροῦ Ἀίδαο,
οὐκ ἂν ὑπεξέφυγεν Στυγὸς ὕδατος αἰπὰ ῥέεθρα. Θ 369.

Rečenica *εἰ γάρ* — *ᾔδε'* bez ikakve je sumnje željna. Atena žali, što nije tada (kad je Zeus Herakla u Had poslao) to (kakav je Zeus) znala. Ta rečenica ide medju rečenice, koje Lange „prepositivne parataktičke željne rečenice" zove (Partikel *εἰ* str. 41,) te bi valjalo poslije *Ἀίδαο* kolon metnuti (cf. naprijed str. 46. 61.). Rečenica, u kojoj je aorist s ἄν, znači: ne bi ono utekao = ne mogaše ono uteći; ἄν pokazuje zgodu, koja je kazana u stihovima 367. 368. Budući da je željna rečenica irealna, zato je i rečenica, u kojoj je aorist s ἄν, irealna (cf. naprijed str. 56.). U primjeru:

Πάτροκλος δ' ἵπποισι καὶ Αὐτομέδοντι κελεύσας
Τρῶας καὶ Λυκίους μετεκίαθε, καὶ μέγ' ἀάσθη
νήπιος· εἰ δὲ ἔπος Πηληιάδαο φύλαξεν,
ἦ τ' ἂν ὑπέκφυγε κῆρα κακὴν μέλανος θανάτοιο. Π 687.

rečenica s *εἰ* takodjer je željna, ali je ne bih metnuo medju parataktičke, nego medju hipotaktičke pogodbene željne rečenice (Lange: Partikel *εἰ* str. 55.); zato ne treba poslije *φύλαξεν* kolona

metati (cf. i Wilhelmija: De modo irreali str. 4.). — U ostalim je primjerima svima rečenica s *εἰ* postpositivna, i to u 3 negativna:

τότ' ἂν πάθον ἄλγεα θυμῷ,
εἰ μή μ' Εὐρυνόμη τε Θέτις θ' ὑπεδέξατο κόλπῳ. Σ 397. cf. ξ 32. Rečenica s *εἰ μή* ide medju rečenice, koje Lange „postpositivne antecesivne rečenice uzimanja" zove (Partikel *εἰ* str. 148.); cf. sprijed str. 57. 65. *Τότε* pokazuje vrijeme, kad je radnja *παθεῖν* Hefaistu svojstvo postala (cf. što je o tom na str. 71. kod primjera ι 211. rečeno). *Ἄν* ne pokazuje zgode očitovanju svojstva t. j. vršenju radnje, nego vrijeme u opće, koje je za vrijeme, koje *τότε* pokazuje, buduće. Onaj, koji bi govorio u vrijeme, koje *τότε* naznačuje, kazao bi: pretrpjet ću ono, a za vrijeme, u koje Hefaist govori, prelazi to u: tada šćah ono pretrpljeti. U ostalom isporedi i što je na str. 69. kod primjera Τ 272. rečeno. Druga su dva primjera Λ 504. i Μ 291. — U primjeru:

οἵ κέν μιν περὶ κῆρι θεὸν ὣς τιμήσουσιν,
πέμψουσιν δ' ἐν νηὶ φίλην ἐς πατρίδα γαῖαν,
χαλκόν τε χρυσόν τε ἅλις ἐσθῆτά τε δόντες,
πόλλ', ὅσ' ἂν οὐδέ ποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεύς,
εἴ περ ἀπήμων ἦλθε, λαχὼν ἀπὸ ληίδος αἶσαν. ε 39., kojemu je jednak primjer ν 137., rečenica s *εἴ περ* nije više ni pogodbena, nego je koncesivna rečenica uzimanja; cf. naprijed str. 64. i Langa: Partikel *εἰ* str. 163., gdje se kaže, da postpositivnih koncesivnih rečenice s *εἴ περ*, u kojima bi bio optativ, nema. *Ἄν* valja shvatiti kao i u primjeru Σ 397., ali ovdje se nijednom riječju (kao ondje riječju *τότε*) ne kaže, kad je radnja *ἐξάρασθαι* Odiseju svojstvo postala (ili upravo nije postala).

β. Željnom rečenicom, u kojoj je preterit glagola *ὀφείλω* s infinitivom.

αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς
ὤλετο τῆλ', ὡς καὶ σὺ καταφθίσθαι σὺν ἐκείνῳ
ὤφελες. οὐκ ἂν τόσσα θεοπροπέων ἀγόρευες. β 184. *ὡς* u st. 183. mogao bi se shvatiti kao relativni adverab ili kao željna konjunkcija. Meni se čini ovo drugo shvaćanje naravnije, jer se *ὡς* kao relativni adverab ne bi u predjašnjoj rečenici imao na što odnositi; po tom bi iza *τῆλ'* valjalo jaču interpunkciju metnuti. *Ἄν* pokazuje zgodu, kojom je Haliters proričući kazao, da će se Odisej

vratiti (st. 163.—169.); dakle: ne bi ono toliko proricao. U ostalom cf. str. 58.

Navedavši tako sve primjere, u kojima se preterit s ἄν kod Homera nahodi, valja mi spomenuti, da se imperfekat s ἄν 8 puta (5 u Ilijadi, a 3 u Odiseji), a aorist s ἄν takodjer 8 puta (6 u Ilijadi, a 2 u Odiseji) nahodi. Osim toga spominjem, da je u 6 primjera rečenica, u kojoj je preterit s ἄν, positivna (5 u Ilijadi, 1 u Odiseji), a u 10 negativna (6 u Ilijadi, 4 u Odiseji). Isporedi li se s tim, da je rečenica, u kojoj je preterit sa κέν, u 83 primjera positivna, a samo u 16 primjera (7 u Ilijadi, 9 u Odiseji) negativna, vidi se, da se i tu potvrdjuje ono, što je Delbrück u Synt. forsch. I. na str. 89. za konjunktiv i optativ s ἄν kazao: „ἄν hat eine neigung zu negativen sätzen". Tomu valja tražiti uzrok u značenju partikule ἄν. Pokazujući s preteritima zgodu, kojom se njekakvo svojstvo očitovalo, može se lakše nahoditi u rečenicama, kojima se samostalna misao izriče, nego li u rečenicama, kojima se pripovijedanje nastavlja i kojima se po tom po naravi njihovoj lakše kazuje, da je njekakva radnja nječije svojstvo postala nego li da se njekakvo svojstvo očitovalo. A rečenice, kojima se pripovijedanje nastavlja, najlakše su po naravi svojoj positivne, a one prve najlakše negativne. Tako su gotovo sve rečenice, koje se s ἔνθα i καί νυ počinju (za koje riječi je naprijed str. 57. 66. rečeno, da se njima u pripovijedanju kaže, kad je njekakva radnja nječije svojstvo postala) positivne i ni u jednoj ne dolazi preterit s ἄν, nego u svima sa κέν.

Napokon dodajem jedini primjer, u kojem je preterit s ἄν i κέ:

οἳ δ' ἔλαχον τούς ἄν κε καὶ ἤθελον αὐτός ἑλέσθαι,

τέσσαρες, αὐτὰρ ἐγὼ πέμπτος μετὰ τοῖσιν ἐλέγμην. ι 334. ἤθελον ἄν κε znači: mogah ono htjeti; κε pokazuje, da se moglo dogoditi ono, što glagol ἐθέλειν znači, a ἄν pokazuje zgodu, kojom se to moglo dogoditi. Isporedi naprijed str. 70. U tom se primjeru ničim ne kaže smetnja onomu, što preterit znači. Brojio nijesam ga nigdje.

U hrvatskom jeziku upotrebljava se kondicional tako isto kao i preteriti s partikulama κέν i ἄν u grčkom. To pokazuju već primjeri, koji su naprijed navodjeni. Ipak ću ih još njekoliko navesti, iz kojih će se vidjeti, da hrvatski kondicional dobiva uz iste uvjete irealni smisao kao i grčki preteriti sa κέν ili ἄν. U svima kazuje se smetnja onomu, što kondicional znači.

1. Rečenica, kojom se smetnja kazuje, nije irealna željna

rečenica. Sreća tvoja, lepoto devojko! što se nisi jabuke mašila, il' jabuke, il' prstena zlatna, vera moja tako mi pomogla! obe bi ti odsekao ruke; niti bi se nanosila glave, ni na glavi zelenoga venca. Vuk, n. pj. II. 245. Mili Bože, na svemu ti fala! kad s' desiše zatvorena vrata na kulama i na kapijama, više b' Vuče jada učinio. ib. 591. cf. I. 444. II. 298. II. 409. — Kad je tebe šarac omilio, za što mi ga zaiskao nisi? Ja bi ti ga poklonio, sine, i tvoju bi trudbu naplatio; ne bi tako ludo poginuo, ni ja moga braca izgubio. ib. 454. cf. ib. 343. III. 504. — Ne b' uteklo dijete Pavlica, al' se bješe vrglo na ujaka, na ujaka Nikolića Tašu, i bijaše brže od ujaka, i uteče, vesela mu majka. ib. III. 465. cf. i ib. 84. IV. 191. 192. 208. 269. 271.; n. prip. 213. — Pjevala bih, al' ne mogu sama. ib. I. 377. Zvao bi te, da se napijemo, nemam vode vina ni rakije. ib. II. 481. cf. i IV. 302. — cf. Akad. rječn. 364a.

2. Smetnja kazuje se irealnom željnom rečenicom ili rečenicom uzimanja, u kojoj je: a) da s indikativom; α) rečenica znači želju: Još da bješe Čupiću Stojane, ne bi tebe glasnik Drine preš'o. Vuk, n. pj. IV. 272. Još trojicu da sam pogubio, sva bi moja ostanula raja. ib. 355. — Da me budeš za Ivana dala, sad bi ono moji svati bili. ib. I. 242. Da sam ja taj zanat znao, ne bih danas čuvao seoskijeh goveda. Vuk, n. prip. 174. I tadar sam suknju izgubila; da je moja, ne bih ni žalila, nego mi je susjedina bila. Vuk, n. pj. I. 531. — Da je sada Kraljeviću Marko, zgubio bi Musu Kesedžiju. ib. II. 402. Da te mogu mlada ufatiti, živu bih te na mijeh odrla. Vuk, pjes. herc. 214. Jošt da imam mlada draga, valjala bih Carigrada. ib. 265. — β) rečenica znači uzimanje: Da se nijesam uzdala, ne bih se udala. Vuk, n. posl. Id' od mene, orjatsko koleno! da sam tela na konja primati, te vas ne bi predala u Turke. Vuk, n. pj. III. 38. Da s' ne beše Mutav prestavio, ni jedan ti ne bi ostanuo. ib. IV. 353. — Da nijesi tako učinio, ja te ne bih više sinom zvao. ib. II. 429. Ja bi rek'o da si Seidime, da nijesi obrijao brade. ib. 456. Da si mila tvome rodu bila, rod bi tebe jednom polazio. Vuk, pjes. herc. 93. — O jarane bole li te rane? Da ne bole, ne b' se rane zvale. Vuk, n. posl. Da ti možeš dobit' agaluke, najprije bi sebe izvadio. Vuk, n. pj. 343. Da je vila, na više bi bila, da je guja, pod kamen bi bila. ib. IV. 1. — cf. Akad. rječn. II. 195a. sl. — b) da s kondicionalom; α) rečenica znači želju:

Da bih znala, moj jagluče zlatni! da će tebe mlad junak nositi, drukčije bih tebe popunjala. Vuk, pjes. herc. 119. — β) rečenica znači uzimanje: Da me ne bi Turske bule brale, od mene bi gore mirisale. ib. 186. — cf. Akad. riječn. II. 194a. sl. — c) kad s kondicionalom; α) rečenica znači želju. Kad bi znale djevojčice, što je miris od ljubice, sve bi cv'jeće potrgale, ljubicu bi poljevale. Vuk, n. pj. I. 226. cf. i 149. — β) rečenica znači uzimanje: Kad bi trgovac svagda dobivao, ne bi se zvao trgovac, nego dobivalac. Vuk, n. posl. Car se udivi kad to čuje, i nije hteo verovati: „Kad bih on bio, on bi došao k meni“. Vuk, n. prip. 207. — cf. i Akad. riječn. I. 363 b. sl. i naprijed str. 44.

Takih primjera moglo bi se još veoma mnogo navesti, ali kako mi je samo do toga, da pokažem paralelisam izmedju grčkih i hrvatskih irealnih hipotetskih rečenica, ne mogu se obzirati na onake hrvatske hipotetske rečenice, kojima bi grčke optativne odgovarale, a takih ima u hrvatskom jeziku najviše; n. pr. Da iz neba plaha kiša padne, nigdje ne bi na zemljicu pala, već na dobre konje i junake. Vuk, n. pj. II. 313. Ja bih stio progovorit' riječ, kad bi ste me, braćo, poslušali. ib. 545. Isporedi i primjere kao: Tamburice, moja dangubice! Kome ću te ostaviti pustu! Da bih tebe ostavio majci, u mene je ostarala majka; da bih tebe ostavio seki, seka će se udat za drugoga, pa će drugi s tobom tamburati. Vuk, pjes. herc. 198. Ipak ima i medju navedenim primjerima po koji takav, da bi, ako bi se na grčki preveo, valjalo barem u jednoj rečenici (u protasi ili apodosi) optativ metnuti. Nije uvijek lako jednih primjera od drugih razlikovati. Ali sada ne mogu više o tom kazati, nego ostavljam za drugu zgodu.

VI. Zaglavak.

Izloživši tako svoje misli o imperfektu i aoristu s partikulama κέν i ἄν kod Homera znam i sâm, da nije sve, što je u ovoj raspravi rečeno, tako utvrdjeno, da mu se ne bi štogodj prigovoriti moglo, ali glavnim mojim mislima, da valja razlikovati temporalni i apsolutni presens, a tako i preterite njihove, da je κέν izraz mogućnosti, a ἄν izraz težnje na budućnost, tima mislima doista ne znam, što bi se prigovoriti moglo. Kazao sam već, da bi valjalo poka-

zati, da imaju partikule κὲν i ἄν i uz optativ i konjunktiv isto značenje. Toga u ovoj raspravi dakako nijesam mogao učiniti. Zato ću ovdje kazati, što o optativu i konjunktivu u opće mislim, ne bi li se odatle vidjelo, da je barem sva prilika, da te partikule s njima isto kao i s preteritima znače.

Optativ je za pravo preterit. To dokazuju sekundarni nastavci njegovi, ma koliko Curtius tomu prigovarao (Verbum II. str. 78.); osim toga upotrebljavanje njegovo u podložnim rečenicama, ako je u glavnoj preterit; i napokon paralelisam svega upotrebljavanja njegova s upotrebljavanjem pretèrîtâ, kako je u ovoj raspravi izloženo; tomu se može još i to dodati, da slovenski kondicional ne samo za grčke preterite nego i (i to još češće) za grčki optativ stoji. Što augmentu ni traga nema, to ne dokazuje ništa, jer mu n. pr. ni kod latinskih i slovenskih preterita nema traga. Da je optativ preterit, tu je misao izrekao prvi Th. Benfey u raspravi: Ueber die entstehung und die formen des indgm. optativ (potential). Göttingen 1871. On misli, da je optativ složen s preteritom intensiva korijena *î*, koji znači: moliti, željeti (str. 68.); (cf. što je Curtius [Chronologie str. 62. primj. 21. i Verbum II. str. 77. sl.] na to kazao). Ja ga smatram preteritom presensa, kojemu postaje osnova sufiksom *iâ* ili *î* (Johannes Schmidt: Die urspr. flexion des opt. etc. Zeitschr. für vergl. Sprachforschung. 24. str. 303. 304.). U grčkom je *î* = ι, a *iâ* = ιη. O značenju toga sufiksa ne da se ništa sigurno kazati. Tako imamo osnove n. pr. φερο-ι; δο-ιη sing., δο-ι du. pl. Od takih osnova postali su prije svega presensi n. pr. φέρο-ι-μι, * δο-ιη-μι. To se može već po tom kazati, što je svaki preterit postao od presensa (Curtius: Verbum II. str. 254.), a osim toga nam se u 1. sing. φέρο-ι-μι sačuvao barem jedan oblik njegov (drukčije Curtius: Chron. str. 61. 62. Verbum I.² str. 42. II. 76.). Takav je presens kao svaki drugi mogao biti temporalan i apsolutan i prema tomu je i preterit njegov (n. pr. δο-ίη-ν) mogao biti preterit temporalnoga ili apsolutnoga presensa. Sačuvan nam je njegov preterit samo kao preterit apsolutnoga presensa, a to je optativ. Ako li je optativ za pravo preterit apsolutnoga presensa, bit će mu značenje analogno značenju pretèrîtâ apsolutnoga presensa, kako im je u ovoj raspravi odredjeno; a partikule κέν i ἄν imat će s njim isto značenje i istu funkciju kao i s tima preteritima.

Da je indoevropski optativ doista preterit, to dokazuje i slo-

venski imperfekat. Da valja slovenski imperfekat s indoevropskim optativom isporediti, na tu sam misao došao i sâm prije nego li sam na veliku svoju radost vidio, da i prof. V. Jagić tako misli (Archiv für slav. Philologie, VI. str. 293.; Mariinskoe četveroevangelie, str. 455. sl.). Ipak ima razlika izmedju Jagićeva i moga shvaćanja. Jagić poredi slovenski imperfekat sa starim indskim prekativom, kojemu bi u grčkom odgovarao optativ aorista kao *δοίην*, kad bi imao u svima licima (osim 2. 3. sing.) onakav nastavak, kakav ima u 3. pl.; dakle stind. 1. s. dêyâsam grč. * *δοίησα*, 1. pl. dêyâsma * *δοιήσαμεν*, 3. pl. dêyâsus *δοίησαν* (Bopp: Krit. gramm. der sanskrita-sprache in kürzerer fassung, 4. Aufl. §. 430.). Tako je impf. živêhъ = prek. jîvyâsam. Jagiću je dakle slovenski imperfekat optativ aorista. U oblicima kao: pletêahъ tumači Jagić ê tako, da je glagol: plesti prešao osnovom u III. vrstu prije nego li joj se dodalo: ahъ = yâsam. Napokon izvodi on značenje slovenskoga imperfekta od značenja, koje ima indoevropski optativ. — I ja poredim slovenski imperfekat sa staroindskim prekativom, koji smatram sigmatskim preteritom postalim od optativne osnove. Takav bi sigmatski preterit grčki od optativne osnove *φεροι* ili *φεροιη* bio * *φεροισα* ili * *φεροιησα* (kod tematskih glagola optativni nastavak nije *iâ*, nego *î* [J. Schmidt l. c. 303.], ali cf. n. pr. *σχοίησαν* i atičke optative kao *ποιοίησαν*; Curtius: Verbum II. str. 90. 91. sl.), od osn. *δοιη*: * *δοιησα* (cf. *δοίησαν*); * *σταιημι*: *σταίην*: * *σταιησα* (cf. *σταίησαν*) = * *στημι*: *ἔστην*: *ἔστησα*. A * *φεροισα* je slov. berêhъ (*οι* = ê); * *φεροιησα* pak: berêahъ, te ne treba uzimati, da glagol za ovaj oblik osnovom u III. vrstu prelazi. Slovenski imperfekat mi je dakle kao i staroindski prekativ sigmatski preterit postao od optativne osnove, kao što mi je indoevropski optativ (slovenski imperativ) prosti preterit postao od iste osnove. Što gutturali pred imperativnim nastavkom u sibilante, a pred imperfektivnim (koji je isti) u palatale prelaze, tomu se ne ćemo čuditi, ako uzmemo na um, da je taj prijelaz u opće mlad (Miklošić, Vergl. gramm. I² str. 242.; Jagić: Mariinskoe četv. str. 459.), i ako se obazremo na promjene tih glasova pred komparativnim sufiksom: êjьs (Miklošić, Vergl. gramm. I² str. 242.). Što se značenja tiče, ja ne izvodim značenje slovenskomu imperfektu od značenja indoevropskoga optativa i staroindskoga prekativa, nego ovo od onoga uzevši optativ i prekativ za preterite apsolutnoga presensa. Isporedi značenje slov. imperfekta u primjerima, što ih Jagić u Mar. četv. str. 458. 459. navodi.

Što se grčkoga konjunktiva tiče, već je naprijed str. 18. 19. rečeno, da je indoevropski konjunktiv za pravo presens. Tu sam misao izrekao u svojoj raspravi: Perfektivni i imperfektivni glagoli etc. u Izvješću zagr. gimn. str. 16. po Curtiusu ovako: „Konjunktiv razlikuje se od indikativa isto tako, kako se razlikuje tematski indikativ od bestematskoga“. Ja smatram indoevropski konjunktiv presensom, koji se samo apsolutno upotrebljava. Ispo redi li se tim, što je naprijed na str. 17. 18. o značenju apsolutnoga presensa rečeno, vidi se, da mogu partikule *κέν* i *ἄν* s konjunktivom imati isto značenje i istu funkciju kao i s preteritima.

Uzme li se još k tomu na um, da je i indoevropski futur za pravo presens (cf. naprijed str. 18. 19.), i to apsolutni presens, i da je i indoevropski imperativ preterit, što nastavci pokazuju (cf. Curtiusa: Verbum II. str. str. 33. i Brugmanov članak „Der sogenannte unechte conjunctivus“ u: Morphologische untersuchungen III.), a značenje da mu se razumije, ako se uzme, da je preterit apsolutnoga presensa (cf. sprijed str. 41. sl.), dolazi se do misli, da indoevropski glagoli osim presensa i preterita (i glagolskih imena) nemaju nijednoga drugoga oblika. Znamenitost te misli, kad se jednom sasvim utvrdi (o čemu ni malo ne sumnjam, da će se dogoditi), za shvaćanje cijeloga glagolskoga organisma indoevropskih jezika i za razumijevanje pojedinih oblika glagolskih (osobito modalnih) ne trebam da ističem. Za sada neka se uzme samo kao resultat, do kojega sam ja došao baveći se već njekolike godine komparativnom sintaksom indoevropskoga (osobito grčkoga i hrvatskoga) glagola.

Ispravci.

Na str. 21. u retku 22. neka se čita: uzrok značenju prošlosti u preterita; na str. 23. u 10. i 11. r. neka se „vidjet — nahodi“ briše; na str. 25. u 25. r. neka se „ili“ briše; na str. 63. u 2. r. neka se „bi“ briše.

U. C. BERKELEY LIBRARI
C046821510

